

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

147084

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin YILMAZ

HAZİRAN - 2004

TRABZON

147084

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

Hüseyin YILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Kamu Yönetimi)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25.06.2004

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.07.2004

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Haziran - 2004

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Demokrasi, siyasal toplum içinde yer alan çeşitli dünya görüşlerine mensup bütün kişi ve grupları, bütün farklı kimlikleri kucaklayan ama onların hiçbirisiyle özdeş olmayan bir ortak platformun adıdır. Barışçı bir toplumsal birliktelik rejimidir, bir ideoloji veya dünya görüşü değildir. Demokrasi, herkesin kendi hayatını kendi tercihleri doğrultusunda yaşayabilmesi için barışçı bir zemini kurmakla görevlidir. Bunun dışında yaşantımızı hangi değerlere dayandırmamız gerektiği konusuna karışmaz, kimse için belli bir dünya görüşü dayatmaz. Bu nedenle demokrasiyi “bütün kurum ve kurallarıyla” kurduktan sonra her şeyin bitmemiş olduğunu görürüz. Kendimiz için değerli bir hayatı asıl demokrasiyi hayata geçirdikten sonra, kendi alacağımız karar ve seçimlerle kurabiliriz.

Bu açıdan bakıldığında özgür ve düzenli seçimler, demokrasinin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte mevcut demokrasinin geliştirilmesi adına seçimlerden amaçlanan faydanın hangi seçim sistemi sayesinde elde edebileceği, hangi seçim sisteminin toplumun bünyesine uygun olduğu, genel çıkarlar doğrultusunda alınması gereken siyasi bir karar meselesidir.

Bu çalışmada Türkiye için seçim sistemlerinden beklenen faydanın ortaya çıkması ve bu sayede yaşanılabilen demokratik alanın artması adına, uygulanacak seçim sisteminin nasıl olması gerektiği hususunda bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya başladığım günden itibaren bana destek veren çalışma arkadaşlarıma, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğretim üyelerine ve çalışmamın ortaya çıkmasında bana destek vererek yönlendiren hocam Yardımcı Doçent Doktor Sayın Yusuf Şevki HAKYEMEZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

01. İçindekiler

| | Sayfa No |
|-------------------------------|----------|
| 0. SUNUŞ | III |
| 00. Önsöz | III |
| 01. İçindekiler | IV |
| 02. Özet | VII |
| 03. Summary | VIII |
| 04. Tablolar Listesi | IX |
| 05. Kısaltmalar Listesi | X |
| | |
| GİRİŞ | 1-4 |

BİRİNCİ BÖLÜM

| | |
|---|------|
| 1. TEMSİLİ DEMOKRASİ ANLAYIŞI ve TEMSİLCİLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ OLARAK SEÇİM KAVRAML..... | 5-26 |
| 10. Egemenliği Kullanma Biçimine Göre Demokrasi Türleri | 6 |
| 100. Doğrudan Demokrasi | 6 |
| 101. Yarı Doğrudan Demokrasi | 8 |
| 102. Temsili Demokrasi | 10 |
| 1020. Temsil | 11 |
| 10200. Hukuksal Temsil | 12 |
| 10201. Siyasal Temsil | 12 |
| 1021. Emredici Vekalet Teorisi | 13 |
| 1022. Temsili Vekalet Teorisi | 14 |
| 11. Temsilcileri Belirleme Yöntemi Olarak Seçim Kavramı | 17 |
| 110. Demokrasilerde Seçimlerin Önemi | 17 |
| 111. Demokratik Seçimin Amaçları ve Şartları | 19 |
| 112. Oy Hakkına İlişkin İlkeler | 20 |
| 1120. Genel Oy | 21 |
| 1121. Eşit Oy | 22 |
| 1122. Serbestlik | 22 |

| | |
|---|----|
| 1123. İsteğe Bağlı Oy- Zorunlu Oy | 23 |
| 1124. Gizili Oy - Açık Sayım Döküm İlkesi | 24 |
| 1125. Tek Dereceli Seçim veya Doğrudan Oy İlkesi | 24 |
| 1126. Bireysel Oy-Kişisel Oy İlkesi | 25 |
| 1127. Yargı Denetimi ve Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözüm İlkesi... .. | 25 |

İKİNCİ BÖLÜM

| | |
|--|-------|
| 2. SEÇİM SİSTEMLERİ | 27-52 |
| 20. Genel Olarak Seçim Sistemleri | 29 |
| 200.Çoğunluk Sistemi | 29 |
| 2000. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi | 30 |
| 2001. İki Turlu Çoğunluk Sistemi | 31 |
| 2002. Çoğunluk Sisteminin Değerlendirilmesi | 33 |
| 20020. Tek Turlu Çoğunluk Sisteminin Yararları | 33 |
| 20021. Tek Turlu Çoğunluk Sisteminin Sakıncaları | 34 |
| 20022. İki Turlu Çoğunluk Sisteminin Yararları | 37 |
| 20023. İki Turlu Çoğunluk Sisteminin Sakıncaları | 37 |
| 201. Nispi Temsil Sistemi | 40 |
| 2010. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil | 41 |
| 2011. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil | 41 |
| 20110. En Büyük Artık Usulü..... | 42 |
| 20111. En Kuvvetli Ortalama Usulü..... | 42 |
| 20112. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Usulü..... | 43 |
| 20113. d'Hondt Usulü..... | 43 |
| 2012. Nispi Temsilin Diğer Formülleri | 44 |
| 2013. Nispi Temsil Sisteminin Değerlendirilmesi | 45 |
| 20130. Nispi Temsil Sisteminin Yararları | 45 |
| 20131. Nispi Temsil Sisteminin Sakıncaları | 46 |
| 202. Karma Sistemler | 47 |
| 21. Seçim Sistemlerinin Siyasi Hayata Etkileri | 47 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

| | |
|--|--------|
| 3. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ | 53-102 |
| 30. Çok Partili Siyasal Hayat ve Çoğunluk Seçim Sistemi (1946-1960)..... | 54 |
| 300. 1946 Seçimleri | 54 |
| 301. 1950 Seçimleri | 57 |
| 302. 1954 Seçimleri | 60 |
| 303. 1957 Seçimleri | 62 |
| 31. Nispi Temsil Uygulamaları (1960-1980) | 64 |
| 310. 1961 Seçimleri | 66 |
| 311. 1965 Seçimleri | 67 |
| 312. 1969 Seçimleri | 70 |
| 313. 1973 Seçimleri | 73 |
| 314. 1977 Seçimleri | 75 |
| 32. 1980 Sonrası Uygulanan Karma Seçim Sistemi | 76 |
| 320. 1983 Seçimleri | 80 |
| 321. 1987 Seçimleri | 83 |
| 322. 1991 Seçimleri | 87 |
| 323. 1995 Seçimleri | 90 |
| 324. 1999 Seçimleri | 96 |
| 325. 2002 Seçimleri | 97 |

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

| | |
|---|---------|
| 4. TÜRK SEÇİM SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ | 103-120 |
| 40. Türk Seçim Sistemi Uygulamalarında Varılan Sonuçlar | 103 |
| 41. Seçim Sistemlerinin Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri | 107 |
| 42. Türkiye İçin Öngörülen Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi..... | 110 |
| 420. Çoğunluk Seçim Sistemi..... | 110 |
| 421. İki Turlu Seçim Sistemi..... | 112 |
| 43. Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi..... | 114 |
| 5. SONUÇ | 121-128 |
| YARARLANILAN KAYNAKLAR | 129-138 |
| ÖZGEÇMİŞ | |

02. Özet

Günümüz siyasal rejimleri içinde demokrasinin önemi artık tartışılmazdır ve demokrasi bütün toplumlar için arzu edilen bir hal almıştır. Demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için belirli aralıklarla seçimler yapılmalıdır. Özgür ve düzenli seçimler, bir ülkenin demokratik olup olmadığının en önemli göstergesidir. Bununla birlikte seçimlerin ardından seçmenin iradesi doğrultusunda bir hükümetin kurulabilmesi için, o ülkede uygulanan seçim sisteminin seçmenin iradesine en iyi cevabı verebilecek nitelikte olması gerekir.

Seçim sistemleri ülkeyi yönetecek istikrarlı bir hükümeti ortaya çıkarmak ve toplumdaki bütün görüşlerin ağırlıkları oranında parlamentoda temsil edilmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak bu iki amacın birlikte gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu iki görüş doğrultusunda birçok seçim sistemi ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde yönetimde istikrarı sağlayan çoğunluk sistemi ile temsilde adaleti gerçekleştiren nispi temsil sistemi en çok bilinenleridir.

Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından günümüze kadar birçok farklı seçim sistemi uygulanmıştır. Seçim sistemlerinde siyasi iktidarın sağlanması amacıyla düzenlemelerin yapıldığı, ancak bu düzenlemelerin her zaman beklenen sonuçları ortaya çıkarmadığı görülmüştür. Geline nokta Türkiye’de, toplumun her kesimi tarafından üzerinde anlaşmaya varılmış, sonuçları tartışılmayan bir seçim sistemine henüz sahip olunamadığı anlaşılmaktadır.

Seçim sistemlerinden beklenen faydanın elde edilememesinde; demokrasinin bütün unsurlarıyla birlikte düşünülmesi ve bu sayede çözüme kavuşturulması gereken sorunların, sadece seçim sistemini değiştirmekle çözülebileceğini düşünen anlayış yatmaktadır. Seçim sistemleri bir ülkenin istikrara kavuşmasında ve bu sayede gelişimini tamamlamasında önemli bir etkidir ancak tek ve geçerli etken değildir.

03. Summary

Among the recent political regimes, the importance of democracy is indisputable any longer and democracy has become a desired phenomenon for all societies. Besides, elections must be made regularly for democracies to work in a healthy way. Independent and regular elections are the most important indication whether a state is democratic or not. In addition to this, for being able to establish a government at the direction of voter's determination, the election system which carried out in the country must be suitable for voter's determination.

Election systems' aims are to create a stable government and to provide all ideas in society to be represented in proportion to their power. However, realising those two aims has not been possible all the time. Because of this, most of the election systems have become to light at the direction of these two ideas. Among these election systems, most known are "majority system" and "relative representation system" realising the justice at representation.

In Turkey many different election systems have been put into practice until this time. After accepted multi-partied political life, some arrangements had been made to provide political stability but these arrangements have not provided expected conclusions. As a result, we have not had an election system which is accepted by all the citizens having different ideas and whose conclusions are not discussed.

In Turkey, the reason of getting unexpected benefit from the election systems is the idea which supports that election systems are only way in solving the problems in a country. Election systems are important factors for a state to reach the stability and developing but not just only and valid factor.

04. Tablolar Listesi

| <u>Tablo Nr.</u> | <u>Tablonun Adı</u> | <u>Sayfa Nr.</u> |
|------------------|---|------------------|
| 1. | Seçim Sistemlerine Göre Seçimlere Katılan ve Parlamentoda Temsil Edilen Partilerin Sayıları (1945-1980) | 52 |
| 2. | 1946 Seçim Sonuçları | 56 |
| 3. | 1950 Seçim Sonuçları | 59 |
| 4. | 1954 Seçim Sonuçları | 60 |
| 5. | 1957 Seçim Sonuçları | 63 |
| 6. | 1961 Seçim Sonuçları | 67 |
| 7. | 1965 Seçim Sonuçları | 69 |
| 8. | 1969 Seçim Sonuçları | 71 |
| 9. | 1973 Seçim Sonuçları | 73 |
| 10. | 1977 Seçim Sonuçları | 75 |
| 11. | 1983 Seçim Sonuçları | 81 |
| 12. | 1987 Seçim Sonuçları | 86 |
| 13. | 1991 Seçim Sonuçları | 89 |
| 14. | 1995 Seçim Sonuçları | 94 |
| 15. | 1999 Seçim Sonuçları | 96 |
| 16. | 2002 Seçim Sonuçları | 98 |

05. Kısaltmalar Listesi

| | |
|--------|---|
| a.g.e. | : adı geçen eser |
| a.g.m. | : adı geçen makale |
| a.g.t. | : adı geçen tez |
| AÜHF | : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi |
| AÜHFD | : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi |
| AÜSBF | : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi |
| AY | : Anayasa |
| AYM | : Anayasa Mahkemesi |
| AYMKD | : Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi |
| Bkz. | : Bakınız |
| Çev. | : Çeviren |
| Der. | : Derleyen |
| E. | : Esas |
| İÜ | : İstanbul Üniversitesi |
| İÜHF | : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi |
| K. | : Karar |
| KT. | : Karar Tarihi |
| MGK | : Milli Güvenlik Konseyi |
| s. | : sayfa |
| Sy. | : Sayı |

| | |
|--------|---|
| SBE | : Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| TESAV | : Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı |
| TÜSİAD | : Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği |
| vd. | : ve diğerleri |
| YSK | : Yüksek Seçim Kurulu |

GİRİŞ

Demokrasi; egemenliğin halka ait olduğu, ülkeyi yönetme yetkisinin halk tarafından doğrudan doğruya veya kendisince seçilmiş temsilciler eliyle kullanıldığı, dolayısıyla yurttaş iradesine en üstün değeri veren siyasal rejimdir. Tarih boyunca her ülkede özgürlük yolunda verilen uzun mücadelelerle ulaşılan bir merhale olma özelliğini de taşıyan bu rejimin sağlıklı işleyebilmesi, önemli ölçüde ülke yönetiminin çeşitli kademelerindeki halk temsilcilerinin seçilme biçimine bağlıdır. O nedenle bu amacı gerçekleştirmeğe en elverişli sistem ve kuralların bulunması temsili demokrasilerin öncelikli sorunlarından.

Günümüz batı demokrasileri bu sorunu tarihi gelişim süreçleri içinde bir şekilde aşmış ve kendilerine en uygun seçim sistemini tespit ederek siyasi hayatlarına uygulamışlardır. Demokrasi kültürüyle ve demokrasinin bütün kurumlarıyla beraber düşünülmesi gereken bu konu, Türkiye açısından henüz bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Türkiye’de hemen her seçimin ardından, temsilcilerin belirlenmesi sırasında en uygun seçim sisteminin uygulanıp uygulanmadığı hususunda tartışmalar olmakta ve seçim sonucunda ortaya çıkan siyasi tablo eleştirilmektedir. Çoğunluk sisteminin güçlü ama adil olmayan hükümetler çıkarması ile, nispi temsil sisteminin adil ancak koalisyonlara mahkum istikrarsız hükümetler çıkarması Türkiye’de sürekli bir tartışma konusudur.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri sonrasında ortaya çıkan siyasi tablo da benzer tartışmaları beraberinde getirmiştir. Seçimde nispi temsil sistemi uygulanmasına rağmen Meclis’e ancak iki parti girebilmiştir. Bu iki partinin oy oranları toplamı %53 olmasına rağmen Meclis’te temsil oranları %98 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan %10 ülke barajı nedeniyle 14 milyonun üzerinde oy hiçbir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bu açıdan kurulan hükümetin çoğunluğun görüşünü yansıtmadığı ve uygulanan seçim sisteminin temsilde adaletten uzak olduğu yönündeki değerlendirmeler, uzun süre ülke gündemini meşgul etmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası yaşadığı sıkıntıların kaynağında sağlıklı ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin olduğu düşüncesinden hareketle, seçim sonucunda ortaya çıkan tek parti hükümetinin olumlu karşılandığı da görülmüştür. Türkiye, çok partili siyasi hayata geçtiği 1946 yılından itibaren, yarışmacı demokratik seçimlerin on dördüncüsünü gerçekleştirmiş ancak bu seçimlerin ancak yedi tanesi normal zamanında yapılabilmektedir. Erken seçim kararı alınan seçimlerin beş tanesinin 1980 sonrasında arka arkaya yapıldığı göz önüne alındığında, Türkiye'nin öncelikli sorununun "istikrar" olduğu dile getirilmektedir. Bu açıdan seçim sonucunda ortaya tek partili bir hükümetin çıkması, Avrupa Birliği kapısına gelmiş bir ülkede, hem sosyal hem de ekonomik sorunların bir an önce çözüme kavuşturulabilmesi için önemli bir fırsat olarak görülmüştür.

Bu açıdan bakıldığında 2002 seçimleri sonucunda, temsilde adalete önem vermemekle birlikte, Türkiye'yi ihtiyacı olan istikrara kavuşturabilecek tek partili bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. 2002 seçimlerinin diğer önemli bir sonucu da siyasi alanda yaşanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren siyaset sahnesinde görmeye alıştığımız partiler ve parti liderleri seçimlerden büyük hüsrarla ayrılmışlardır. Bununla birlikte yeni kurulan iki parti seçimlerde büyük oy oranları elde etmiş ve seçmenlerin siyasette artık "yeni yüzler" aradığı anlaşılmıştır. Bu nedenle uygulanan seçim sisteminin siyasi alanda ne kadar etkili olduğu, seçim sisteminin başka türlü denenmesi halinde ortaya farklı bir siyasi tablonun çıkıp çıkmayacağı tartışılmıştır.

Seçim sistemleri konusunda yapılan bütün bu değerlendirmeler bizi şu noktaya götürmektedir: Türkiye'de siyasi tablo içinde ortaya çıkan sorunlar, seçim sistemlerinden çok seçim sistemlerine "bakış açısı"ndan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türkiye için en uygun seçim sistemini tespit etmek için öncelikle, iyi bir seçim sisteminden neyin beklendiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Seçim sistemlerinden beklenen amacın ortaya çıkması, ülke sorunlarının objektif bir biçimde tespit edilmesi ve buna uygun seçim sisteminin hayata geçirilmesiyle gerçekleşebilir. Bu çalışma, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla, seçim sistemlerinin siyasi alana etkileri de göz önüne alınarak, kendisine en uygun seçim sisteminin nasıl olması ve hangi unsurları içinde barındırması gerektiğine dair değerlendirmeleri içermektedir.

Çalışma dört bölüm halinde sunulmuştur. Birinci bölümde, egemenliğin sahibi olan halkın bunu kullanma biçimine göre, demokrasilerin doğrudan, yarı doğrudan ve temsili olarak uygulanan üç farklı yöntemi tarihi gelişimi ile birlikte ele alınmıştır. Günümüz temsili demokrasilerinin temelinde var olan temsil anlayışı ve bu anlayışın bir yansıması olarak ortaya çıkan temsili vekalet teorisi, geçmişte görülen emredici vekalet teorisiyle birlikte irdelenmiştir. Temsili demokrasinin en önemli şartı temsilcileri belirlemek için bir seçimin yapılmasının zorunlu olmasıdır. Seçimler, ancak bazı şartları taşımaları halinde demokratiktir. Bu bölümde demokratik seçimlerin temel unsurları ve ilkeleri incelenmiştir.

İkinci bölümde oyların milletvekilliklerine dönüştürülmesinde uygulanan teknikler anlamına gelen seçim sistemleri, çoğunluk ve nispi temsil sistemi başlıkları altında ele alınmıştır. Çoğunluk seçim sistemi, tek turlu ve iki turlu olmak üzere iki alt başlık halinde incelenmiş ve bu alt başlıklar içinde çoğunluk sisteminin dar bölgesi ve geniş bölgesi uygulamalarından bahsedilmiştir. Nispi temsil sistemi de ulusal düzeyde ve seçim bölgesi düzeyinde uygulanan biçimleriyle ele alınmış, seçim bölgesi düzeyindeki nispi temsil sisteminin alt başlıklarından bahsedilmiştir. Her iki seçim sistemi karşılaştırılmış, faydalı ve sakıncalı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde seçim sistemlerinin siyasi hayata olan etkilerinden de genel olarak bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, çok partili siyasi hayata geçilen 1946 seçimlerinden 2002 seçimlerine kadar Türkiye’de uygulanan değişik seçim sistemleri ve bu sistemlerin Türk siyasi hayatına etkileri anlatılmıştır. 1946 seçimlerinden 1960 yılına kadar uygulanan çoğunluk sistemi, 1960-1980 arası uygulanan nispi temsil sistemi ve 1980 sonrası nispi temsil sisteminin değişik uygulama biçimleri ele alınmıştır. Bu dönemlerde Türkiye’de ortaya çıkan siyasi tablo seçim sistemleri açısından değerlendirilmiş, böylece günümüzde uygulanması gereken seçim sistemi konusunda geçmiş yılların deneyimlerinden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde, Türkiye açısından en uygun seçim sisteminin nasıl olması gerektiği üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıdan öncelikle çok partili Türk siyasi hayatında seçim sistemlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar istatistikî verilerle birlikte ele alınmış, böylece seçim sistemlerinin Türk siyasi hayatında ne kadar etkili olduğu araştırılmıştır. Daha sonra seçim sistemlerinin genel olarak, siyasi hayat üzerinde ne kadar

etkili olduğu sorusuna, seçim sistemlerinin parti sistemleri, hükümet istikrarı ve siyasi istikrar üzerindeki etkileriyle birlikte cevap aranmıştır. Son bölümde ise Türkiye için en uygun seçim sistemi hakkında, elde edilen veriler doğrultusunda bazı öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada seçim sistemlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar ağırlıklı olarak hukuki yönden ele alınmış, ancak siyasi açıdan da bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte seçim sistemleriyle ilgili diğer faktörler konunun bütünlüğü açısından fazla irdelenmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, seçim sistemlerinin bir ülkede yol açtığı sonuçları sadece seçim sistemlerinin yapılarıyla, onların iyi veya kötü şekilde uygulanmalarıyla açıklamak konuya eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bütün seçim sistemleri, o ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, kültürel yapılarla ve o ülkede yerleşik demokrasi kültürüyle yakından ilgilidir. Seçim sistemlerinin bu yönü ise ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMSİLİ DEMOKRASİ ANLAYIŞI ve TEMSİLCİLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ OLARAK SEÇİM KAVRAMI

Çok uzun bir geçmişi olan demokrasi kavramı, çağdaş dünyanın ideal yönetim tarzı olarak kabul edilmektedir. Her ülke kendi siyasi rejiminin demokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Eski Yunan demokrasilerinden günümüze gelinceye kadar demokrasinin ortak bir tarifini yapmak mümkün olmamıştır. Her toplum kendi siyasi rejimi için her ne kadar demokrasi kavramını kullanmakta ve benimsemekte ise de, hiç kimse bu kavramdan aynı anlamı çıkarmamaktadır.¹

İnsanlar demokrasiyi iyi bir hükümet sistemi veya iyi bir siyasi sistem gibi düşünmekte ve bir sisteme sırf onu onayladıkları için demokrasi yakıştırmaları yapmaktadırlar. Bu nedenle demokrasi hakkındaki tanımlar insanların görüşleri oranında çeşitlidir. Demokrasinin sözlük anlamı olan “halk tarafından yönetim” onun en yaygın ve en temel tanımıdır. Bu tanıma göre, demokrasi halkın iktidarı demektir ve bu şekliyle devletin genel siyasetinin halk tarafından tayin ve tespit olunduğu anlamını taşır.² Bununla birlikte demokrasinin sadece bir iktidar verme tekniği değil, aynı zamanda bir iktidar kullanma tekniği,³ vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şekli⁴ olduğu söylenebilir. Demokrasi, kolektif karar verme süreci üzerinde halk denetimini ve bu denetimin kullanımında hakların eşitliği ikiz prensibini gerektirir. Herhangi bir organizasyonda, karar mekanizmasında bu prensipler hayat bulduğu oranda bu oluşum demokratiktir.⁵

¹ Faruk Bilir, Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yay., Ankara, 2001, s. 5.

² Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 205.

³ Bakır Çağlar, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi”, Anayasa Yargısı 7, AYM Yay., Ankara, 1990, s. 57.

⁴ Leslie Lipson, Demokrasinin Felsefesi, Sosyal ve Siyasal Teoriler, Çev. Mustafa ERDOĞAN, Der. Atilla YAYLA, Liberte Yay., Ankara 1999, s. 18.

⁵ David Beetham/Kevin Boyle, Demokrasinin Temelleri, Çev. Vahit BIÇAK, Liberte Yay., Ankara, 1998, s.2.

Demokratik rejimlerin ülkeden ülkeye değişen bazı özellikleri bulunmakla birlikte bu rejimlerin vazgeçilmez, asgari şart olarak kabul edilmesi gereken bazı unsurları vardır. Bunlar milli egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasal hayat ve tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin tanınması ve güvence altına alınması olarak sıralanabilir.⁶

Demokrasinin gerçek anlamda kullanılması batı toplumlarında 18. yy sonlarına doğru devrimci değişimlerden kaynaklanmıştır.⁷ Egemenliğin halka ait olması her türlü demokrasi anlayışında temel kabul edilmekle birlikte, halkın bu yetkiyi kullanış biçimleri farklı olmuştur. Tarihi süreç içerisinde bu anlayışa bağlı olarak demokrasinin üç değişik uygulama biçimi görülmüştür.

10. Egemenliği Kullanma Biçimine Göre Demokrasi Türleri

100. Doğrudan Demokrasi

Halkın egemenliği bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi türüdür. Doğrudan demokraside devlet için gerekli bütün kararlar, yurttaşlar topluluğu tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak bizzat alınır. Doğrudan demokrasi halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla doğrudan demokrasi sistemi, ideal demokrasi anlayışına en yakın olan sistemdir.⁸

Doğrudan demokrasi, “halk egemenliği teorisi”ne dayanmaktadır. Halk egemenliği anlayışında toplum bağımsız, bütün bir varlık olarak ele alınmaktadır. Toplum kendi içinde fertlere bölünmekte ve iktidar fertler arasında paylaşılmaktadır. Alınacak kararlar devlet iktidarının bir parçasına sahip olan fertlerin çoğunluğu ile alınmaktadır. Egemenlik, halka ait olması nedeniyle ayrı bir hukuki varlığa sahip değildir ve fertlerin iradelerinin toplamından oluşur.⁹

⁶ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1995, s. 60.

⁷ Samuel Huntington, Üçüncü Dalga, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Altın Kitaplar, Ankara, 1993, s. 3.

⁸ Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yay., Bursa, 2001, s. 115.

⁹ Şeref Gözübüyük, Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 71.

Halk egemenliği teorisinin kaynağı Rousseau'nun "sosyal sözleşmesi"ne ve orada savunduğu "egemenliğin devredilmezliği" ilkesine dayanır. Rousseau'ya göre egemenlik hem devredilemez hem de temsil edilemez. Bu nedenle halk egemenliği teorisi, temsili demokrasiyi reddeder, doğrudan demokrasiyi savunur.¹⁰

Doğrudan demokrasiye Antik Çağda Eski Yunan sitelerinde rastlanır. Bu sitelerde vatandaşlar "agora" veya "forum" denilen bir meydanda toplanırlar ve bu şekilde oluşan "Ecclesia" denilen meclis, kanunları oylar, savaşa ve barışa karar verir, hakimleri atar, siyasi davalara bakardı. Antik Yunan kentlerinde siyasi haklara sahip kişilerin az olması, alınacak kararlara herkesin katılabilmesine imkan sağlıyordu. Bu nedenle doğrudan demokrasi Eski Yunan sitelerinde uygulanabilir bir sistemdi.¹¹

Günümüzde doğrudan demokrasi sadece İsviçre'nin küçük bir dağ kantonunda ve dört yarım kantonunda uygulanmaktadır. Bu kanton ve yarım kantonlarında kararlar, "Landsgemeinde" denilen halk meclislerinde alınır. Bu meclis, kanton halkının yılda bir kere toplanmasıyla oluşur.¹²

Demokrasi idealine en yakın olan bu sistem, her zaman iyi ve her şartta temsili demokrasiden daha üstün sonuçları olan bir model değildir. Doğrudan demokrasi, "katılım" kavramına temsili demokrasinin yüklediğinden daha fazla anlam yükleme gayretindedir ve bu demokrasi anlayışının, "katılım" olayının bizzat kendisinin biçim ve içeriğinden kaynaklanan sorunları ise beraberinde taşıdığı görülmüştür.¹³

¹⁰ Gözler, a.g.e., s. 116.

¹¹ Eski Yunan'da tam bir demokrasinin olduğu söylenemez. Çünkü Ecclesia'da ancak erkek vatandaşlar görev alabiliyordu. Kadınların, vatandaş olmalarına rağmen oy hakkı yoktu. Bununla birlikte nüfusun önemli bir kesimini oluşturan yabancıların ve kölelerin de oy hakkı yoktu. Örneğin nüfusu 400.000 olan Atina'nın 250.000'i siyasi hakları olmayan kölelerdi. Siyasi haklara sahip nüfus ancak 50.000 civarındaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Altan, 1973 Sonrasında Türkiye'de Yapılan Genel Seçimlerin Değişik Seçim Sistemleriyle Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya, 1998, s. 11.

¹² Gözler, a.g.e., s. 116.

¹³ Atilla Yayla, Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998, s. 185.

101. Yarı Doğrudan Demokrasi

Eski Yunan sitelerinde nüfusun artması ve böylece yönetimin zorlaşması gibi nedenlerle doğrudan demokrasi uygulanamaz olmuş, bunun üzerine yarı doğrudan demokrasi gündeme gelmeye başlamıştır. Önceleri doğrudan yönetimin içinde bulunan halk, bu sefer bazı seçim yöntemleriyle yöneticileri belirlemiştir. Halk servet durumlarına göre dört gruba ayrılmış ve her gruptan tespit edilen 125 kişi sayesinde toplam 500 üyeli bir meclis oluşturulmuştur.¹⁴ Zaman içinde yarı doğrudan demokrasi de yerini temsili demokrasiye bırakmıştır.

Yarı-doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi tipidir. Doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin karışımı olan bu sistemde egemenliğin kullanılması esasen halkın seçtiği temsilcilere verilmiştir. Ancak bazı durumlarda seçmenler de egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılırlar. Bu bakımdan yarı-doğrudan demokrasi temelde bir temsili demokrasidir ve yarı-doğrudan demokrasi yerine “yarı temsili demokrasi”¹⁵ denmesi de mümkündür. Bu tip yönetimlerde parlamentonun etkinliği arttıkça milli egemenlik anlayışına, seçmenin etkinliği arttıkça halk egemenliği anlayışına yaklaşılır.¹⁶

Yarı-doğrudan demokrasilerde halk, bazı araçlarla egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılır. Bunlar arasında, yasama organı tarafından alınan veya alınacak

¹⁴ Altan, a.g.t., s. 12.

¹⁵ Sezen yarı doğrudan demokrasiyi ve yarı temsili demokrasiyi ayrı ayrı ele almıştır. Sezen’e göre, yarı temsili demokrasi, temsili demokrasi ile yarı doğrudan demokrasi arasında bir yerededir. Aralarındaki fark ise, Yarı temsili demokraside halk yasama işlemine katılmazken yarı doğrudan demokraside halk yasa önerme, ret etme veya onaylama gibi siyasi faaliyetlerde doğrudan söz sahibidir. Yarı temsili demokrasilerde halk, parlamentonun feshi ve erken seçim, temsilcilerin azledilmesi, dilekçe verme, danışma referandumu gibi düzenlemelerde etkinliğini gösterse de doğrudan yasama işinin içinde değildir. Yarı temsili demokraside yurttaşlar yönetimle ilgili kararlar alınmasına bizzat katılmazlar ancak kararların alınmasını etkilerler. Bu nedenle yarı doğrudan demokrasi, yarı temsili demokrasiye göre daha demokratiktir. Bkz. Saim Sezen, Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yay., Ankara, 1994, s. 38.

¹⁶ Aynı eser, s. 38.

kararları, halkın kabulüne sunmak şeklinde işleyen “referandum”¹⁷ sıkça başvuru alan bir yöntemdir. “Halkın vetosu”, yasama tarafından alınan kararlara karşı halkın baskısıyla referandum yapılması ve alınan kararın iptal edilmesi şeklinde işler. Diğer bir yöntem, bir kanunun yasama organı tarafından tartışılması ve bu aşamada kabulü için belli sayıda vatandaşın teklifte bulunmaları anlamına gelen “halkın kanun teklifi”dir. Başka bir yöntem ise, halkın çalışmasından memnun olmadığı temsilcileri görevden almasına imkan veren “temsilcilerin azli”dir.¹⁸

Günümüz toplumlarında baskıcı rejimlerin son bulması ve demokratik rejimlerin kapladığı alanın artması, demokrasinin giderek tek alternatif olarak kalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte demokrasinin kendi iç yapıları da sorgulanmaya başlanılmıştır. Doğrudan demokrasinin pratik imkansızlığının yanı sıra temsili demokrasilerin yeterince katılımdan ve denetlemeden uzak olması sorgulanan alanlardan biridir. Bu nedenle temsili demokrasinin sorunlu alanları karşısında yarı doğrudan demokrasiyi savunan bazı görüşler ortaya atılmaktadır.

Bu konuda Beetham; “halkın siyasi kararların alınmasında etkili olmadığı, seçmen tabakalarından ve siyasi yelpazedeki değişikliklerden etkilenmeden yıllardır iktidarda kalmayı beceren profesyonel politikacıların mevcut olduğu temsili demokrasilerin ıslah edilmesi sayesinde, temsili demokrasilerde görülen bir takım sorunlar ortadan kalkacaktır. Bunun başlıca yolu ise doğrudan demokrasinin bazı araçlarını temsili demokrasiye eklemektir. Bu çerçevede karar birimlerinin hacmi daraltılmalı, demokrasi mahalli seviyede yaşanmalı ve referandum gibi karar alma yollarına sık sık başvurulmalıdır”¹⁹ şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Temsili demokrasiyle doğrudan demokrasiyi harmanlayan ve yarı doğrudan demokrasiyi çağrıştıran bu tür görüşlerle daha sık karşılaşılacağı düşünülse bile, bu görüşlerin günümüz temsili demokrasilerinde görülen sorunlara kısa sürede çözüm bulacağını düşünmek hata olur.

¹⁷ Referandumun, bağlayıcılığı bakımından iştisari, tasdiki; başvuru bakımından mecburi, ihtiyari; konuları bakımından kurucu, teşrii gibi şekilleri vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözler, a.g.e., s. 120-122.

¹⁸ Aynı eser, s. 120.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Brian Beetham, “Demokrasinin Daha İyi Bir Yolu”, Çev. Atilla YAYLA, **Polemik Dergisi**, Sayı: 12 (Mart-Nisan 1994), s. 56-60.

102. Temsili Demokrasi

Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasiyi, otoriter ve totaliter yönetimlerden ayıran en önemli özellik, yönetimin meşruiyetinin halkın rızasına ve onayına dayanmasıdır. Eski Yunan sitelerinde demokrasi, tüm vatandaşların yönetim sürecine doğrudan katılmasıyla gerçekleşiyordu ve bu uygulanabilir bir sistemdi.²⁰ Ancak doğrudan demokrasi adı verilen yönetim şeklinin, insan unsuru son derece artmış olan ve toprak bakımından da genişleyen toplumlar için uygun olmayacağı açıktır. Büyük toplulukları her sorun için bir araya getirip verilen oylar doğrultusunda çözüm üretmek mümkün değildir. Toplumunu bütünüyle belli bir yerde toplamak mümkün olmadığı gibi sayısı gittikçe artan ve uzmanlık gerektiren karmaşık sorunların çözümü için bütün toplum üyelerinin gerekli bilgi yetenek ve zamana sahip olduğunu söylemek de çok zordur. Bu nedenlerden dolayı, hem giderek genişleyen toplumların yapısına uygun hem de halkın yönetime hakim olmasını sağlayabilecek başka bir yöntem başvurulmuştur.²¹ 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan ve halkın kendisini seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetmesini öngören bu sistemin adı, temsili demokrasidir. Bu sistem; yönetilenlerin belli süreler için görev yapmak üzere belli sayıda temsilci seçmesini ve devlet yönetiminin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan kararların, millet adına bu temsilciler tarafından alınmasını öngörür.²²

Temsili demokrasi, “milli egemenlik” anlayışına dayanır. Bu anlayışa göre temsilciler kendilerini seçenleri değil, manevi bir kişilik olarak bütün milleti temsil ederler. Millet, bölünmez bir bütün olarak kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığa sahiptir. Diğer bir ifadeyle millet, kendisini oluşturan bireylerin toplamı değil, fakat onların iradelerinden ayrı, üstün bir varlıktır. Yine milli egemenlik teorisine göre millet, sadece belli bir dönemi değil, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak olanları da kapsayan soyut bir varlıktır.²³

²⁰ Birol Akgün, Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yay., Ankara, 2002, s. 1.

²¹ Yavuz Atar, Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1990, s. 9.

²² Akgün, a.g.e., s. 1.

²³ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, (Türkiye Siyasal Rejimi ve Anayasa Prensipleri), Cilt 1, Fasikül 1, İÜHF Yay., İstanbul, 1960, s. 210.

Millet, kendini oluşturan bireylerin dışında, bölünmez bir bütün ve manevi bir varlık olduğu için kendiliğinden irade açıklaması yapamaz. Bu nedenle onun iradesini açıklayacak temsilcilere ihtiyaç duyar. Dolayısıyla milli egemenlik ilkesi sürekli olarak temsil düşüncesine dayanır.

1020. Temsil

Temsil, hak ve yetkilerin kullanılması ve korunmasına ilişkin iradenin, asıl sahibi tarafından yerine geçecek başka bir şahsa bırakılmasıdır.²⁴ İrade, gerçek sahibinin yerine başka bir öznenin kişiliğinde tezahür eder. Vekil, asılın iradesiyle bağlıdır ve asılın iradesinin sınırları içinde tasarrufta bulunabilir. İradeyi aşan tasarruflar asılı bağlamaz. Özel hukukta bu sınırlar sözleşmelerle çizilirken kamu hukukunda anayasa, kanun vb. ile belli edilir. Toplumsal, siyasal ve hukuksal olaylarda temsilci, kendisine vekalet verilen, asılın yerini davranabilen, hareket edebilendir.²⁵

Temsil kavramı başlangıçta özel hukukta ortaya çıkmış, daha sonra anayasa hukukuna geçmiştir. Siyasal alana uygulanması sonucu millet “temsil olunan”, halkın seçtiği kişiler de “temsilci” olarak kabul edilmişlerdir. Siyasal alanda ortaya çıkan temsil, halkın sahip olduğu egemenliğin, halk adına onun seçeceği kimseler tarafından kullanılmasıdır.²⁶ O halde temsili demokraside halkın seçtiği temsilcilerin iradesi, milletin iradesi yerine geçer. Temsilcinin istediği şey milletin istediği şey gibidir. Keza temsilcilerin yaptığı işlemler, kendi adlarına değil temsil ettikleri milletin adına hüküm ve sonuç doğurur.

Referandum gibi araçlarla halkın yönetime doğrudan doğruya katılmasının mümkün olmadığı temsili sistemlere “saf temsili demokrasi” denir. Anayasa değişikliği hariç olmak üzere Türkiye, federal düzeyde ABD ve Almanya saf temsili demokrasiye örnek gösterilebilir.²⁷

²⁴ Fahir Armaoğlu, Seçim Sistemleri, Güney Matbaası, Ankara, 1955, s. 8.

²⁵ Sezen, a.g.e., s. 41.

²⁶ Oya Araslı, “Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı”, AÜHFD, Cilt 33, Sayı:1-2 (1972), s. 10.

²⁷ Gözler, a.g.e., s. 117.

Temsil kavramından başlıca iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi temsilciler yaptıkları işlemlerde halkın onayını almak zorunda değildir. İkincisi temsilcilerin işlemleri, bir başka makam tarafından denetlenemez.²⁸ Temsilin hukuksal ve siyasal biçimde iki görünümü vardır.

10200. Hukuksal Temsil

Hukuksal temsilde vekalet veren, vekilini kişisel hukukunu korumak veya savunmak için seçmiştir ve vekalet veren istediği kişiyi temsilci seçmekte özgürdür. Vekil de vekalet sözleşmesine göre yalnız müvekkilini temsil edebilir. Kendisini vekil olarak seçen kişi adına tasarrufta bulunabilir, müvekkilinin hukukunu koruyup onu savunabilir, onun işlerini görebilir. Vekil, yaptığı işin hesabını vermeye mecburdur. Müvekkilin vekili azletme hak ve yetkisi de bulunmaktadır.²⁹

Bununla birlikte, özel hukuktaki temsil kavramına göre temsilcinin irade tezahürleri temsil edilenden çıkmış gibi aynı değerde hukuki sonuçları doğuracaktır. Yetki sınırları içinde kalmak koşulu ile temsilci, temsil edilenin iradesini aynen ifade eder biçimde anlaşılır.

10201. Siyasal Temsil

Siyasal temsil kamusal bir göreve ilişkindir. Diğer bir ifadeyle global toplumlarda kamu görevinin yapılması amacıyla topluluk üyelerinin iradesi ile belirlenir. Siyasal temsil doğrudan demokrasilerde görülmez. Zira bu tür demokrasilerde seçmenler karar sürecinin bireysel olarak içindedir.

Temsil, yönetilen yurttaşların artmasıyla ve yaşanan ülkenin genişlemesi ile birlikte yurttaşların toplanıp karar almalarının olanaksız olduğu durumlarda ortaya çıkmıştır. İlk örneğinin Roma'da başladığını söylemek mümkündür. Senatolar "gens"lerin reislerinden halk meclisleri ise "tribüs"lerin temsilcilerinden oluşurdu. Tribüsteki beş sınıfın her

²⁸ Aynı eser, s. 117.

²⁹ Sezen, a.g.e., s. 41-42.

birinden bir genç ve bir ihtiyar olmak üzere 10 temsilci seçilir, bu 35 tribüsten seçilen 350 temsilci halk meclisini oluştururdu. Seçmenler gens üyeleri idiler. Feodal dönemde temsilci seçimi varsa da temsil, asıl olarak Amerika, İngiltere, Fransa gibi burjuva toplumlarında hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Bununla birlikte günümüz sosyalist rejimlerinde ve diğer demokrasilerinde de gelişimini sürdürmektedir.³⁰

Özel hukuktaki temsilin belirgin bir tanımı olmakla birlikte, kamu hukukunun, toplum biliminin ve siyaset biliminin konusu olan siyasal temsilin net bir tanımı yapılamamaktadır. Bu güçlüğü'n nedeni, siyasal temsilin kaynağı konusunda değişik anlayışların bulunması ve siyasal temsilin oluş ve kullanım biçimlerinin çeşitliliğidir.³¹

Millet ile temsilcileri arasında varolan temsil ilişkisinin hukuki niteliği konusunda bazı teoriler ortaya atılmıştır. Anayasa hukukçuları millet ile temsilcileri arasındaki ilişkiyi açıklamak için özel hukuktaki "vekalet" teorisinden yararlanmışlardır. Buna göre millet ile vekilleri arasındaki ilişki bir vekalet ilişkisidir ancak, bu ilişkinin niteliği konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre bu vekalet ilişkisi aynen özel hukuktaki vekalet ilişkisi gibidir, yani emredici niteliktedir. Bu görüşe "emredici vekalet teorisi" denir. İkinci görüşe göre ise millet ile milletvekilleri arasındaki ilişki esasen vekalet ilişkisi olmakla birlikte bu vekalet siyasi niteliktedir ve özel hukuktaki vekaletten farklıdır. Özellikle bu vekalet emredici nitelikte değildir. Bu görüşe "temsili vekalet teorisi" denmektedir.³²

1021. Emredici Vekalet Teorisi

Temsili hükümet sistemlerinde ilk zamanlarda seçmenler ile temsilcileri arasındaki ilişkinin emredici nitelikte olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Emredici vekalet teorisinde vekil ile seçmen arasında bir nevi "vekalet sözleşmesi" yapıldığı varsayılır. Milletvekilleri yetkilerini bu vekaletten almaktadır. Belli bir seçim çevresinin seçmenleri bir milletvekilini seçerek o milletvekiline parlamentoda kendi nam ve hesaplarına hareket etme yetkisi vermektedirler. Bu tamamıyla özel hukuktaki vekalet sözleşmesine benzemektedir.

³⁰ Aynı eser, s. 43.

³¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 9.

³² Gözler, a.g.e., s. 118.

Emredici vekalet anlayışında, temsilcilerin halk adına karar vermeleri söz konusu değildir. Temsilcilerin kanunların hazırlanması ve halkın onayına sunulması dışında bir yetkileri yoktur. Kanunların yürürlüğe girmesi halkın onayına bağlıdır. Temsilciler bu konuları itibariyle halkın temsilcileri değil memurudurlar.³³ Yine bu anlayışa göre, vekiller milletin değil, kendilerini seçenlerin vekilidir. Bu nedenle vekiller her zaman seçmenlerin denetimi altındadırlar. Seçmenler bu denetimleri sonucu beğenmedikleri vekilleri görevden uzaklaştırabilir.³⁴ Kısaca, emredici vekalet anlayışında temsilci seçilirken, görevi sırasında uyacağı kurallar, savunacağı görüşler ve yapacağı işler konusunda seçmenlerden talimat alır. Temsilci, bu talimatların dışına çıkarsa seçmenler tarafından azledilebilir.³⁵

Temsilcilerin, kendilerine oy veren seçim bölgesindeki seçmenlerine karşı sorumlu olmasını ifade eden “emredici vekalet” anlayışı, siyasi gelişim süreci içinde kamu yararını gözeterek verilecek olan bütün kararlarda, temsilcilerin mutlak surette serbest olması gerektiği düşüncesiyle aşılmış ve son olarak her bir temsilcinin bütün seçmenleri (milleti) temsil etmesi prensibine dayanan “temsili vekalet” anlayışı giderek kabul görmüştür.³⁶

Emredici vekalet teorisini günümüzde uygulayan ülke hemen hemen kalmamıştır. Önceden bu teori Fransa’da 1789 İhtilali’nden önceki dönemde bazı meclislerde sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Eski SSCB’de emredici vekalet sistemi vardı. 1977 SSCB Anayasasının 102. maddesine göre, seçmenler milletvekillerine yazılı direktif verebiliyorlardı. Bugün ise ABD’de iki dereceli olan başkanlık seçimlerinde ikinci seçmenler emredici vekalet teorisine göre oy vermektedirler.³⁷

1022. Temsili Vekalet Teorisi

1789 Fransız İhtilali’nden sonra temsili sistemlerde, milletvekilleri ile egemenliğin sahibi olan millet arasındaki ilişkinin niteliği konusunda emredici vekalet teorisi yerine

³³ Yahya Zabunoğlu, “Devlet Kudretinin Sınırlandırılması”, AÜHFD, Cilt 24, Sayı:1-2 (1963), s. 62.

³⁴ Sami Selçuk, Temsilci ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 35.

³⁵ Araslı, Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı, s. 12.

³⁶ Hasan Tunç, Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Nobel Yay., Ankara, 1999, s. 139.

³⁷ Gözler, a.g.e., s. 119.

temsili vekalet teorisi geçerlilik kazanmıştır. Temsili vekalet teorisine göre, millet ile vekil arasındaki ilişki temelde bir vekalet ilişkisidir ancak bu vekalet, siyasi nitelikte bir vekalettir ve özel hukuktaki vekaletten bir çok hususta farklıdır. Temsili vekaletin başlıca özellikleri kısaca şöyledir:

a) Temsili vekalet teorisine göre milletvekili seçildiği seçim çevresini değil bütün milleti temsil eder. Zira egemenlik tek tek bireylere değil, milletin tamamına aittir. O halde milletvekillerine egemenliğin kullanılması konusundaki vekalet, seçim çevrelerindeki seçmenler tarafından değil, milletin bütünü tarafından verilebilir ki buna “bütün milletin temsili ilkesi” denmektedir.

b) Temsili vekalet teorisine göre egemenliğin kullanılması konusundaki vekalet, millet tarafından milletvekillerine tek tek değil, bir bütün olarak verilmiştir. Diğer bir ifadeyle egemenliğin temsili konusundaki vekaleti millettten, tek tek milletvekillerinin şahısları değil, onların tümünün oluşturduğu organ yani parlamento almıştır. Dolayısıyla parlamentonun sahip olduğu vekalet yetkisi, millet tarafından meclisin tümüne verilmiş bir yetkidir ki buna “kolektif vekalet yetkisi” denir.

c) Yine bu teoriye göre, milletvekilleri kendilerini seçen seçmenler tarafından görevden alınamazlar. Buna “azil yasağı” denir.³⁸

d) Aynı şekilde bu teoriye göre millet ile milletvekili arasındaki vekalet ilişkisi emredici nitelikte değildir. Seçmenler milletvekillerine emir ve talimat veremezler. Milletvekilleri seçim dönemlerinde seçmenlerine verdiği sözlerle hukuksal açıdan bağlı değildir. Buna “emredici vekalet yasağı” denir.³⁹

Gerek emredici vekalet teorisi gerekse temsili vekalet teorisi bazı yönleriyle eleştiriye uğramıştır. Emredici vekalet teorisi, içinde geliştiği feodal yapıya uygun olarak feodal

³⁸ Aynı eser, s. 119.

³⁹ Temsilcilerin seçimler dışında seçmenler tarafından hesaba çekilmesi ve işlerine karışılması, milli egemenliğin temsili anlayışıyla bağdaşmaz. Bunun sebebi, temsilin hukuki açıdan soyut, geçmiş ve gelecek kuşakları içeren bir “millet” anlayışına dayanmasıdır. Bkz. Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, İÜHF Yay., İstanbul, 1974, s. 249-250.

toplum yapısının bir ürünü olduğu ve bölgesel çıkarların temsilini sağladığı; temsili vekalet teorisinin de burjuva sınıfının siyasi iktidarı ele geçirmesiyle gelişme gösterdiği dile getirilmektedir. Sezen'e göre temsil ilişkisiyle toplumun sosyal yapısı arasında yakın bir bağ vardır. İktisadi üstünlüğü sağlayan sınıf, siyasi iktidarı ele geçirirken, temsil anlayışını da kendi iktidarını sürdürmek ve güçlendirmek amacıyla biçimlendirmiştir. Toplumun feodal yapısına ve mutlak monarşiye karşı çıkan burjuvazinin siyasi iktidarı ele geçirmesiyle temsil anlayışındaki dönüşümün aynı zamana denk gelmesi rastlantı değildir. Nitekim emredici vekaletten temsili vekalet anlayışına geçişte olduğu gibi, temsil anlayışının, burjuvazinin siyasi iktidarı alışından günümüze değin geçirdiği değişiklikler ve gelişme yönü de sosyal yapıyla temsil arasındaki bağılılığı doğrulamaktadır.⁴⁰

Günümüz gelişmiş batı demokrasilerinde artık temsili demokrasinin uygulandığını görmekteyiz. Bununla birlikte, Antik Yunan'da gelişen "sınırlı" demokrasiden, günümüz temsili demokrasilerine geçmek pek kolay olmamış, temsili demokrasinin bütün unsurlarıyla yerleşebilmesi için yaklaşık bin yıl süren feodal dönemin bitmesini beklemek gerekmiştir. Batı'da 19.ve 20.yy'dan itibaren kısıtlı oydan genel oya geçilmesi uğrunda verilen savaşım, demokrasi uğrunda verilen savaşım bir görülmüştür.⁴¹ Türkiye'de de temsili demokrasi anlayışı ilk defa 1924 Anayasası (md.13) ile kabul edilmiş olup, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ile demokrasimizin temsili yönü ortaya konulmuştur. 1982 Anayasasına göre "TBMM üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler."⁴²

Egemenliğin, temsil yoluyla kullanılmasının bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı 18. yüzyılın sonlarından itibaren temsil sisteminin benimsenmeye başladığı görülür. Egemenlik, ister doğrudan doğruya halk tarafından, ister onun adına temsilcileri eliyle kullanılsın, her iki durumda da kişinin iradesini belirtmesine gerek vardır.⁴³ Temsili rejim, yurttaşların kamu işlerinin yönetilmesine belli bir ölçüde katılmasını ifade eder. Bu katılım da seçimler yolu ile gerçekleşir.

⁴⁰ Emredici vekalet ve temsili vekalet teorilerinin tarihsel gelişimi ve eleştirileri hususunda bkz. Sezen, a.g.e., s. 42-50.

⁴¹ Altan, a.g.t., s. 17.

⁴² 1961 AY. md. 76; 1982 AY. md. 80

⁴³ Gözübüyük, a.g.e., s. 84.

11. Temsilcileri Belirleme Yöntemi Olarak Seçim Kavramı

Seçim dar anlamda, çeşitli alternatifler arasından bir veya birkaçına karar vermek; bir şeyi veya kimseyi pek çok şeyin ya da kimsenin arasından karşılaştırmalar, yargılamalar yaparak ve ölçütler kullanarak tercih etmek⁴⁴ şeklinde tanımlanabilir. Seçim kavramında ön plana çıkan tercihi yapabilmek için kişi hem tam özgürlüğe sahip olmalı, hem de tercih edilecek alternatiflerin olması şarttır.⁴⁵ Siyaset bilimi açısından daha geniş bir açıklama yapmak gerekirse seçim, siyasal iktidarı belirlemede rol oynayan, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve siyasal iktidara meşruluk kazandıran, yönetilenlerin kendilerini kimin yöneteceğini belirlemek için geliştirilen demokratik bir yöntemi anlatır.⁴⁶ Ancak belirtmek gerekir ki seçim sadece bir araç değildir. Aynı zamanda onun siyasal sistemin meşruluk temelini oluşturma ve bir ülkedeki siyasal rejimin niteliğini belirleme gibi daha derin siyasal anlamları vardır.

Demokrasi esas itibariyle “etkin siyasal makamların seçimle belirlendiği bir sistem”⁴⁷ olarak tanımlanabilir. Demokrasinin, temsili demokrasi halini almasının en önemli sonucu, temsilcilerin (yöneticilerin ve yasama organının) belirlenmesi için bir seçim yapılmasının zorunlu olmasıdır. Seçimsiz bir siyasi sistemin demokratik olduğu iddia edilemez.

110. Demokrasilerde Seçimlerin Önemi

Günümüz temsili demokrasilerinde halkın yönetimini sağlamanın veya bu amaca yaklaşmanın birinci yolu belirli aralıklarla yapılan özgür ve düzenli seçimlerdir. Demokratik bir sistemde hükümet etme yetkisinin kaynağı kısaca “halk” denilen bütün vatandaşlardır. Bu nedenle bir demokraside vatandaşların bu konudaki irade ve tercihlerini ifade edebilecekleri bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır ki bu da seçimdir.⁴⁸ Bu nedenle seçim, öncelikle yöneticilerin belirlenmesinde kullanılan en önemli araçtır.

⁴⁴ İhtar Gözaydın / Ayşe Bilge Dicleli, Yurttaş 2000, MESS Yay. No:317, İstanbul, Aralık 1999, s. 76; Bülent Daver, “Seçim Sistemleri ve Anayasa Yargısı”, Anayasa Yargısı 5, AYM Yay., Ankara, 1989, s. 11.

⁴⁵ Akgün, a.g.e., s. 7.

⁴⁶ Altan, a.g.t., s. 10.

⁴⁷ Gözler, a.g.e., s. 127.

⁴⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 242.

Seçimler iktidarlara meşruluk kazandıran bir unsurdur. Siyasal iktidarlar yönetme hakkını kullanabilmek için halkın onayına gereksinim duyarlar, bu onay da seçimler yoluyla verilir. Demokrasinin özünü oluşturan seçimler, oylama işlemi vasıtasıyla yönetime rıza gösterir. Bir iktidarın meşru sayılabilmesi için kaynağını, yönetilenlerin rıza ve onayından alması gerekir.⁴⁹

Seçimlerin bir diğer yönü de yönetenlerle yönetilenler arasındaki bağı kuran bir araç olmasıdır. Halk yönetme görevini verirken kendisini temsil edecek kişilerle yakın bir diyalog içine girer. Halk yönetime doğrudan doğruya katılmasa bile yönetici kadroyu (siyasi iktidar) belirleme ve denetleme imkanını elinde tutar.⁵⁰ Bu nedenle yöneten ve yönetilenler arasında kaçınılmaz olarak bir bağ oluşur.

Seçimler yöneticileri işbaşına getirdiği gibi aynı zamanda onları yönetimden uzaklaştıran bir araçtır. Seçimler yoluyla iktidarı kullanma meşruiyetini elde eden temsilciler, yine seçim yoluyla görevlerini kaybedebilirler. Seçmenler, seçim sonucunda yöneticilere önceki seçimde vermiş oldukları muvafakati değiştirebilir, devam ettirebilir veya geri alabilirler. Böylece yönetilenler, yönetenler karşısında iktidarı belirleme ve denetleme hakkını kullanmış olmakta ve seçim yöneticilerin değiştirilmesinde kullanılan bir araç durumuna gelmektedir.⁵¹

Seçimlerin iktidarları gerçekten değiştirebilir nitelikte olması için özgür ve eşit şartlarda yapılması gerekir. Ayrıca, seçimlerin makul aralıklarla ve düzenli olarak yapılması da iktidarların değiştirilebilmesi bakımından önemlidir. Bir defa seçim yapıp bir daha yapılmaması, seçimlerin normal zamanının bilinmemesi veya bu zamanda yapılacağına güvence altında olmaması çok defa yönetimin otoriter bir eğilim içinde olduğunun göstergesidir.⁵²

⁴⁹ Tuncer Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, AÜHF Yay., Ankara, 1970, s. 13.

⁵⁰ Tunç, a.g.e., s. 140.

⁵¹ Altan, a.g.t., s. 10.

⁵² Erdoğan, a.g.e., s. 243.

Demokrasilerde seçimler, yarışmacı seçimlerdir. Çünkü seçimler birbiriyle yarışan partiler arasında seçmenlere bir tercih yapma imkanı vermektedir. İşte bu noktada, bütün seçme imkanlarının ortadan kaldırıldığı tek partili (monist) rejimler ile seçme imkanlarının değişik biçimleriyle varolduğu çoğulcu rejimler arasındaki farklılık ortaya çıkmaktadır. Tek partili rejimlerde seçim, halkın siyasi iktidarın kullanılmasını sağlamaktan çok bir kişinin ya da partinin diktatörlüğünü kabul etme ve sürdürme sonucunu doğurmaktadır.⁵³

Demokratik rejimler ile diğer rejimler arasındaki en temel fark, seçimlerin yapılıp yapılmadığı ve eğer yapılıyorsa nasıl bir seçimin yapıldığıdır. Tek bir adayın katıldığı veya sonucu önceden belli olan seçimler “gerçek seçimler” değildir.⁵⁴

111. Demokratik Seçimin Amaçları ve Şartları

Seçim, demokratik bir rejimin varlığı için zorunlu ancak tek başına yeterli olmayan bir unsurdur. Seçim yapılacak ortamın, demokratik bir rejimin diğer zorunlu unsurlarından olan temel hak ve hürriyetlerle de yakın bir ilişkisi vardır. Buna göre toplumdaki değişik fikir ve düşüncelerin açıklanabilmesi, siyasi eğilimlerin siyasi partiler aracılığıyla örgütlenerek serbest bir yarışma ortamında seçime katılabilmesi halinde demokratik bir seçimden söz edilebilir.⁵⁵ Aslında bir ideali yansıtan bu şartların gerçekleşmesi uygulamada pek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, serbest demokratik seçimlerin bazı somut şartları taşıması yeterli görülmüştür. Buna göre, bir ülkede yapılan seçimler aşağıdaki kriterlere uyuyorsa demokratik olduğu söylenebilir:

1. Bir ülkenin reşit nüfusunun tamamının oy hakkına sahip olması gerekir ve seçimlerde fiilen oy kullanma hakkı sağlanmalıdır.

2. Seçimler daha önceden belirlenen aralıklarla düzenli olarak yapılmalıdır

3. Ülkedeki hiçbir grubun siyasal parti kurması ve seçimlerde aday göstermesi engellenmemelidir.

⁵³ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, 5.Bası, Beta Yay., İstanbul, 1998, s. 236.

⁵⁴ Akgün, a.g.e., s. 8.

⁵⁵ Tunç, a.g.e., s. 141.

4. Yasama meclisindeki her bir sandalyenin sahibi mutlaka seçimle belirlenmelidir.

5. Seçim kampanyalarının yönetim süreci adaletli olmalıdır. Adayların kendi görüşlerini ve vasıflarını halka açıklamaları ve seçmenlerin de bunları tartışmaları kesinlikle hukuk, şiddet ve de korkutma yoluyla engellenmemelidir.

6. Oy verme özgürce ve gizlilik içinde gerçekleşmeli; oylar dürüstçe sayılıp tutanağa geçirilmeli ve kanunların gerektirdiği en çok oyu alanlar, kendi dönemleri yeni bir seçimle bitene kadar seçildikleri makamda kalmalıdır.⁵⁶

Demokrasilerde seçimlerden ve seçim sistemlerinden beklenen bazı amaçlar vardır. Bu amaçlar birbirinden bağımsız olup ülkenin şartlarına göre bir diğerinden öncelikli olabilir. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Toplumun temel siyasi eğilimlerini yansıtan bir parlamentonun oluşmasını sağlamak,
2. Seçmen çoğunluğunun tercihine uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak,
3. Yasama ve yürütme fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi için en uygun nitelikleri taşıyan temsilcilerin seçilmesini sağlamak,
4. Güçlü ve istikrarlı bir hükümetin çıkarılmasını sağlamak, biçiminde belirtilebilir.⁵⁷

112. Oy Hakkına İlişkin İlkeler

Demokratik bir ülkede temsilcileri belirlemek amacıyla yapılan seçimlerin bir takım temel şartları taşıması gerekir. Temsili demokrasinin bir gereği olan seçme ve seçilme hakkının vatandaşlar için anayasal güvence altına alınması bunlardan biridir. Seçmen ve temsilci olmanın şartları ve seçim sistemleri konusunda ayrıntılı düzenlemeler kanun koyucuya bırakılmakla birlikte, 1982 Anayasası 67. maddesi ile, “vatandaşlar, kanunda

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun Özbudun / Myron Weiner, Institutionalizing Competitive Elections in Developing Societies, Washington, 1987, s. 393.

⁵⁷ Tunç, a.g.e., s. 143.

gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılır” hükmünü getirmiş ve bu hürriyete ilişkin ilkeleri anayasal güvence altına almıştır. Bütün demokratik toplumlarda zaman içinde genişleyerek kabul gören ve Türkiye’de 1982 Anayasası’nın yukarıda belirtilen maddesinde de açıkça ifade edilen oy hakkına ilişkin ilkeler şöyle özetlenebilir:

1120. Genel Oy

Her vatandaşın oy sahibi olmasına “genel oy” denir. Genel oy ilkesine geçilmeden önce uzun yıllar sınırlı oy ilkesi egemen olmuştur. Sınırlı veya kısıtlı oy ilkesinde oy verme ya da seçme hakkı belli niteliklere sahip olan sınırlı birey kümelerine tanınmıştır. Seçmenlerde servet sahibi olma, vergi verme, belli bir öğrenim görmüş olma ya da erkek olma gibi bazı temel nitelikler aranmıştır.⁵⁸

Genel oy deyimindeki “genel” sözcüğü, seçme yeterliğine sahip olanların tümünün oy kullanmalarını ifade eder. Seçme yeterliliği için anayasa veya kanunlarla öngörülen koşullar, genel oy ilkesini zedelemeyiz.⁵⁹ Türkiye’de seçimlerin genel oy esasına göre yapılacağı Anayasa’da belirtilmektedir (md. 67/2). Öte yandan seçmen olabilmenin koşulları 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunda ayrıca düzenlenmiştir.

Günümüzde tüm demokratik ülkelerde bu ilke uygulanmakta ve demokrasinin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Genel oy sisteminde rengi, ırkı, dini ne olursa olsun olabildiğince geniş bir vatandaş kitlesinin seçime katılması istenir.⁶⁰ Avrupa’da gelişmekte olan bir akıma göre seçme hakkının kullanılmasında vatandaş olma koşulu bile aranmamaktadır.⁶¹

⁵⁸ Gözübüyük, a.g.e., s. 84.

⁵⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 240.

⁶⁰ Daver, a.g.m., s. 14.

⁶¹ Gözübüyük, a.g.e., s. 84.

Genel oy ilkesine tam anlamıyla geçiş 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Örneğin kadınlara oy hakkı ilk defa Finlandiya’da 1906’da tanınmıştır. Türkiye’de 1934, Fransa’da 1944, İtalya’da 1946, İsviçre’de 1971, Liechtenstein’da 1984 yılında kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Vergiye bağlı oy hakkı ABD’de ancak 1964 yılında terkedilmiştir.⁶² Temsili rejimin başlangıcında sınırlı tutulan seçme hakkı, zamanla genişletilmiş ve herhangi bir ayrımcılık gözetilmeden tüm vatandaşlara tanınmıştır.

1121. Eşit Oy

Herkesin eşit ağırlıkta ve tek bir oya sahip olmasına eşit oy hakkı⁶³ denir. Eşit oy ilkesinin yürürlükte olduğu sistemde, her seçmen sandığa bir oy atabilir ve attığı bu oy diğer tüm oylarla aynı değerdedir. İçinde buldukları sosyal ve ekonomik durumları ne olursa olsun, her vatandaşın eşit olarak oy kullanabilmesi aslında demokrasinin siyasi eşitlik mantığına dayanmaktadır.⁶⁴

Günümüzde eşit oy ilkesi genel olarak kabul görmüştür. Ancak önceleri bazı nitelikleri taşıyan seçmenlere birden fazla oy kullanma hakkı tanınmıştı. Örneğin, Fransa’da 29 Haziran 1820 tarihli Seçim Kanunu fazla vergi ödeyen seçmenlere “çift oy” kullanma imkanı veriyordu.⁶⁵

1122. Serbestlik

Seçmenin her türlü siyasi ve ekonomik baskılardan uzak olarak kendi tercihinine göre oyunu kullanabilmesine serbestlik ilkesi denir. Serbest oy veya seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların hiçbir baskı, zorlama, tavsiye veya telkin altında kalmadan oy kullanabilmelerini, milletin iradesinin hür olarak tecilli etmesini ifade eder.⁶⁶

⁶² Gözler, a.g.e., s. 129.

⁶³ Gözübüyük, a.g.e., s. 85.

⁶⁴ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 249.

⁶⁵ Gözler, a.g.e., s. 129.

⁶⁶ Daver, a.g.m., s. 14.

Seçim döneminde propaganda serbestisinin olmaması ve seçime katılacak kişi ve partilerin bir kısmına yasaklama getirilmesi de seçimlerin dolaylı olarak baskı altında olmaları anlamına gelir. Bu nedenle çoğulculuk ve rekabet özgür seçimlerin gerekleri olarak kabul edilmelidir.⁶⁷ Serbestlik ilkesinin amacı, seçimin samimiliğini ve seçmenin bağımsızlığını sağlamaktır. Bunun için her ülkede bazı tedbirler alınır. Seçmen üzerinde baskı oluşturanlar cezalandırılır.⁶⁸

1123. İsteğe Bağlı Oy- Zorunlu Oy

Oy kullanmanın bireyin isteğine bırakılması durumunda, isteğe bağlı oy hakkından söz edilir. Bu sistemde bireyin seçime katılıp katılmaması, oyunu kullanıp kullanmaması kendi isteğini bırakılmıştır. Bunun karşıtı zorunlu oy ilkesidir. Yasal bir özrü olmayıp da oy kullanmayanlar hakkında cezai işlemler öngörülür.⁶⁹ Bugün demokratik ülkelerin çoğunluğunda isteğe bağlı (ihtiyari) oy ilkesi kabul görmüştür. Ancak bu ülkelerde seçime katılım oranı düşük gerçekleşmektedir. Bu nedenle Avusturya, Belçika, Lüksemburg, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerde mecburi oy ilkesi benimsenmiştir.⁷⁰

Para cezası yoluyla mecburi oy sistemini öngören düzenlemelerin seçimlerin serbestliği ilkesi ile bağdaşmadığı yönünde görüşler vardır.⁷¹ Erdoğan'a göre özgür veya serbest seçim, hem oy vermenin vatandaşlar için bir "hak" olmasını hem de seçmenlerin istedikleri tercihi yapmak hususunda "herhangi bir baskı altında olmamalarını" gerektirir. Oy vermenin bir hak niteliğinde sayılabilmesi, siyasal katılmanın gönüllülük esasına dayanmasına bağlıdır. Bu nedenle oy vermenin yasal bir zorunluluk olması siyasal katılmanın ve dolayısıyla seçimlerin anlamını bir ölçüde değiştirir, çok defa totaliter rejimlerde olduğu gibi siyasal sisteme destek verme ve meşruluk kazandırmaktan öteye gidemez.⁷²

⁶⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 242.

⁶⁸ Gözler, a.g.e., s. 131-132.

⁶⁹ Gözübüyük, a.g.e., s. 85.

⁷⁰ Gözler, a.g.e., s. 131.

⁷¹ Bu görüşler için bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s. 246.

⁷² Erdoğan, a.g.e., s. 242.

Türkiye’de 17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun’un Anayasa’nın 175. maddesine eklediği 8. fıkra ile mecburi oy ilkesi Anayasa kuralı haline getirilmiştir. Böylece mecburi oy ilkesinin Anayasa’ya aykırı olup olmadığı hususu Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenememiştir.⁷³

1124. Gizli Oy-Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Seçmenin kullandığı oyun niteliğinin hiç kimse tarafından bilinmemesi “gizlilik ilkesi” olarak adlandırılır. Bu ilkede amaç, seçmenin oyunu her türlü korku ve baskıdan uzak olarak serbest biçimde kullanabilmesidir.⁷⁴ Seçimlerin serbestliği ilkesiyle bir arada düşünülmesi gereken bu ilke demokrasinin temel taşlarından biridir.⁷⁵

Diğer ilkelerde olduğu gibi gizli oy ilkesinin benimsenmesi de kolay olmamıştır. Türkiye’de 1876 tarihli Kanuni Esasi (md. 66) seçimlerin gizli oy ile yapılacağını öngörmüş, ancak 1924 Anayasası gizli oy ilkesine yer vermemiştir. 1948 tarih ve 5258 sayılı Seçim Kanunu ile gizli oy ilkesi yeniden düzenlenmiş ve 1950 seçimleri gizli oy ilkesine göre yapılmıştır. Bu tarihten itibaren, 1961 Anayasası (md.55/2) ve 1982 Anayasası (md. 67/2) gizli oy ilkesine açıkça yer vermiştir.⁷⁶

Açık sayım ve döküm ilkesi ise oyların sayım ve dökümünün aleni olarak, herkesin gözü önünde yapılmasını ifade eder. Bu ilke seçmenin iradesinin sonradan değiştirilmemesini, kısaca seçimin dürüstlüğünü sağlayan önemli bir ilkedir. Bu nedenle oy verme, oyların dökümü ve sayımı bir sandık kurulunun huzurunda yapılır.⁷⁷

1125. Tek Dereceli Seçim veya Doğrudan Oy İlkesi

Tek dereceli veya doğrudan oy sisteminde seçmenler bizzat temsilcilerini seçerler. Seçmen ile seçilen arasına seçimi gerçekleştirme sürecinde bir aracı giremez. İki dereceli

⁷³ AYM’nin bu konudaki kararı için bkz. E.1986/17, K. 1987/11, K.T.22.05.1987, AYMKD, Sy. 23, s. 231.

⁷⁴ Gözübüyük, a.g.e., s. 85.

⁷⁵ Gözler, a.g.e., s. 131.

⁷⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 251.

⁷⁷ Gözler, a.g.e., s. 132.

seçim de denilen dolaylı oy sisteminde ise seçmenler, birinci seçmenler ve ikinci seçmenler olarak ikiye ayrılır. Birinci seçmenler ikinci seçmenleri, onlar da milletvekillerini seçerler. Günümüzde tek dereceli sistem daha yaygındır. Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık seçimlerinde iki dereceli sistem uygulanmaktadır. Ancak, ikinci seçmenler emredici vekalet ilkesi uyarınca hareket ettikleri için seçimin birinci aşaması ile ikinci aşaması arasında sonuç bakımından fark yoktur. Türkiye'de 1946 yılına kadar iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.⁷⁸

1126. Bireysel Oy- Kişisel Oy İlkesi

Oy hakkının bireyselliği ilkesi bir takım grupların değil, bireyin oy hakkına sahip olması demektir. Seçmene seçme hakkı, onun ekonomik, mesleki vb. bir grubun üyesi olması nedeniyle değil, bir "birey" olması nedeniyle verilmiştir. Dolayısıyla temsil edilen şey, bir takım toplumsal gruplar değil, doğrudan doğruya bireyin kendisidir. Bireysel oyun karşısında yer alan toplumsal oy sistemine göre milleti yalnız bireyler değil, mesleki topluluklar da oluşturur. Oy hakkı düzenlenirken topluluklar da dikkate alınmalıdır. Faşist rejimlerin verdiği kötü örnekler nedeniyle toplumsal oy gözden düşmüş, yerine bireysel oy kabul görmüştür.⁷⁹

Kişisel oy, oy verme hakkına sahip olan kişinin bizzat sandığa gidip oy pusulasını kendi eliyle sandığa atması anlamına gelir. Bu ilkeye göre herkes kendi oyunu kullanır.

1127. Yargı Denetimi ve Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü İlkesi

Bu ilke, seçimlerin yargı denetiminde yapılmasını ifade eder. Seçimlerin bazı aşamaları (adaylık, oy verme, sonuçların açıklanması vb.) uyuşmazlık konusu olabilir. İşte bu gibi hususlarda bağımsız yargı organları, yapılan itirazları dikkate alarak uyuşmazlık konusu olan konuda gerekli incelemeyi yaptıktan sonra bir sonuca ulaşır.⁸⁰ Günümüzde seçim uyuşmazlıkları konusunda ilk akla gelen yargı organı Yüksek Seçim Kurulu'dur.

⁷⁸ Aynı eser, s. 130.

⁷⁹ Gözübüyük, a.g.e., s. 85.

⁸⁰ Gözler, a.g.e., s. 132.

Anayasa Mahkemesi, 1987 yılında verdiği bir kararda Anayasa'nın 67. maddesine dayanarak Yüksek Seçim Kurulu'nun görevlerini belirtirken "seçimlerin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma" dan söz etmektedir. Burada bahsedilen "dürüstlük" ilkesinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 67. maddesinde belirtilen ilkeleri işaret etmiştir; "...öngörülen süre içinde, iktidar-muhalefet ayrımı yapmadan, tüm partiler arasında dürüst seçimi olumsuz yönde etkileyebilecek, kuşku yaratacak girişimlere olur verilmemelidir. Dava konusu kuralın bu amacı ara seçimlerde gözardı etmesi, dürüstlük ilkesiyle bağdaşmamaktadır. İktidar partisini ayrıcalıklı kılıp, onu seçime katılan diğer siyasi partilerden daha güçlü bir şekilde siyasi yarışa sokmak eşitlik ilkesini zedelediği gibi dürüstlük ilkesine de uygun düşmemektedir. Seçim, propaganda olanaklarından seçim güvenliğine kadar uzun bir çizgiyi kapsayan, doğal olarak özgür ve etkisiz oy kullanmayı da içeren demokratik bir kurumdur. Eşitlik, genellik, serbestlik ve dürüstlük bu kurumun ödün verilmez, vazgeçilmez temelleridir."⁸¹

⁸¹ E.1987/6, K.1987/14, K.T.22.5.1987, AMKD, Sy. 23, s. 280.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEÇİM SİSTEMLERİ

Yönetenler ile yönetilenler arasındaki bağı seçimler sağlar. Yönetenler, gerçek anlamda yönetilenleri temsil ettikleri ölçüde, rejimin niteliği demokratiktir. Günümüzde seçimler, genellikle yönetenlerin siyasi eylemlerine “evet” veya “hayır” demekten öte gitmemektedir. Bu anlamda üzerinde durulması gereken husus, seçmene gerçekten çoğulcu bir seçim hakkının tanınmış olup olmamasından çok, seçmene özgür bir seçme şartının tanınıp tanınmamasıdır. Seçme şartını belirleyen de yine kanun koyucu tarafından saptanan seçim sistemleri olmaktadır.⁸² Demokratik rejimlerde yönetenler yetkilerini seçimler yoluyla halktan alırlar. Bu nedenle seçimler ve seçim sistemleri demokrasilerde rejimin ve yönetenlerin meşruiyet temelidir.⁸³

Seçim sistemi deyince, öncelikle seçmenlerce verilen oyların parlamentoda sandalyelere dönüştürülmesinde uygulanan teknik usuller akla gelir.⁸⁴ Ancak seçim sistemi kavramı içerisinde, seçimlerle ilgili bütün hususlar, örneğin seçilme yeterliğine ilişkin kurallar, oy verme usulleri, seçimlerin yönetim ve denetimi gibi hususları da göz önünde bulundurmak gerekir.⁸⁵ Kısaca seçim sistemi, milletvekillerinin hesaplanmasında ve partilere dağılımında başvurulan yöntem anlamındaki düzenlemelerden daha geniş bir kavramdır.

Demokratik ülkelerde ve demokratik olmamakla birlikte seçime yer veren siyasi sistemlerde birbirinden farklı çok sayıda seçim sistemi uygulanmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki bunlar arasından “en iyi seçim sistemi hangisidir” sorusuna verilecek yanıtlar hep siyasi tercihlerle ilgilidir. Çünkü hiçbir seçim sistemi tarafsız değildir. Bütün seçim

⁸² Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, 4. Basım, Der Yay., İstanbul, 1995, s. 490.

⁸³ Meltem Dikmen Caniklioğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, *Anayasa Yargısı* 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, s. 17.

⁸⁴ Gözler, a.g.e., s. 133; Erdoğan, a.g.e., s. 243 vd.

⁸⁵ Tunç, a.g.e., s. 139.

sistemleri, seçim sonuçları üzerinde etkili olup, bunlardan birinin tercihi siyasi amaçla yakın ilişkilidir.⁸⁶

Seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki, parlamentoda bir çoğunluğun oluşturularak ülkeyi yönetecek olan hükümetin belirlenmesidir. Seçim sistemlerinin bu işlevi “istikrar ilkesi” olarak anılmaktadır. Seçim sistemlerinin ikinci işlevi ise toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoya yansımaları sağlamaktır. Bu ilke de “adil temsil” olarak bilinmektedir.⁸⁷

Özünde bu iki ilke, birbirinin karşıtı ve ters yönde işleyen ilkelere aittir. Dolayısıyla bunlardan birine öncelik ve ağırlık verildiği zaman diğeri zarar görür. Adil temsile (temsilde adalet) ağırlık verildiğinde hükümet istikrarsızlığı gündeme gelebilir. Yönetimde istikrar ön plana çıkarıldığında ise bu kez temsilde adalet bozulur ve yönetenlerin meşruiyeti tartışmalarını gündeme gelir. Başka bir anlatımla, istikrarı sağlamaya çalıştığımız ölçüde adalet ilkesinden, temsilde adaleti sağlamaya çalıştığımız ölçüde istikrar ilkesinden ödün vermemiz zorunludur. Dolayısıyla gerçekte bu iki ilkeyi bağdaştırmak değil, iki ilkeden de belli ölçüde ödün vererek orta bir yol bulmak daha uygundur. Hangi ilkeden ne ölçüde ödün verilmesi gerektiği ise, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişen siyasal bir tercihtir.⁸⁸

Bu nedenle demokratik rejimle yönetilen ülkelerde, bu iki ilke arasında ülke koşullarına uygun, halkın benimseyebileceği, makul, dengeli bir seçim sistemi bulmak, en önemli sorunlardan biridir.⁸⁹ Günümüzde çok sayıda seçim sistemleri ve karma sistemler bu nedenle ortaya çıkmıştır.

⁸⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 269.

⁸⁷ Hikmet Sami Türk, “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yayınları No:3, İstanbul, 1994, s. 9.

⁸⁸ Ergun Özbudun, “Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *Bülten*, (Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı), Sayı:16 (Aralık 1993), s. 7.

⁸⁹ Necmi Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *İÜHF Mecmuası*, Cilt LV (1996), s. 106.

20. Genel Olarak Seçim Sistemleri

Her demokratik ülke kendi seçim sistemini oluştururken veya mevcut seçim sistemlerinden birini benimserken genellikle iki temel ilkeyi göz önünde bulundurur; bunlar “adalet” ve “fayda” ilkeleridir.⁹⁰ Seçim sistemleri genel olarak, kullanılan oyların parlamentoda en adil biçimde temsil edilmesine imkan veren, eşitlik ve adaleti gerçekleştirmeye çalışan “nispi temsil sistemi” ile, kullanılan oylarla en kolay ve çabuk şekilde bir hükümetin kurulması için çalışan ve bu yönüyle fayda ve istikrar ilkelerine önem veren “çoğunluk sistemi” olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Bu iki sistemin birarada uygulandığı karma sistemler ve alt sistemler de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

200. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemi basit bir düşünceye dayanır: Bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliğini ve milletvekilliklerinin tümünü kazanır. Çoğunluk sistemi bütün siyasi eğilimlerin temsilinden ziyade, büyük partilere avantaj sağlamak suretiyle, özellikle güçlü bir hükümetin oluşmasını sağlamaya çalışır.⁹¹

Çoğunluk sistemi kendi içinde milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinden seçilmelerine ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre “tek adlı” veya “çok adlı”⁹² seçimin tek turda veya iki turda yapılmasına göre tek turlu veya iki turlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoğunluk sistemleri tek adlı veya listeli, tek turlu veya iki turlu sistemlerin herhangi biri etrafında incelenebilir. Bu çalışmada çoğunluk sistemleri, tek turlu ve iki turlu olarak ele alınacaktır.

⁹⁰ Atar, a.g.t., s. 36.

⁹¹ Türk, Nasıl Bir Seçim Sistemi, s. 10.

⁹² Literatürde tek adlı yerine “dar bölgesi”, çok adlı yerine “geniş bölgesi” veya çok adlıda seçmene bir liste sunulduğu için “listeli çoğunluk” şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Gözler, a.g.e., s. 135.

2000. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde belirli bir seçim çevresinde en çok oyu alan aday veya en çok oyu alan partinin bütün adayları seçilmiş sayılır. Bir adayın seçilmesi için diğer adaylardan daha çok oy alması veya bir partinin o seçim çevresinde bütün milletvekillerini elde etmesi için diğer partilerden daha fazla oy alması yeterli olduğu için bu sisteme “basit çoğunluk sistemi” de denir. Tek turlu çoğunluk sistemi, tek isimli (dar bölge) ve listeli (geniş bölge) olmak üzere iki şekilde uygulanabilir.

Tek turlu - tek isimli (dar bölge) çoğunluk sisteminde seçimler her seçim çevresinden bir milletvekili seçilecek biçimde düzenlenir. Yani parlamento kaç milletvekilinden oluşuyorsa ülke o kadar seçim çevresine bölünmüştür. Bir aday o seçim çevresinde yarışan bütün adaylar arasında en çok oyu almak kaydıyla milletvekili seçilebilir. Bunun için nitelikli bir oy çoğunluğu aranmaz, seçmen salt çoğunluğunun seçilmiş adaya oy vermemiş olması dikkate alınmaz.⁹³ Buna “basit çoğunluk” veya “nispi çoğunluk” denmektedir. Bu sistemde seçimler tek turda tamamlanır.

Tek turlu (dar bölge) çoğunluk sistemi, İngiltere’de ortaya çıktığı için buna İngiliz Sistemi de denir. İngiltere’nin yanı sıra ABD, Anglo-Sakson ülkelerinde ve İngiliz Milletler Topluluğuna dahil bazı ülkelerde uygulanmaktadır. Ayrıca nispi temsil sistemiyle birlikte karma olarak uygulandığı ülkeler de vardır. Almanya’da Federal Meclisin yarısı ve İtalya’da 1993 yılında yapılan değişikliklerden sonra İtalya Parlamentosu’nun 3/4’ü bu sisteme göre seçilmektedir.⁹⁴

Tek turlu - listeli (geniş bölge) çoğunluk sisteminde ise ülke, her biri birden fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerine bölünür. Partiler liste halinde o seçim çevresinin çıkaracağı sayıda aday gösterirler. Seçmen, bir partiye yani listeye oy verir. Seçim tek turda yapılır ve bu turda bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini kazanmış olur.

⁹³ Hikmet Sami Türk, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, TESAV Yay., Ankara, 1994, s. 15.

⁹⁴ Tunç, a.g.e., s. 149.

Bu sistem 1946-1960 yılları arasında Türkiye’de uygulanmıştır. Her ilin bir seçim çevresi sayıldığı o dönemde bir ilde en çok oyu alan parti, o ilin bütün milletvekilliklerini kazanmış sayılmıştır. Bu sistem ortaya çıkardığı adaletsiz sonuçlar nedeniyle eleştirilmiştir.⁹⁵

Bazı ülkeler, basit çoğunluğu yeterli görmemiş ve seçilen milletvekilinin en az belirli oranda seçmen desteğine sahip olmasını gerekli saymıştır. Örneğin; eğer birinci turda hiçbir aday %50’nin üstünde bir çoğunluk elde edememiş ise; ikinci bir tura gidilmesi ve ikinci turda en çok oy alacak adayın parlamentoya girmesi kabul edilmiştir. Böylece karşımıza iki turlu seçim sistemi çıkmaktadır.

2001. İki Turlu Çoğunluk Sistemi⁹⁶

İki turlu çoğunluk sistemi 1885 yılında listeli olarak yapılan genel seçim dışında hep dar bölgesi (tek adlı) olarak uygulanmıştır. Bu nedenle iki turlu seçim denilince akla dar bölgesi sistem gelir. Bu sisteminin beşiği Fransa’dır ve Fransız Sistemi olarak bilinir.

İki turlu tek isimli çoğunluk sisteminde, tek turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi ülke her biri sadece bir milletvekili çıkaran seçim bölgelerine bölünür. Bir adayın birinci turda seçilebilmesi için iki şart gerekir. Birincisi, adayın seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların salt çoğunluğunu, (geçerli oyların yarıdan bir fazlasını) ikincisi ise o seçim çevresindeki toplam seçmen sayısının 1/4’üne eşit sayıda oyu elde etmesi gerekir. Birinci turda seçilebilmek için salt çoğunluk şartının yanı sıra seçim çevresindeki seçmen sayısının 1/4’ü oranında oy aranmasının nedeni, katılma oranının çok düşük olduğu⁹⁷ bir ortamda adayın seçilmesini önlemektir.⁹⁸

⁹⁵ Türkiye’de 1954 seçimlerinde oyların %56’sını alan DP sandalyelerin %93’ünü, oyların %35’ini alan CHP ise sandalyelerin ancak %5,8’ini elde edebilmiştir. Bkz. Sezen, a.g.e., s. 168.

⁹⁶ Seçimlerin tek turlu – iki turlu olması ile, tek dereceli veya iki dereceli olması birbirinden farklıdır. Tek dereceli sistemlerde seçmenler temsilcileri doğrudan seçerken iki dereceli sistemde seçmenler, önce büyük seçmenleri veya ikinci seçmenleri seçerler. Bunlar da sonradan ayrı bir seçimle asıl temsilcileri belirler.

⁹⁷ Fransa’da seçimlere katılım oranının bazen çok düşük olmasının nedeni, oy kullanmanın zorunlu olmamasıdır.

⁹⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 274.

Adayların ikinci tur seçimlerine katılabilmeleri için birinci turda belli bir oy oranına ulaşmaları gerekir. İlk turda kullanılan oyların en az %12,5'ini alan adaylar bir hafta sonra yapılacak ikinci tura kalırlar ki buna "balotaj" denir. Hiçbir adayın %12,5 oranına ulaşamaması durumunda en çok oyu alan iki aday ikinci tura katılır. Eğer sadece bir aday %12,5 oy almışsa, onun dışında en çok oy alan ikinci aday da ikinci tura kalır. İkinci turda artık salt çoğunluk aranmaz, oyların basit çoğunluğunu alan aday o seçim çevresinden milletvekili seçilmiş sayılır.⁹⁹

Bu sistemin listeli uygulanması da mümkündür. Listeli sistemde ülke her biri birden fazla milletvekili çıkararak seçim çevrelerine bölünür. Partiler seçim çevresinin çıkaracağı sayıda aday gösterirler. Seçmen bir partiye (listeye) oy verir. Herhangi bir parti oyların mutlak çoğunluğunu sağlarsa o seçim bölgesindeki bütün milletvekilliklerini kazanır. Hiçbir parti oyların yarıdan bir fazlasını elde edemez ise ikinci tura geçilir. Bu tura en çok oy alan iki parti veya birinci turda belli bir oranın üzerinde oy alan partiler katılır. İkinci turda mutlak çoğunluk aranmaz, en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini kazanmış olur.

Fransa'da 1885 seçimlerinde tam anlamıyla ilk kez iki turlu listeli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Yine Fransa'da 12 Temmuz 1919 tarihli Seçim Kanunu ile iki turlu karma liste ile seçimlere gidilmiştir.¹⁰⁰ İki turlu listeli seçim halen Fransa'da nüfusu 3.500'den az olan belediyelerde, belediye meclis üyelerinin seçimlerinde, iki turlu- tek adlı çoğunluk sistemi ise Fransa'dan başka Cezayir, Ukrayna, bazı Doğu Bloku ülkelerinde ve İtalya'da Belediye Başkanlığı seçimlerinde uygulanmaktadır.¹⁰¹

İki turlu çoğunluk sistemiyle aynı amacı başka bir biçimde fakat tek turda gerçekleştiren bir sistem daha vardır. Alternatif oy sistemi (tercihli tek turlu çoğunluk) denilen bu sistem Avustralya'da uygulanmaktadır. Seçmen kendisine sunulan aday listelerinde (tek adlı-bir milletvekili çıkararak çevre) kendi adayına oy verdikten sonra, diğer adaylara da ikinci tercih veya üçüncü tercih şeklinde işaretle bulunmuştur. Oyların tasnifi

⁹⁹ Doğan Aydal, Nasıl Bir Seçim Sistemi, AÜHF Yay., Ankara, 1998, s. 10; Süheyl Batum, "Nasıl Bir Seçim Sistemi", Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yay. No:3, İstanbul, 1994, s. 24.

¹⁰⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 136.

¹⁰¹ Gözler, a.g.e., s. 137.

yapılırken, önce seçmenlerin birinci tercihleri belirlenmekte, her adayın aldığı oy tespit edildikten sonra, eğer adaylardan biri salt çoğunluk elde etmişse seçilmiş sayılmaktadır. Salt çoğunluk elde edilememişse, birinci tasnifte en az oy alan aday elenmekte, elenen adayın listesinde yer alan ikinci tercihler, geriye kalan adayların birinci tercihlerine eklenmektedir. Bu durumda adaylardan biri salt çoğunluğu elde ederse seçilmekte, aksi takdirde tasnife devam edilmektedir.¹⁰²

2002. Çoğunluk Sisteminin Değerlendirilmesi

20020. Tek Turlu Çoğunluk Sisteminin Yararları

Bu sistemin en önemli avantajı (genellikle) tek partinin parlamentoda çoğunluğu sağlaması ve açık bir parlamento çoğunluğunun oluşmasına imkan vermesidir. Bu sistem özelliği itibarıyla tek parti hükümetini, uzun vadede ülke yönetiminin sürekli olarak iki parti arasında el değiştirdiği iki partili bir sistemi teşvik eder. Böylelikle istikrarlı hükümetlerin ortaya çıkması kolay ve çabuk olur.¹⁰³ Bununla birlikte bu sistemin, her zaman beklenen sonuçlar vermediği ve oy oranı olarak azınlıkta kalmış bir partinin parlamentoda çoğunluğu sağladığı da görülmektedir.¹⁰⁴

Bu sistemde her seçim çevresinde sadece en çok oyu alan aday seçileceği için, seçmenler en güçlü iki aday arasında oy kullanma eğilimindedirler. Üçüncü bir adayın kazanması ihtimali zayıftır. Çünkü seçmen iki güçlü partiye (aday) oy vermez ise oyunun boşa gideceğini düşünür. Ayrıca, iktidara gelmesini istemediği bir partiyi engellemek için de büyük partilere yönelir ki bu, çoğunluk sisteminin psikolojik etkisidir.¹⁰⁵

¹⁰² Tunç, a.g.e., s. 155-156.

¹⁰³ Çam, a.g.e., s. 492.

¹⁰⁴ İngiltere'de 1951 seçimlerinde %48 oy alan Muhafazakar Parti 321 sandalye ve %51,3 oranında temsil elde ederken, %48,8 oy alan İşçi Partisi 295 sandalye ve %47,2 oranında temsil kazanmıştır. Ayrıca 1974 seçimlerinde %38,3 oy alan Muhafazakar Parti 297 milletvekili ve %46 temsil, %37,2 oy alan İşçi Partisi 301 sandalye ve %47,7 oranında Avam Kamarası'nda temsil imkanı bulmuştur. Bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s. 272.

¹⁰⁵ Güneş Berberoğlu, Siyasi Parti Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1997, s. 22.

Koalisyon hükümeti çıkarma ihtimali zayıf olan bu sistemle seçimlere gidilmesi halinde seçmenler iktidar partisini ve muhalefeti yakından tanır ve iktidarın lehinde ya da aleyhinde tereddütsüz oy kullanabilirler.

Bu sistemde dar bir seçim çevresinden sadece bir temsilcinin seçilmesi söz konusu olduğundan, milletvekili ile seçmenler arasındaki ilişkiler yoğun olmaktadır. Seçmen ve seçilen ilişkilerinde yakınlık söz konusudur. Seçmen seçtiği adayı tanır. Seçilen seçim çevresini ve seçmenlerini tanır, onların sorunlarını bilir.¹⁰⁶ Seçim çevreleri küçük olduğu için, seçim kampanyaları adaylar için oldukça rahattır.

Bu sistem, seçmen seçilen yakınlığı nedeniyle şahsi seçime ortam hazırlayarak, siyasi partilerin seçimlerdeki önemini azaltabilmektedir.¹⁰⁷ Bununla birlikte sistemin işleyişi oldukça basittir. Oyların milletvekilliğine dönüştürülmesinde uygulanan teknik konular kolayca halledilir. Seçmenlerin geçersiz oy kullanma ihtimali daha azdır.

20021. Tek Turlu Çoğunluk Sisteminin Sakıncaları

Bu sistem son derece adaletsiz sonuçlar verebilir. Özellikle listeli tek turlu çoğunluk sisteminde bu adaletsizlik çok daha belirgin bir hal alır. Bu sisteminin yapısı gereği bazı siyasal görüş ve düşünceler, parlamentoda temsil edilme imkanı bulamazlar. İktidar ve muhalefet partilerinin aldıkları oylarla kazandıkları sandalyeler arasında bir oransızlık vardır. Bu oransızlık, “küp kanunu” denilen bir sosyolojik kanunla açıklanmaktadır. Buna göre eğer, partilere verilen oyların birbirine oranı A: B ise kazanılan sandalyelerin birbirine oranı A^3/B^3 olmak eğilimindedir. Örneğin; bir parti %60, diğer parti %40 oy almış ise, bunların birbirine oranı $60/40=3/2$ dir. Bu sayıların küplerini aldığımızda 3^3 ve 2^3 oranına ulaşılacağı için kazanılan sandalyelerin oranı 27’ ye 8 olmaktadır.¹⁰⁸ Buna rağmen seçimde elde edilen çoğunluğun parlamentoya yansımaları da her zaman mümkün olmamakta, bir-iki

¹⁰⁶ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 106.

¹⁰⁷ Bu sistemin Türkiye’de uygulanması halinde, seçimlerden önce adayların belirlenmesi konusunda, genel merkezin ve günümüz siyasal partiler rejiminde önemli bir yere sahip olan lider sultanının etkisi azaltılabilir. Bu sistemle seçilen milletvekilleri de, Meclis’te görüşülen bir konu hakkında serbest iradeleriyle daha rahat karar verebilirler.

¹⁰⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 273.

sandalyelik bir üstünlüğün (İngiltere'deki 1951 ve 1974 seçimlerinde olduğu gibi) iktidarı belirlediği görülmektedir.¹⁰⁹

Sistemin en büyük yararı sayılan seçmen - seçilen yakınlığı en büyük sakıncayı da oluşturmaktadır. Yakınlık nedeniyle iş takipçiliği çok daha artacaktır. Parlamenterler yerel sorunları, hatta seçmenlerin kişisel sorunlarını takip etmek zorunda kalırlar ve yerel sorunlar, ülke sorunlarının önüne geçer. Parlamenterler üzerinde yerel baskı ve etkiler artarak bölgeci eğilimler doğabilir. Sistem, yerel nüfuz sahibi adayların seçilmesine veya seçim sonuçlarını etkilemesine elverişlidir. Özellikle mezhep veya etnik grup ayrılıklarında destek bulan kişi veya aileler için "seçim kaleleri," "seçim arpalıkları," "seçim hanedanlıkları" oluşabilir. Babadan oğula geçen parlamenterlikler ortaya çıkabilir.¹¹⁰

Tek isimli çoğunluk sisteminin uygulandığı İngiltere'de, bir parti farklı seçim çevrelerinden elde edeceği çok küçük oy farkları ile sandalye sayısını artıracığını bilmektedir. Bu bakımdan, bir parti için seçim çevrelerinde çoğunluğu elde etmek ve ülke genelinde oylarını arttırmaktan çok, seçim çevrelerinin çoğunluğunda küçük farklarla da olsa seçimi kazanmak daha önemlidir. Çünkü parlamentodaki sandalye sayısı, ülke çapındaki oy çokluğuna değil, seçim çevrelerinin çoğunluğunda seçimi kazanmaya bağlıdır.¹¹¹ Bu bakımdan seçim kampanyaları, belirli görüş ve programların yarışması yerine kişilik yıpratma mücadelesine de dönüşebilir.

Eleştirilen diğer bir nokta, bu sistemin parlamentoda bazen muhalefetin çok güçsüz bir şekilde yer almasına zemin hazırlamasıdır. Bu nedenle iktidarın çoğunluğu elde eden grup tarafından kötüye kullanılması ve iktidarın yeterince denetlenememesi gündeme gelebilir.¹¹² Seçimi kazananlar, kendi güçlerine dayanarak seçtikleri inancında oldukları ölçüde parti disiplininin zayıflatabilirler. Bu durum, parlamentoda kaygan çoğunluklar oluşmasına zemin hazırlayacağından istikrar ilkesini zedeleyebilir.

¹⁰⁹ Türk, Nasıl Bir Seçim Sistemi, s. 22.

¹¹⁰ Tunç, a.g.e., s. 150.

¹¹¹ Servet Armağan, "Memleketimizde Siyasi İstikrar, Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi", Anayasa Yargısı 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, s. 232.

¹¹² Çam, a.g.e., s. 493.

Ayrıca bu sistem yeni partilerin ortaya çıkmasını da zorlaştırmaktadır. Siyasi hayatın iki büyük parti arasında el değiştirdiği bu sistemde, seçimin tek turlu yapılması ve partiler arası seçim ortaklığına ya da anlaşmalarına fırsat verilmemesiyle birlikte genel olarak seçmenlerin oylarını iktidara gelebilecek bir partiye verme eğiliminde olmaları (iki adayı da beğenmeseler bile) üçüncü bir partinin iktidara gelmesini engellemektedir.¹¹³ Bu ise partiler arasında temsil eşitliği ilkesini zedelemektedir.¹¹⁴

Bu sistemin Türkiye için uygulanması halinde hızlı nüfus artışı ve sağlıksız kentleşmeden dolayı, seçim çevreleri arasında, nüfus veya seçmen sayısı bakımından denkliği belirli bir ölçüde sağlayabilmek için hemen hemen her seçimden önce seçim çevrelerinin sınırlarının yeniden belirlenmesi gerekecektir. Bu ise, idari bakımdan zorluklar ortaya çıkaracaktır. Parlamento, il genel meclisi veya belediye meclisleri için ayrı ayrı seçim çevreleri oluşturulacak olursa, idari kargaşa daha fazla artacaktır. Seçim çevrelerinin sık sık değişmesi, belli bir adaya veya belirli bir partiye avantaj sağlamak için seçim çevreleri sınırlarının yapay bir biçimde belirlendiği iddialarına zemin hazırlayabilir.

Türk'e göre, giderek artan il sayıları nedeniyle Türkiye'de henüz dar bölge olmasa bile fiilen "daraltılmış bölge" sistemine geçildiği söylenebilir. Ancak, seçim çevrelerinin eşit seçmen sayılarıyla oluşturulmaması yüzünden bazen oy ve sandalye sayılarında ters orantılı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Sistemin iyi işlemesi için, seçim çevrelerinin nüfus veya seçmen sayıları itibarıyla olabildiğince eşit büyüklükte olması gerekir. Fakat, seçim çevrelerinin sınırlarını çizerken mülki sınırlar, tarihi nedenler, coğrafi bağlantılar, ulaşım imkanları gibi çeşitli faktörler buna engel olmaktadır.¹¹⁵

Tek turlu çoğunluk sisteminin listeli (geniş bölge) olarak uygulanması halinde, temsil adaletsizliği daha da artmaktadır. Bu nedenle, tek turlu geniş bölgeli seçim sistemi günümüz demokrasilerinde hemen hemen terkedilmiştir.¹¹⁶

¹¹³ 1974 seçimlerinde bir İşçi Partisi parlamenterisi 35.901, bir Muhafazakar Parti parlamenterisi 35.562 oy temsil ederken, Liberal Parti parlamenterisi 380.105 oy temsil etmekteydi. Teziç, Anayasa Hukuku, s. 273.

¹¹⁴ Aynı eser, s. 273.

¹¹⁵ Ayrıntılı görüş için bkz. Türk, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s. 25.

¹¹⁶ Türkiye'de 1946-1960 arası uygulanan tek turlu listeli çoğunluk sisteminin ortaya çıkardığı adaletsiz sonuçlar hakkında bkz. Sezen, a.g.e., s. 168.

20022. İki Turlu Çoğunluk Sisteminin Yararları

Dar bölge için geçerli olan seçmen-seçilen yakınlığı bu sistem için de geçerlidir. Bununla birlikte, seçilenlerin %50'yi aşan bir oy oranına dayanması, milletvekillerine bu oranda bir seçmen desteği verilmesi, onlar için önemli bir güçtür. Böylelikle parlamentonun ve parlamentodaki çoğunluğun demokratik meşruiyeti artacaktır.¹¹⁷ Bununla birlikte ikinci tura en çok oy alan ikiden fazla adayın katılması halinde, %50'ye yakın oy alma ihtimali azalmaktadır.

İlk turda isteğine göre oy kullanan seçmen, ikinci turda kendi düşüncesine yakın bulduğu adaylar arasında akılcı bir tercih yapar. Öte yandan bu sistemde, birbirine yakın düşünce ve görüşleri savunan, benzer programlara sahip partiler arasında seçimden önce işbirliği doğmaktadır. Sistem partiler arasında ittifaklarla yürür. Bu ise seçimden sonra ortak hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırır. Bu şekilde sistem karşıtı, radikal sağ ve sol partilerde elenmiş olmaktadır. İki turlu çoğunluk sistemi, tek turlu çoğunluk sisteminin istikrar ilkesi ile nisbi temsil sisteminin adil temsil ilkelerini birlikte gerçekleştirebilir.¹¹⁸

20023. İki Turlu Çoğunluk Sisteminin Sakıncaları

İki turlu tek adlı seçim sisteminin yol açtığı seçim anlaşmaları ve vazgeçmeler, tek turlu çoğunluk sisteminin yol açacağı sonuçlardan çok farklı olabilmektedir. İlk turda, ancak ikinci tura kalacak kadar oy alan bir adayın kendi lehine yapılan çekilmeler sonucu ikinci turda oyların basit çoğunluğunu alarak seçildiği görülür. Bu sistemde seçmenin psikolojisi de farklıdır. Birinci turda seçilme şansı olmasa bile kendi tercih ettiği adaya oy veren seçmen, ikinci turda kendi görüşüne en yakın ve seçilme şansı olan adaylardan birine oy vermekte veya seçilmesini istemediği bir adayı engellemek amacıyla oy kullanmaktadır. Bu bakımdan, tek adlı iki turlu seçim sisteminde “ilk turda seçim, ikinci turda eleme” yapılır.¹¹⁹

¹¹⁷ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 108.

¹¹⁸ Aynı eser, s. 109.

¹¹⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 276.

Bu sistemde ikinci turu temelde partiler arası anlaşma ve pazarlıklar belirlemektedir. Partiler, zayıf oldukları yerlerde ittifak yaptıkları partileri destekler; güçlü oldukları yerlerde o partilerden destek alırlar. Partili seçmenler, ikinci turda kendi partilerinin tavsiyeleri ya da anlaşmaları doğrultusunda oy kullanırlar. Sadece kararsız seçmenler ve “yüzen oylar” denilen seçmenler, ikinci tur için yeni bir değerlendirme yaparlar. Bunların oylarının genellikle birinci turdaki oranlara yakın bir dağılım içinde ikinci tura katılan adaylar veya partiler arasında dağılacağı söylenebilir. Böylece sağda ve solda bazı partiler, ikinci tura katılabilecek, bazıları ise katılamayacaktır. Ama onların seçmenleri, yine sağda ve solda başka bir partiye oy vermek zorunda kalacaklardır.¹²⁰

Özellikle yalnız iki partinin katıldığı bir ikinci tur, sağda ve solda kutuplaşmalara yol açabilir. Böylece ikinci tur, iki kutup arasında bir düelloya dönüşebilir. Fransa’da V. Cumhuriyet döneminde büyük partilerin oluşturduğu partiler bloğu, parlamentoda belli bir çoğunluğunun oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte siyasi hayatın bu partiler bloğundan oluşan, ikili kutuplaşmasına da yol açmıştır.¹²¹

İkinci tur olağan dışı bazı uygulamaları getirebilir. Merkez sağ veya soldaki partiler, ikinci turda aşırı sağ veya solun oylarını almak için onlara taviz vermeye yönelebilirler. Bazı partiler, yakın rakiplerinin kazanmaması için karşı tarafı desteklemeye bile yönelebilirler. Bununla birlikte olağanüstü ittifaklar gündeme gelebilir. İkinci turda radikal partilerin elenmesi de kesin değildir. Eğer böyle bir parti yeterli seçmen desteğine sahipse daha birinci turda bile seçimden galip çıkabilir.¹²²

Ahlaki yönden de bu sisteme yöneltilen bazı eleştiriler vardır. İkinci tura ikiden çok aday katıldığı zaman, pazarlıklar sonucu diğer adaylar lehine çekilmeler, feragatler olabilir. Fransa’da bazı adayların çekilmeyi en yüksek fiyatı önerenlere sattıkları görülmüştür.¹²³ Her durumda bu pazarlıklarda ahlaki bakımdan hoş görülemeyecek olaylar yaşanabilir.

¹²⁰ Tunç, a.g.e., s. 153-154.

¹²¹ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 277.

¹²² Nitekim Cezayir’de 1991 yılında yapılan genel seçimleri İslami Selamet Cephesi’nin (FİS) kazandığı daha birinci turda belli olmuştur. Bkz. Tunç, a.g.e., s. 154.

¹²³ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 276.

İki turlu seçim, çoğunluk sisteminin bir özelliği olarak adaletsiz sonuçlar verebilir. Sağ ve solda bloklaşma yoluyla, bir blokun ülkedeki bütün seçim çevrelerinde çok az oy farkı ile seçim kazanması durumunda, alınan oy ile parlamentodaki temsil arasında büyük adaletsizlikler ortaya çıkabilir.¹²⁴ Fransa'da 1993 seçimlerinde ilk turda %40 dolayında oy alan merkez sağ ittifak Milli Mecliste sandalyelerin %85'ini kazanmıştır. Bu ise %45 oranında bir aşkın temsil demektir.

Bu sistemde, yine çoğunluk sisteminin bir özelliği olarak bazen birinci ve ikinci turlarda ters sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, 1978'de Fransa'da birinci turda sol partiler bloğu 13.900.000 oy, yani oyların %51,15'ini aldığı halde, sağ partiler bloğu 13.280.000 oy, yani %48,85 oy almıştı. Buna karşılık ikinci turda sol blok 200, sağ blok ise 291 sandalye kazanmıştı.¹²⁵

Tek turlu çoğunluk sisteminden farklı olarak iki turlu çoğunluk sistemi, parti sayısını azaltmaz ve çok partili siyasal hayatın oluşmasına elverişlidir.¹²⁶ Partiler seçim ittifakları ve ikinci tur pazarlıklarıyla varlıklarını sürdürürler. Fakat bu sistemde partiler, birbirlerine bağımlı duruma gelirler. Üstelik her zaman tek parti hükümeti kurulmasına elverişli bir çoğunluk sağlanması da kesin değildir. Bu sistemin yürümesi de çoğu zaman koalisyon hükümetlerinde birlikle çalışabilmeye bağlıdır. Ülkenin siyasal yapısı partiler arası uzlaşmalara yakın olmadıkça, bu sistemden beklenen yarar ortaya çıkmaz. Dolayısıyla bu sistemde de her zaman istikrar gerçekleşmez.¹²⁷ Bu sistemin partiler açısından doğurduğu sonuçlar, tek turlu çoğunluk sisteminden çok nispi temsil sisteminin sonuçlarına benzemektedir.

¹²⁴ Batum, a.g.m., s. 24-27.

¹²⁵ Sezen, a.g.e., s. 178.

¹²⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 276.

¹²⁷ Örneğin Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet Döneminde bu sistem uygulandığı halde (ikinci tura katılma barajı olmaksızın) hükümet istikrarı sağlanamamış, 70 yılda 104 hükümet kurulmuştur. Yine Fransa'da Beşinci Cumhuriyet döneminde de, ikinci turdaki baraja rağmen dokuz genel seçimin beşinde hiçbir siyasi parti tek başına hükümet kurabilecek bir parlamento çoğunluğu elde edememiş koalisyonlara gidilmek zorunda kalmıştır. Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 109.

201. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi, özellikle ikiden fazla siyasi partinin bulunduğu ülkelerde, çoğunluk sisteminin temsilde adalet açısından doğurduğu sakıncaları ortadan kaldırmak ve her siyasi partiye seçmenlerden aldıkları oy oranında temsil edilme imkanı sağlamak amacıyla 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya konulmuştur. Bu sistemin ilk uygulandığı, 1889 yılında Belçika Seçim Kanunu ile olmuştur.¹²⁸

Nispi temsil veya orantılı temsil, siyasal partilerin güçleri oranında parlamentoda temsiline imkan sağlayan bir sistemler grubunun ortak adıdır. Bu sistemde amaç, oyların kaybolmasına engel olmak, her partiye aldığı oy oranında milletvekili kazandırmak böylece her düşünceye parlamentoda temsil hakkı tanımaktır.¹²⁹ Fakat bu nispiyet veya orantılılığın nasıl gerçekleştirileceği, çeşitli matematiksel formüllerle açıklanmaktadır. Bu sistemlerde, temsilde adalet ilkesi ön plandadır.

Nispi (orantılı) temsil, her partinin seçmenlerden aldığı oy oranında milletvekili çıkarmasını öngörür. Mahiyeti gereği bir listeli seçim yöntemidir ve iki türlü olarak yapılmaz. Nispi temsilin tek milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle seçim çevreleri geniştir. Bir seçim bölgesinde ne kadar az milletvekili çıkıyorsa nispi temsil o kadar adaletsizdir ve çoğunluk sistemine o kadar benzer.¹³⁰

Bütün ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilirse “tam nispi temsil” gerçekleşmiş olur. Ancak uygulamada nispi temsil istisnai olarak ulusal düzeyde, genel olarak seçim çevresi düzeyinde uygulanmaktadır. Bu nedenle nispi temsilin “ulusal düzeyde” ve “seçim çevresi” düzeyinde uygulanan iki değişik biçimi olduğu söylenebilir.¹³¹

¹²⁸ Sezen, a.g.e., s. 184.

¹²⁹ Burhan Kuzu, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, Anayasa Yargısı 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, s. 254.

¹³⁰ Erdoğan, a.g.e., s. 245.

¹³¹ Gözler, a.g.e., s. 137.

2010. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil

Bu sistemde tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Tüm milletvekilleri bu ulusal seçim çevresinden seçilir. Bu nedenle seçme katılan her parti, parlamentonun toplam milletvekili sayısı kadar aday gösterir. Seçime katılan her parti oyları nispetinde milletvekili çıkarır. Bu amaçla öncelikle geçerli oyların parlamento üye sayısına bölünmesiyle “ulusal seçim kotası” bulunur. Her partinin aldığı oy sayısı, ulusal seçim kotasına bölünmek suretiyle her partinin çıkaracağı milletvekili sayısı bulunur.

Ulusal düzeyde nispi temsil sistemi, temsilde adalete en çok önem veren sistemdir. Parlamento üye tamsayısının biri oranında (ulusal seçim kotası kadar) oy alan her parti mecliste temsil imkanı bulmaktadır. Bu nedenle en küçük partiler bile meclise girme imkanına sahip olmaktadır. Ulusal seçim kotasının altında biriken artık oyların değerlendirilmediği bu sisteme pratikte pek rastlanılmaz. Uygulamada genellikle ülkeler birden çok seçim çevresine bölünür. Bu açıdan ulusal seçim çevreli nispi temsil usulü, ancak küçük ülkelerde uygulanabilir.¹³²

2011. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil

Bu sistemde ülke, önceden yerleri ve milletvekili sayıları belirlenmiş birden çok seçim çevresine bölünür. Her parti seçim çevresi kadar aday sayısı bildirerek seçime katılır. Kural olarak her parti aldığı oy oranında milletvekilliği kazanır. Seçim çevresinde nispi temsilin gerçekleşmesi için, önceden birtakım işlemler yapılır.

Bu işlemlerin başında, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen “seçim çevresi kotası”nın tespit edilmesi gelir. Her partinin aldığı oyların bu seçim çevresi kotasına bölünmesiyle çıkarılacak milletvekili sayısı bulunmuş olur. Ancak uygulamada kotanın altında kalan artık oylar ile paylaşılamamış bazı milletvekilliklerinin olduğu görülmektedir. İşte bu şekilde ortaya çıkan artık oylar sorununu çözmek için seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sisteminin “en

¹³² Nitekim İsrail ve Hollanda gibi ülkelerde bu sistemin uygulandığı görülmektedir. Aynı eser, s. 138.

büyük artık”, “en kuvvetli ortalama”, “milli bakiye” ve “d’Hondt” usulü olmak üzere dört değişik uygulanış şekli ortaya atılmıştır.¹³³

En büyük artık ve en kuvvetli ortalama usulünde artık oylar seçim çevresi düzeyinde (yaklaştırmalı nispi temsil), milli bakiye sisteminde ulusal düzeyde (tam olarak uygulanan nispi temsil) paylaşılır. d’Hondt sistemi ise seçim çevresinde artık oy bırakmamaktadır.

20110. En Büyük Artık Usulü

Bu sistemde açıkta kalan milletvekillikleri, artık oyların büyüklüğüne göre dağıtılır. En büyük artık oya sahip parti ya da partiler, açıkta kalan milletvekilliklerini oylarının büyüklük sırasına göre elde ederler. Oyların eşit çıkması halinde yapılacak işlem her ülkenin seçim kanununda belirtilir. “En yüksek artık” da denilen bu sistemin küçük partileri kolladığı söylenebilir. Seçim kotasına ulaşamayan ve birinci işlemde hiçbir milletvekilliği kazanamayan küçük partilerin ellerindeki artık oylar nedeniyle açıkta kalan milletvekilliklerini alma ihtimalleri vardır.¹³⁴

20111. En Kuvvetli Ortalama Usulü

Bu sistemde her partinin aldığı geçerli oy, ilk dağıtım sonucu belirlenen milletvekili sayısına “1” ilave edilmesiyle elde edilen sayıya bölünür. Bu işlem sonucu elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır. Açıkta kalan milletvekilliği, elde edilen bu yeni sayıların karşısındaki en yüksek oyu alan partiye verilir. Eğer daha fazla milletvekilliği açıkta kalmış ise aynı işlem milletvekilleri tamamlanana kadar tekrarlanır.

En kuvvetli ortalama usulü, en büyük artık usulüne göre büyük partilere avantaj sağlamaktadır. En kuvvetli ortalama usulü Lüksemburg, Hollanda, Danimarka ve İsviçre’de bazı durumlarda uygulanmaktadır.¹³⁵

¹³³ Aynı eser, s. 139.

¹³⁴ Çam, a.g.e., s. 495.

¹³⁵ Rabia Bahar Üste, Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları-Bir Alternatif Model, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir, 1999, s. 46.

20112. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Usulü

Milli bakiye usulü, artık oyların ulusal düzeyde paylaştırıldığı bir sistemdir. Ülke düzeyinde bütün artık oylar ve açık kalan milletvekillikleri bir merkezde toplanır. Ülke düzeyindeki artık oyların toplamı, artık milletvekillikleri toplamına bölünerek bir “ulusal seçim kotası” tespit edilir. Son olarak, her partinin artık oylar toplamı bu kotaya bölünerek her partiye ulusal artıktan ne kadar milletvekili verileceği saptanır. Yapılan bu işlemler sonrası yine açıkta kalan milletvekillikleri varsa bu kez en yüksek artık bırakan partilere, artık oyların büyüklük sırasına göre bu sandalyeler paylaştırılır.¹³⁶

Bu sistem, seçmen düzeyindeki her eğilimin parlamentoya yansımalarını sağlar. Böylelikle temsilde adalet ilkesi bakımından iyi bir görüntü vermekle birlikte¹³⁷ siyasi istikrarsızlığa da zemin hazırlar. Çünkü ülke genelinde çok düşük oy almış partilerin bile parlamentoya girme şansı vardır. Milli bakiye usulü, Türkiye’de 13.02.1965 tarih ve 533 sayılı Kanun’la öngörülmüş ve 1965 genel seçimlerinde uygulanmıştır.

20113. d’Hondt Usulü

d’Hondt usulü, seçim çevresinde oyların paylaştırılması işleminde artık oy ve açık milletvekilliği bırakmayan bir usuldür. Seçim kotası gibi unsurların bulunmadığı bu sistemde, seçime katılan siyasi partilerin adları ve aldıkları oylar karşılıklarına yazılır. Partilerin aldıkları oylar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe ve devamında o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı bulunana kadar bölünür. Elde edilen paylar, ayırım yapmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar, bu payların sahibi partilere ve bağımsız adaylara -rakamların büyüklüğü sırasına göre- milletvekilliği tahsis olunur.¹³⁸

¹³⁶ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 285.

¹³⁷ Milli Bakiye veya ulusal artık yönteminin, adil temsil ilkesine önem veren nispi temsil seçim sistemleri içinde en adili olduğu, bu sayede siyasi partilerin aldıkları oy oranında mecliste temsil imkanı bulacağı birçok yazar tarafından kabul edilmiştir. Benzer görüş için bkz. Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 111.

¹³⁸ Üste, a.g.t., s. 47.

d'Hondt usulü büyük partilerin lehinedir ve en yüksek ortalama sistemi ile aynı sonucu verir. Günümüzde Avusturya, Belçika, Finlandiya, Hollanda, İzlanda, Portekiz ve Türkiye gibi bir çok Avrupa ülkesinde uygulanmaktadır.¹³⁹

2012. Nispi Temsilin Diğer Formülleri¹⁴⁰

Saint-Lague formülü, d'Hondt formülüne benzemektedir, yalnız partilerin aldıkları oylar sadece 1, 3, 5 gibi tek sayılara bölünür. Büyük partilere daha çok avantaj sağlayan bu sistem 1950'li yıllarda Danimarka, Norveç ve İsveç'te uygulanmıştır.¹⁴¹

Hagenbach-Bischoff olarak adlandırılan formül milli bakiye sistemine benzemektedir. Bu sistemde amaç, artık oyların paylaşılmasından sonra açıkta milletvekilliği kalmasını önlemek veya bunu en aza indirmektir. Bunun içinde ülke genelindeki artık oyların toplamı, açıkta kalan milletvekili sayısının bir fazlasına bölünür. Yine açıkta kalan sandalye olursa bu en yüksek artık oy bırakan partiye verilir. Ulusal seçim kotasını küçülten bu sistem Lüksemburg'da uygulanmaktadır.¹⁴²

Devredilebilir tek oy sistemi, sadece İrlanda'da uygulanan karışık bir sistemdir. Seçim çevresinde bütün adaylar tek bir liste üzerinde yazılır. Seçmen bu adayları tercih sırasına göre numaralandırır. Seçmenin "1" numara ile numaralandırdığı aday, seçim kotasına ulaştığında (seçildiğinde) bu adayın ihtiyacı olmayan oy, seçmenin "2" ile numaralandığı ikinci sıradaki adaya devredilir.

Devredilemez tek oy sistemi de sadece Japonya'da uygulanmaktadır. Bu sistemde, her seçmen çok isimli bir seçim çevresinde tek bir aday için oy kullanabilir. En çok oy almış olan adaylar seçilmiş olur.¹⁴³

¹³⁹ Gözler, a.g.e., s. 141.

¹⁴⁰ Nispi temsilin, bir ülke için amaçlanan seçim sistemiyle doğrudan ilgili olduğu, bu nedenle çok sayıda uygulama şekli olabileceği unutulmamalıdır. Burada başlıca formüller ele alınmıştır.

¹⁴¹ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 285.

¹⁴² Gözler, a.g.e., s. 141.

¹⁴³ Aynı eser, s. 142.

Bu formüllerin yanı sıra, Türk'ün önerdiği ve büyük partilere %10 - %15 avantaj sağlayan iki formül daha vardır. Bunlardan birincisinde, siyasi partilerin aldıkları oylar 1,5'dan başlayan yarımşar aralı (1,5, 2, 2,5...) aritmetik dizi ile bölme işlemine tabi tutulur. İkincisinde ise bir seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı (...4, 3, 2, 1) biçiminde azalan tam sayılı aritmetik diziyle çarpılır.¹⁴⁴

2013. Nispi Temsil Sisteminin Değerlendirilmesi

20130. Nispi Temsil Sisteminin Yararları

Nispi temsil, toplumdaki çeşitli siyasal görüşlerin, bunları savunan siyasal partilerin parlamentoda adil bir biçimde temsilini sağlar. Değişik görüşler, sistemin dışına itilmeksizin meşru zeminlerde temsil edilir. Çoğunlukçuluğu değil, çoğulculuğu esas alır. Böyle bir çoğulculuk, bir milli bütünleşmenin de yolu olabilir. Nispi temsil sistemi, demokratik çoğulculuğu tartışmasız olarak bütün diğer oylamalardan daha iyi gerçekleştirmektedir.¹⁴⁵ Nitekim, nispi temsil sistemi, 19. yüzyılda önce Belçika gibi farklı etnik grupların yaşadığı bazı Avrupa ülkelerinde bir milli bütünleşme politikasının aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁶

Çoğunluk seçim sistemlerinde seçmenin tercihi yönlendirilmekte ve sonuçta bir alternatif indirgenecek kadar daraltılmaktadır. Nispi temsilde seçmen, oylarını bir yerde toplamaya zorlanamaz ve tercih alanları hayli geniş olabilir.¹⁴⁷

Nispi temsil, siyasal güçlere programlarını yerel çıkarlardan çok ülke çapında düzenleme imkanı sağlamaktadır. Ayrıca bu sistem iki türlü çoğunluk sisteminde öne çıkan pazarlıkları önlemesi açısından da dürüst bir sistemdir. Seçilenler sandalyelerini hiçbir uzlaşmaya borçlu değildirler.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Sami Türk, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, TESAV Yay. No:13, Ankara, 1997, s. 17-37.

¹⁴⁵ Çam, a.g.e., s. 497.

¹⁴⁶ Tunç, a.g.e., s. 156.

¹⁴⁷ Caniklioğlu, a.g.m., s. 28.

¹⁴⁸ Çam, a.g.e., s. 498.

20131. Nispi Temsil Sisteminin Sakıncaları

Bu sistem, çeşitli görüşlere temsil edilme imkanı verdiği için, uzun vadede siyasal parti sayısının çoğalmasına yol açar.¹⁴⁹ Mevcut partilerin bölünmesini kolaylaştırır. Bu şekilde, nispi temsilin uzun vadede siyasal sonucu, çok partili bir siyasal yapılanmanın ortaya çıkmasıdır. Nispi temsil sistemi daima tek turda ve çok adlı olarak yapıldığı için siyasi partiler birbirlerinden bağımsız hareket etmektedirler.

Nispi temsil oyların çok sayıda parti arasında dağılması sonucunda parlamentoda istikrarlı bir çoğunluğun oluşmasını, dolayısıyla buna dayalı istikrarlı bir hükümet kurulmasını zorlaştırır. Çoğu zaman koalisyon hükümetlerinin kurulduğu görülür.¹⁵⁰ Türkiye’de koalisyon hükümeti tecrübeleri göz önüne alındığında uyumlu ve istikrarlı bir hükümetin kurulamadığı veya uzun ömürlü olamadığı görülmektedir. İstikrarsız hükümetlerin bir ülkeyi siyasi ve ekonomik bunalımlara sürüklemesi kaçınılmaz olmaktadır.¹⁵¹

Nispi temsilin eleştirilen bir diğer yönü de, bu sistemin genelde bir baraj ve blok listeli bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Yüksek baraj nedeniyle hükümetlerin meşruiyeti yani yeterince halk desteğine ulaşılmaması gibi hususlar tartışma konusu olmaktadır. Ayrıca nispi temsilde listelerin genellikle bloke liste şeklinde düzenlenmesi nedeniyle seçmen ile temsilciler arasında temsil ilişkisinin yerini parti içi düzenlemelerin, partiye -öncelikle parti başkanına- sadakat gibi kavramların aldığı, adayların da listede seçilebilecek bir sırada olmak için çaba sarf ettiği görülmektedir. Bununla birlikte seçmenin liste içinde istemediği bir adayı değiştirme hakkı ya sınırlıdır ya da hiç yoktur.¹⁵²

¹⁴⁹ Erdoğan’a göre, “Bir ülkede çok partili bir hayatın görülmesinin sebebi yalnızca nispi temsil uygulamaları değildir. Seçim sistemleri yalnızca toplumda varolan bölünme ve farklılıkları bir ölçüde belirginleştirerek siyasal alana aktarabilirler. Bu nedenle nispeten homojen bir toplumda çok partili bir yapılanmanın ortaya çıkma ihtimali zayıftır. Bununla birlikte ideolojik farklılaşmaların, belirgin sosyal tabakalaşmanın ve etnik-kültürel bölünmelerin belirgin olduğu bir toplumda siyasi alanda iki partili bir sistemin yerleşmesi muhtemeldir.” Bkz. Erdoğan, a.g.e., s. 246-247.

¹⁵⁰ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 280.

¹⁵¹ Armağan, a.g.m., s. 241.

¹⁵² Tunç, a.g.e., s. 157.

Nispi temsilde adaylar ile temsilciler arasında yakın bir ilişki yoktur. Özellikle tüm ülkenin seçim çevresi sayıldığı formüllerde seçmen ile temsilci arasındaki bağ tamamen kopmaktadır.¹⁵³

202. Karma Sistemler

Çoğunluk ve nispi temsil sistemi genelde ayrı ayrı uygulanmakla birlikte bu iki sisteminin sakıncalardan kurtulmak için her iki sistemin kaynaştırılmasıyla karma sistemler ortaya çıkmıştır. Ulaşılacak istenen siyasi amaçla yakından ilgili olan seçim sistemleri konusunda birçok karma sistem geliştirilebilir. Almanya, İspanya, İtalya, Japonya gibi ülkelerin seçim sistemleri karma bir yapıya sahiptir. Bu ülkelerdeki parlamento üyelerinin bir kısmı çoğunluk sistemiyle bir kısmı ise nispi temsil sistemiyle seçilmektedirler.

Karma sistemlere örnek olarak, Fransa'da IV. Cumhuriyet döneminde 1951 tarihli Kanun ile öngörülen "birleşik listeli sistem", Federal Almanya'da halen uygulanmakta olan "kişiselleştirilmiş çift oylu sistem", Türkiye'de 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda öngörülen, 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanan "çift barajlı-kontenjan adaylı d'Hondt sistemi" ile 18.01.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler Seçimi Kanunu'nda öngörülen, "onda birlik barajlı d'Hondt sistemi" sayılabilir.¹⁵⁴

21. Seçim Sistemlerinin Siyasi Hayata Etkileri

Demokrasinin gelişimi anlatılırken de belirtildiği gibi, egemenliğin kullanılması açısından günümüz demokrasileri, doğrudan demokrasiden temsili demokrasiye geçmiş bulunmaktadır. Doğrudan demokrasi, partileri milletin birliği ile bağdaşmadığı gerekçesiyle dışlamaktadır. Temsili demokrasi ise siyasi partiler vasıtasıyla işlemektedir. Günümüz demokrasisini belirtmek için kullanılan deyim "partiler demokrasisi"¹⁵⁵ Türkiye'de de 1982 Anayasası'nın 68. maddesiyle, siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduğu belirtilmiştir.

¹⁵³ Sezen, a.g.e., s. 207.

¹⁵⁴ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 289.

¹⁵⁵ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1993, s. 273.

Seçim sistemlerinin siyasi hayat üzerindeki etkileri bakımından, siyaset bilimcilerin en fazla görüş bildirdikleri konu seçim sistemlerinin “parti sistemleri” ve “siyasi sistemin istikrarı” üzerindeki etkisidir.¹⁵⁶

Parti sistemlerinin hangi sebeplerle ortaya çıktığını açıklamak için genellikle iki tür görüş ileri sürülmektedir. Parti sistemlerin şekillendiren asli sebepler olarak birinci görüş sahipleri “devletin kurumları”nı, ikinci görüş sahipleri “insanların siyasi olarak tavır aldıkları sosyal olayları” ileri sürerler.¹⁵⁷ Burada asli sebepler denmesinin sebebi, parti sistemleri kadar karmaşık bir yapının farklı önem ve yakınlık derecelerindeki çeşitli etkenlerden etkilenebileceğidir. Dolayısıyla parti sistemlerini, devletin kurumlarına, özellikle teknik etken olarak seçim sistemlerine bağlayan Duverger gibi yazarlar, sosyal etkenlere de pay bırakırken,¹⁵⁸ Lavau gibi sosyal etkenlere önem veren yazarlar da idari çerçeveyi dışlamazlar. Asıl mesele hangi sebebin ilk ve temel nitelikte olduğu ve daha sonra en önemli sebep olma özelliğini sürdürüp sürdürmediğidir.¹⁵⁹

Seçim sistemlerinin parti sistemlerini belirleyen asıl etken olduğunu savunan klasik teorilerin savunucularının ilki Hermens'tir. Hermens 1941 yılında yazdığı eserinde, nisbi temsilin parti sayısını çoğaltıcı etkisine dikkat çekerek, bunun bir siyasi istikrarsızlık unsuru olduğunu belirtmiştir. Bu teorisini, Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü ve Hitler'in yükselişine nisbi temsilin sebep olduğunu örnek göstererek ispatlamaya çalışmıştır. Yine İtalya'da Mussolini'nin başa geçmesini nisbi temsilin sonucu olarak göstermiştir. Hermens'e göre nisbi temsil, Alman demokrasisinin çöküşünde temel bir etken olmuştur. Yazar nisbi temsil sistemini, iki dünya savaşı arası dönemde İtalya ve Almanya'da görüldüğü gibi, anarşinin ve giderek faşizmin veya nasyonal sosyalizmin nedeni saymaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Seçim sisteminin siyasi istikrar üzerindeki etkisi aynı zamanda seçim sistemlerinin (temsilde adaletle birlikte) bir amacı olup dördüncü bölümde incelenecektir.

¹⁵⁷ Lipson, a.g.e., s. 269.

¹⁵⁸ Maurice Duverger, Siyasal Rejimler, Sosyal Yay., Kültür Dizisi No:14, İstanbul, 1986, s. 37.

¹⁵⁹ Lipson, a.g.e., s. 269.

¹⁶⁰ Hermens'in görüşleri hakkında bkz. Hikmet Sami Türk, “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, AÜHFD, Cilt 36, Sayı:1-4 (1975), s. 41.

Seçim sistemlerinin parti sistemlerini belirlemede birinci derecede etken olduğu, sosyo-ekonomik yapının siyasi partilere etkisinin ikinci derecede olduğunu kabul eden klasik teorinin asıl kurucusu Duverger'dir.¹⁶¹ Duverger, seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkisini şöyle ifade etmiştir: "Parti sistemleri, bir kısmı her ülkenin kendisine özgü, bir kısmı ise genel nitelikte olan, birçok karmaşık etkenin sonucudur. Bütün ülkelerde ortak olan genel etkenler ise üç tanedir: Sosyo-ekonomik etkenler, ideolojik etkenler, teknik etkenler. En önemli teknik etken de seçim sistemidir. Seçim sisteminin, partilerin sayısı, kuvvetleri, ittifakları ve temsil üzerindeki etkileri önemlidir. Tersine parti sistemi de, seçim sistemi üzerinde hayati bir rol oynar. Kısacası, parti sistemi ile seçim sistemi, birbirlerine çözülmüş şekilde bağlı iki gerçekliktir."¹⁶² Seçim sisteminin parti sistemlerine etkisi, aşağıdaki üç formülde (üç sosyolojik kanun) şemalaştırılabilir:

1. Orantılı temsil, sert, bağımsız ve (çoğkusal akımlar dışında) istikrarlı partilerden kurulu çok parti sistemini teşvik eder.

2. İki turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen çok parti sistemini teşvik eder.

3. Tek turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği iki parti sistemini teşvik eder.¹⁶³

Tek turlu çoğunluk sisteminin iki parti sistemini teşvik ettiği önermesi Duverger'e göre, gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşımdır. "İki partili ülkeler, çoğunluk

¹⁶¹ Ergun Özbudun, "M. Duverger'in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesindeki Bazı Metodolojik Problemler", *AÜHFD*, Cilt 21, Sayı:1-4 (1960), s. 27; Lipson, a.g.e., s. 276.

¹⁶² Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, 4. Basım, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 272.

¹⁶³ Duverger'e göre bu genel nitelikteki önermeler, sadece temel eğilimleri belirtmekte olup, seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki bütün etkilerini kapsamaktan uzaktır. Ancak bu, hiçbir zaman, sözü geçen konuyu diğerlerinden daha önemli sayıldığı anlamına gelmemelidir. Seçim sistemlerinin etkisi frenin ya da hızlandırıcının etkisine benzer. Başka etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkan çok-parti sistemini, bir seçim sistemi tipi kolaylaştırır, bir diğeri ise zorlaştırır fakat seçim sisteminin gerçek bir itici gücü yoktur. Bu konuda en kesin etki gösteren şeyler, ulusal gerçekler; ideolojiler ve özellikle sosyo-ekonomik yapılarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duverger, *Siyasi Partiler*, s. 272-275.

sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki partilidir, istisnalar çok nadirdir ve özel koşullarla açıklanmaları genellikle mümkündür.”¹⁶⁴ Tek turlu çoğunluk sisteminin iki parti sistemi oluşturmasına iki etken sebep olur; mekanik etken ve psikolojik etken. Mekanik etken, oyların yarışmaya egemen olma şansı en yüksek iki parti üzerinde toplanması, üçüncü partinin eksik temsili nedeniyle zamanla silinip gitmesidir.¹⁶⁵ Rae'nin belirttiği gibi, bütün seçim sistemleri partilerin orantısız temsili ve büyük partileri ödüllendirme eğilimi taşırlar. Fakat bu eğilim, özellikle tek turlu çoğunluk sisteminde çok daha fazladır.¹⁶⁶ Böylece tek turlu çoğunluk sistemi mekanik olarak iki partili bir yapıyı gerektirmektedir.¹⁶⁷

Tek turlu çoğunluk sisteminin iki parti sistemini teşvik etmesine karşılık, iki turlu çoğunluk ve nisbi temsil çok parti sistemini teşvik eder. Ancak bu iki seçim sisteminin etkileri, partilerin yapıları bakımından aynı değildir.¹⁶⁸ İki turlu çoğunluk sisteminde ikinci turun varlığı parti sayısını arttırmaktadır. İkinci turda birbirine yakın partiler ittifak oluşturabileceklerinden, birinci turda hemen her parti kendi şansını denemektedir. Yani birinci turda her türlü siyasi eğilim nisbi temsildeki gibi temsil edilebilmektedir.¹⁶⁹ Ancak, ikinci turda birbirine yakın eğilimleri olan partiler ittifak yaptıklarından sonuçta ikili bir kutuplaşma meydana çıkmaktadır. İttifakları reddeden, ikinci turda tek başına aday gösteren parti başarılı olamamaktadır. Bu sebeple iki turlu çoğunluk sistemi merkez partilerinin lehine olarak büyük koalisyonların kurulmasına yol açabilir.¹⁷⁰ İkinci turda partiler arasında yapılan ittifaklar nedeni ile, iki turlu çoğunluk sistemi partilerin karşılıklı birbirine bağlılığını en fazla arttıran sistemdir. İlk turda bütün partiler şansını denerken,

¹⁶⁴ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, 2. Baskı, AÜHF Yay. No:409, Ankara, 1977, s. 139.

¹⁶⁵ Jean Marie Cotteret / Claude Emeri, *Siyasal Partiler*, Çev. Tanju GÖKÇEL, Gelişim Yay., İstanbul, 1975, s. 102.

¹⁶⁶ Douglas W. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, 1967, s. 114.

¹⁶⁷ Tek turlu çoğunluk sisteminin iki parti sistemini teşvik etmesinin psikolojik etkeni şöyle açıklanmaktadır: Oyların üçüncü bir partiye veren seçmenler, üçüncü partinin eksik veya hiç temsil edilmemesi karşısında oylarının boşa gittiği endişesiyle, psikolojik olarak iki büyük partiden birine, “ehveni şer” olana yönelirler. Böylece üçüncü parti silinmiş olur. Duverger, *Siyasi Partiler*, s. 300.

¹⁶⁸ Aynı eser, s. 315.

¹⁶⁹ Bkz. Çam, a.g.e., s. 501-503.

¹⁷⁰ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasal Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 126.

diğer partilerden farklarını belirtmek zorunda olduklarından partinin önemi büyüktür, adaylar ikinci plandadır. Bu durum da partilerin merkezileşmesine ve disiplinli olmalarına yol açmaktadır.

Nisbi temsil sistemi de iki turlu çoğunluk sistemi gibi çok parti sistemine yol açar. Nisbi temsil sisteminde bütün partilerin parlamentoda temsil edilebilme şansı olduğundan bir ideolojisi, bir fikri olan her grup seçimlere katılmaktadır. Bu durum da partilerin sayısını ve parti içi bölünmeleri arttırmaktadır.¹⁷¹ Nisbi temsil sisteminde eksik temsil edilme ve seçmenlerin üzerinde oylarının boşa gideceği endişesi olmadığından siyasi eğilimler ayrı ayrı temsil edilebilme imkanı elde etmektedirler. Seçimler sonucu çok partinin temsil edilebilme imkanı bulması bir koalisyon hükümetini kaçınılmaz kılmaktadır. Nisbi temsil sisteminde bir partinin gücü, aldığı oy ile orantılı olması fikrine dayanmakla birlikte, koalisyonlarda küçük partiler gerçek güçleriyle orantılı olmayacak şekilde söz sahibidirler.¹⁷² Nisbi temsil sisteminde bir adayın seçilebilmesi için, bir partiye ve onun ideolojisine bağlı olmalıdır. Bu sebeple partilerin adaylar üzerinde etkisi büyüktür. Nisbi temsil sisteminde partiler merkezîyetçi ve disiplinlidir.¹⁷³ Koalisyon ortağı bile olsalar, her bir parti diğerinden farklı olduğunu belirtmek ihtiyacı hissettiğinden, iki turlu çoğunluk sisteminin özellikle ikinci turunda görülen yumuşama eğilimi, nisbi temsil sisteminde görülmez. Nisbi temsil sisteminde partiler katıdır.¹⁷⁴

Aşağıdaki tablodaki veriler, birkaç istisna dışında, bahsedilen teorileri doğrular niteliktedir. Tek turlu çoğunluk sisteminde seçimlere giren partilerin sayısı ikiden fazla olsa bile, parlamentoda en fazla iki partinin temsil edildiği görülmektedir. İki turlu çoğunluk sisteminde ise seçimlere giren partilerin sayısının yüksek olmasına karşılık, ikinci turun etkisiyle parlamentoda temsil edilen partilerin sayısı nisbeten düşmektedir. Nisbi temsil sisteminde de seçimlere katılan partilerin sayısı yüksektir. Ancak nisbi temsil,

¹⁷¹ Bu durumu, nispi seçim sisteminin "partilerin sayısında mutlaka bir artışa yol açacağı şeklinde değil de nispi temsiline, daima çok parti sistemiyle birlikte bulunduğu" şeklinde anlamak gerekir. Özbudun, Siyasal Partiler, s. 143.

¹⁷² Karl Popper, Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış, Sosyal ve Siyasal Teori, Der. Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 28.

¹⁷³ Cotteret / Emeri, a.g.e., s. 99-100; Popper, a.g.e., s. 27.

¹⁷⁴ Duverger, Siyasal Partiler, s. 422-423.

partilerin parlamentoda aldıkları oy oranına göre temsili esasına dayanmasına rağmen, partilerin parlamentodaki sayısının, (az bir oranda olsa bile) seçimlere katılan partilerin sayısından düşük olduğu görülmektedir. Özellikle belli bir barajın aşılmasını arayan seçim sisteminin uygulandığı Almanya ve Türkiye gibi ülkelerde parlamentoda temsil edilen partilerin sayısının daha düşük olacağı rahatlıkla söylenebilir.

Tablo:1
Seçim Sistemlerine Göre Seçimlere Katılan ve
Parlamentoda Temsil Edilen Partilerin Sayıları (1945-1980)

| Seçim Türü | Uygulanan Ülke | Seçimlere Katılan Parti Sayısı | Parlamentoda Temsil Edilen Parti Sayısı |
|--------------------|----------------|--------------------------------|---|
| Tek Turlu Çoğunluk | ABD | 2.1 | 1.9 |
| | Avustralya | 2.8 | 2.5 |
| | İngiltere | 2.6 | 2.1 |
| | Kanada | 3.1 | 2.4 |
| | Yeni Zellanda | 2.4 | 2.0 |
| İki Turlu Çoğunluk | Fransa | 4.8 | 3.3 |
| Nisbi Temsil | Avusturya | 2.4 | 2.2 |
| | Belçika | 4.1 | 3.7 |
| | Danimarka | 4.5 | 4.3 |
| | Finlandiya | 5.4 | 5.0 |
| | İsrail | 5.0 | 4.7 |
| | İsveç | 3.4 | 3.2 |
| | İsviçre | 5.4 | 5.1 |
| | İzlanda | 3.7 | 3.5 |
| | İtalya | 3.9 | 3.5 |
| | Hollanda | 5.2 | 4.9 |
| Norveç | 3.9 | 3.2 | |

Kaynak:LIJPART, 1991, s.107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Türkiye, 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan 22. Dönem milletvekili genel seçimleri ile çok partili siyasi hayatının 15. seçimini gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca 1950'ye kadar olan seçimleri “demokratik olmayan seçimler”, çok partili hayata geçilmesinin ardından 1950 yılından sonraki seçimleri ise “demokratik seçimler” olarak görebiliriz.¹⁷⁵

1950 yılına kadar devam eden “demokratik olmayan seçimler” döneminde, iki kez çok partili sisteme geçme denemesi yapılmıştır. Birincisinde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924'te, Atatürk'ün yakın arkadaşları Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy tarafından kurulmuş, ancak Şeyh Sait İsyanı ve akabinde çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile 3 Haziran 1925'de kapatılmıştır. İkinci parti de yine Atatürk'ün arzusuyla Ali Fethi Okyar'a 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası olmuştur. Liberalizmi savunan bir muhalefet partisi olarak siyasi mücadele veren Serbest Cumhuriyet Fırkası, gelişen olaylar sonucu kendi kendini feshetmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁶ 1927 yılından 1946 yılına kadar olan dönem içinde dört yılda bir yapılan seçimlerde adaylar, tek parti olan CHP tarafından belirlenmiş ve mücadele daha çok parti kademeleri için verilmiştir. Seçimden beklenen, partinin saptadığı adayları onaylamaktan öteye gitmemiştir.¹⁷⁷

1945 yılında, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile, “demokrasi cephesi”nin savaşı kazanması, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlere neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın da imzalanması,

¹⁷⁵ Türkiye 1946 seçimleriyle birlikte çok partili siyasi hayata geçmiş olmakla birlikte, bu seçimde yargısal denetim yapılamamıştır. Bu nedenle tüm partilerin eşit şartlarda yarıştığı demokratik seçimlerin ilki, ancak 1950 yılında gerçekleşmiştir.

¹⁷⁶ Bkz. Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart, 2.Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 43-57.

¹⁷⁷ İbrahim Karayeğen / Bülent Korucu, “Sandığın Sertüveni”, *Aksiyon*, Sayı:412 (28 Ekim 2002), s. 78.

uluslararası siyasal ortamda demokratik ilkelerin önem kazanmasını beraberinde getirmiş, bu yönde uluslararası kamuoyu yanında, Türkiye'nin iç siyaseti de etkilenmiştir.¹⁷⁸

CHP liberalleşme yolundaki ilk çalışmalarını, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nı hazırlayan 1945'teki San Fransisko Konferansı'nda ortaya koymuştur. 1945 San Fransisko Konferansı'nda Türk delegesi, harpten sonra Türkiye'de her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini söylemiştir.¹⁷⁹ 19 Mayıs 1945 tarihindeki konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, "demokrasi yolunda ilerleyeceğiz" açıklaması ile çok partili sürece geçişteki ilk resmi açıklamasını yapmıştır.¹⁸⁰

Bu sıralarda ülkede pek çok işadama liberal ekonomik politikayı, aydınlar ise demokrasinin genişletilmesini savunduklarından bazı sosyal grupların hoşnutsuzlukları ortaya çıkmış, CHP içerisinde gittikçe artan bir muhalefet yapısı görülmeye başlanmıştır. İktidar partisinin halktan ayrıldığı ve bürokrasi ile halkın karşı karşıya kaldığı belirtilerek, tek partili süreçteki rahatsızlıklardan biri ortaya konulmuştur.¹⁸¹

1945 yılında İnönü'nün meclisteki açılış nutkunda demokrasi prensiplerine ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun bir muhalefetin ortaya çıkacağından ümitli olduğunu söylemesi üzerine, 1945-1946 yılları arasında 15 parti kurulmuştur. Ancak bu partiler içinde sadece Demokrat Parti (DP) ciddi bir muhalefet oluşturmuştur. Bu dönemin ilk partisi 18 Temmuz 1945'de kurulan Milli Kalkınma Partisi olmuştur.

30. Çok Partili Siyasal Hayat ve Çoğunluk Seçim Sistemi (1946-1960)

300. 1946 Seçimleri

Tek partili dönemin son genel seçimi 1943 yılında yapılmış ve normal koşullarda 1947'ye kadar görev yapacak TBMM üyeleri belirlenmişti. Bununla birlikte 1945 yılı

¹⁷⁸ Oğuz Ünal, Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci, Milliyet Yay., İstanbul, 1994, s. 129.

¹⁷⁹ Sacit Karaibrahimoğlu, Demokrasimizin Kronolojisi, Say Yay., Ankara, 1972, s. 113.

¹⁸⁰ Üste, a.g.t., s. 94.

¹⁸¹ Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yay., Cep Üniversitesi, İstanbul, 1994, s. 30.

içinde ve 1946 yılı başlarında yurtiçinde ve yurtdışında gerçekleşen siyasal dönüşümler sonucu CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur. DP'nin programı ekonomik ve sosyal yönden CHP programından daha "liberal"di. Aslında bu programın tek parti yönetimine karşı tepki niteliği taşıdığı da belirtilmektedir.¹⁸²

DP'nin kuruluşu demokratik bir adım olmuş ve bu sayede Seçim Kanunu'nda ve Dernekler Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. 15 Haziran 1945 tarihinden itibaren yazarlar ve düşünürler nasıl bir seçim kanunu oluşturulmalı sorusuna cevap aramaya başlamışlardır. DP'liler, milletvekili genel seçimlerinde tek dereceli seçim yöntemini beklediklerini ve seçimlere bu şekilde girebileceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Meclis, tek dereceli seçim ile ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır.¹⁸³

Milletvekili seçiminin tek dereceli olması ile ilgili tasarı Mayıs 1946 tarihinde Meclise verilmiştir. Bu kanun tasarısında, seçim daireleri eskiden olduğu gibi il olarak bırakılmış, seçim defterleri, seçim şartları, seçim oranları, milletvekilliğine seçilecek olanlar hakkındaki hükümlerde değişiklik getirilmemiştir. Böylece, 1942 tarih ve 4320 sayılı Milletvekili Kanunu yürürlükten kaldırılarak, 4918 sayılı Kanun ile 5 Haziran 1946 tarihinde istenilen değişikliklerle birlikte, Meşrutiyet'ten itibaren süregelen, önce birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri onların da milletvekillerini seçtiği iki dereceli seçim sistemi terk edilmiş, yerine tek dereceli seçim kabul edilmiştir.¹⁸⁴

Kanun, her 40.000 nüfus için bir milletvekili seçimini öngörmüş, ayrıca seçim kurullarının atanmışlardan oluşması yerine, belediye meclisi üyelerinden kurulmasını, seçmenlerin oylarını kapalı zarf ile sandığa atmalarını ve adayların oy sayımında gözlemci bulundurabileceklerini hükme bağlamıştır.

DP'yi yeterince örgütlenmeden hazırlıksız yakalamayı amaçlayan CHP, genel seçimlerin öne alınarak Temmuz 1946'da yapılmasını kararlaştırmış, belediye seçimleri

¹⁸² Cem Eroğul, Demokrat Parti:Tarihi ve İdeolojisi, AÜSBF Yay. No: 294, Ankara,1970, s. 18.

¹⁸³ Cumhuriyet, 16.02.1946, s. 1.

¹⁸⁴ Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 2. Baskı, İÜHF Yay., Siyaset İlimi Serisi No:9, İstanbul, 1969, s. 557.

Eylül 1946'da yapılması gerekirken Mayıs ayına alınmıştır. DP, iktidarın bu tutumunu gerekçe göstererek belediye seçimlerine katılmamıştır. 21 Temmuz 1946 tarihinde, Türk demokrasisi, siyasal hayatının dönüm noktalarından birini gerçekleştirerek, çok partili sürecin ilk seçimini tüm ülke genelinde yapmıştır. Seçmenlerin doğrudan doğruya kendi milletvekillerini seçtikleri, Türk demokrasisinin ilk sınavı olarak nitelendirilebilen bu seçime üç parti katılmış ve CHP farklı bir şekilde kazanmıştır. Ancak seçimleri kazanan CHP, karşısında oldukça güçlü DP muhalefeti ile karşılaşmıştır.¹⁸⁵

Daha altı ay önce kurulmuş DP, 1946 seçimlerine 16 ilde hiç katılamamış ve 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebilmiştir. 1946 seçim sonuçları DİE tarafından açıklanmamıştır. Ayrıca seçimde partilere değil de adaylara oy verildiği için partilerin aldıkları oy oranını saptamak mümkün değildir. Bununla birlikte milletvekilliği dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo:2
1946 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı |
|----------|---------------------|
| CHP | 397 |
| DP | 61 |
| Bağımsız | 7 |
| TOPLAM | 465 |

Kaynak:Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 210.

Liste usulü basit çoğunluk (aday esaslı blok oy) sisteminin uygulandığı 1946 seçimlerinin en temel özelliği seçmenlerin partilere değil, adaylara oy vermesiydi. Buna göre seçmen, o ilden seçilecek milletvekili sayısı kadar adayın adını - hangi partiden olursa olsun - bir kağıda yazarak oy kullanıyor, yani kendi karma listesini oluşturuyordu. Her seçim çevresinde en çok oyu alan adaylar partilerine bakılmaksızın milletvekili seçiliyordu. Dolayısıyla bir ilde yalnızca tek bir partinin adayları liste halinde seçimi kazanabileceği gibi değişik partilerin adayları da seçimi kazanabiliyordu. Ayrıca 1946'dan 1957'ye kadar geçerli olan uygulamaya göre bir kişi birden çok ilden aday olabiliyordu.

¹⁸⁵ Karayegen / Korucu, a.g.m., s. 80.

Birden çok ilden seçimi kazanması halinde bu illerin birini tercih ediyor ve diğerlerinden istifa ediyordu. Bu sayede boşalan milletvekillikleri ara seçimle dolduruluyordu.¹⁸⁶

21 Temmuz 1946 seçimleri bazı yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başında, açık oy ve gizli sayım ilkesinin uygulanması gelmektedir.¹⁸⁷ 1946 seçimlerinden sonra halkın iktidara güveninin kalmadığı ve iktidarın seçim güvenliğini sağlayamadığı üzerinde durulmuştur. CHP karşısında 1946 seçimlerinden sonra muhalefeti temsil eden DP, seçimin baskı altında yapıldığını vurgulamış ve bunun üzerine 1. Büyük Kongresinde Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı esasların içerisine seçim güvenliği konusunu da dahil etmiştir. DP'liler seçim kanununu temel bir dava olarak ele almış, demokrasi temelleri ile bağdaşmasına imkan olmayan açık oy - gizli sayım usulü¹⁸⁸ bırakılarak gizli oy-açık sayım usulüne dayanan seçim yönteminin benimsenmesi yönündeki görüşlerini sürekli gündeme getirmişlerdir. Bu seçimlere getirilen eleştirilerin diğer bir noktası da yargısal denetim hususunda olmuştur. Seçimlerin uygulanması sırasında ve seçim sonrasında ortaya çıkan siyasi tablo konusunda muhalefetin itiraz edebileceği bir makamın bulunmaması eleştirilmiştir.¹⁸⁹

301. 1950 Seçimleri

1950 seçimi, 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Kanuna göre yapılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile, 6 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 14 Temmuz 1948 tarih 5258 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun kaldırılmıştır.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, Ana Rapor, Cilt 2, TÜSİAD Yay., İstanbul, 2001, s. 209.

¹⁸⁷ Daver, a.g.e., s. 20.

¹⁸⁸ Birçok ülke açık oy yöntemini Türkiye'den çok daha önce denemiş, fakat olumsuz yönleri net biçimde ortaya çıktığı için terk etmiştir. İngiltere 1872 yılına kadar, Fransa ise 1914 tarihine kadar açık oy yöntemini benimsemiş ancak bu tarihlerden sonra gizli oy ile seçimlere gitmişlerdir. Bkz. Ali Fuad Başgil, Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri, Hür Fikir Yayma Cemiyeti Neşriyatı, No:3, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 12-13.

¹⁸⁹ Bkz. Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İkinci Baskı, İÜ Yay. No:1850, İstanbul, 1973, s. 104.

¹⁹⁰ Resmi Gazete, 31/10/1950, Sy. 7502

5545 sayılı Kanunun getirdiği yeniliklere bakıldığında bazı hususlar ön plana çıkmaktadır: Seçimin bir hükümet işi değil, bir halk ve siyasi parti işi olduğu vurgulanmıştır. Seçim güvenliğinin sağlanması, seçim anlaşmazlıklarına etkili ve çabuk çözüm üretme görevi yargıçlara bırakılmıştır. Seçmen kütük ve listelerinin halkın ve yargıçların kolay denetlemesine imkan verecek düzenlemeler yapılmıştır. Seçim işlemleri, seçmenlerin kontrol edebilecekleri yerlerde ve yöntemde yapılmasına özen gösterilmiştir. Seçimde açıklık ve halkın en kolay şekilde şikayet ve itiraz edebileceği tüm olanaklar sağlanmıştır. Seçim sırasında tüm kötü işlemler ve kanuna aykırı davranışlar birer suç sayılmıştır.¹⁹¹

16 Şubat 1950 tarihinde çıkarılan Seçim Kanunu'na DP ve CHP olumlu oy verirken, Millet Partisi (MP) red oyu kullanmıştır. Kanundaki diğer önemli nokta ise, milletvekili seçiminin tek dereceli, çoğunluk yöntemine göre, genel, gizli oy, açık sayım esaslarına göre yapılacağına benimsenmiş olmasıdır. Oyun gizli kullanılması ve açık olarak sayılması, bu seçimi öncekilerden ayırmaktadır. Seçimin yargı denetiminde yapılması ve anlaşmazlıkların mahkemeler yolu ile çözülecek olması, istenilen seçim güvenliğinin sağlanabilmesi için gerekli önlemlerdir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan bu seçimin en önemli özelliği, Cumhuriyet'ten bu yana siyasal iktidarın değiştiği ilk seçim olma özelliğini taşımasıdır. Katılma oranı çok yüksek olan¹⁹² bu seçimi, büyük bir farkla DP kazanmış ve iktidar olmuştur. 1950 seçimleri, liste usulü basit çoğunluk sistemine göre yapılmıştır.¹⁹³

¹⁹¹ Karamustafaoğlu, a.g.e., s. 110.

¹⁹² 1950 seçimleri %89,06 oranı ile en fazla katılımın sağlandığı seçimdir. İller itibarıyla en yüksek katılım %95,74 ile Zonguldak ilinde gerçekleşmiş olup 33 ilde %90'nın üzerinde katılım sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme, CHP Araştırma Bürosu Yay. No:7, Ankara, 1959, s. 26-27.

¹⁹³ 1950 seçim sonuçları (devamında 1954 ve 1957 seçimleri) içindeki rakamsal oranlar arasında bazı tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Bunun nedeni seçmenlerin esas olarak partiler için değil adaylar için oy kullanmasıdır. Sayım sırasında yalnızca adayların aldığı oylar sayılarak kaydedilmiş partiler için ise herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Kaldı ki böyle bir kayıt tutmak fiilen imkansızdır. Partilere ilişkin tek kayıt, seçimden ve sayımdan önce de bilinen hangi adayın hangi partinin adayı olduğudur. Ayrıca iki ilden aday gösterilip ikisinde de seçimi kazanan milletvekilleri, daha sonra bir ili tercih etmek zorunda oldukları için ortaya çıkan seçim sonucunu etkilemiştir. Bkz. Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 212.

Tablo:3
1950 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|----------|---------------------|--------------|------------------|
| CHP | 63 | 39,4 | 13,0 |
| DP | 420 | 52,7 | 86,2 |
| MP | 1 | 3,1 | 0,2 |
| Bağımsız | 3 | 4,8 | 0,6 |
| TOPLAM | 487 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 211.

1950 seçimlerinde uygulanan ve “aday esaslı blok oy yöntemi” olarak da tanımlanabilen bu seçim sistemine göre, partiler illerden oluşan her seçim çevresinde o seçim çevresinden milletvekili sayısını aşmayacak kadar aday gösterebiliyordu. Üyesi olduğu partinin aday listesinde yer alan kimse, yazılı onay verdiği takdirde başka bir partinin aday listesinden de seçime girebiliyordu. Ancak 1946 seçimlerinden farklı olarak bir kimse en çok iki seçim çevresinden aday olabiliyordu. Bir aday iki seçim çevresinde de seçimi kazanırsa bunlardan birini tercih etmek zorundaydı. Tercih edilmeyen milletvekilliği boşalmış sayılıyordu.¹⁹⁴

Yeni kanunun getirdiği düzenlemeye göre seçmen, oyunu boş bir kağıda dilediği adayların isimlerini yazarak verebileceği gibi, partilere ve bağımsız adaylara ait basılı oy pusulalarını da kullanabiliyordu. Basılı pusulaların üzerindeki adaylarda değişiklik yapmadan oy kullanılabilirdiği gibi pusula üzerindeki bazı adayların isimlerini silerek yerlerine başka adayların isimlerini de yazabiliyordu. Dolayısıyla aynı anda birden çok partinin adayına oy vermek, karma liste yapmak mümkündü.¹⁹⁵

Uygulamadaki Seçim Kanunu nedeniyle 1950 seçimlerinden itibaren Türk parti sisteminde iki parti egemenliğinin olduğu gözlemlenmiştir.¹⁹⁶ Çoğunluk sisteminin yol açtığı aşkın temsil sorunu, bu seçimlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. DP adayları oyların ortalama %53’ünü almalarına karşın 487 milletvekilliğinden 416’sını, CHP

¹⁹⁴ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 210.

¹⁹⁵ Aynı eser, s. 211.

¹⁹⁶ Ersin Kalaycıoğlu / Ali Yaşar Sarıbay, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Beta Yay., İstanbul, 1986, s. 333.

adayları ise aldıkları %39 oya karşın sadece 69 milletvekilliği elde etmişlerdir. Oyların ortalama %3'ünü alan MP bir milletvekili, %5'ini alan bağımsız adaylardan da sadece 3 tanesi Meclise girebilmiştir. Toplam 63 ilin 44 tanesinde DP, 8 tanesinde CHP tam liste olarak seçimi kazanmıştır. 11 ilde ise hiçbir parti bu başarıyı gösterememiş ve birden çok partinin adayı çoğunluğu sağlayarak milletvekilliğini hak kazanmıştır. 1950 seçimleri birçok eksigine rağmen seçim işlemlerinin yargı denetimi altında yapılması, seçim anlaşmazlıklarının mahkemeler yoluyla çözüme kavuşturulması, oylamanın gizli, sayımın açık yapılması gibi hususları içinde barındırması nedeniyle bu zamana kadar yapılan seçimler içerisinde, en demokratik olduğu dile getirilmiştir.¹⁹⁷

302. 1954 Seçimleri

1954 seçimleri, 1950 yılında çıkarılan Milletvekili Seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. 17 Şubat 1954 tarih ve 6272 sayılı Kanun ile 5545 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun ile düzenlemeler yapılmış ancak önemli bir değişiklik getirilmemiştir. Bu kanunla partilere yada bağımsız adaylara ait basılı oy pusulalarının kullanılması imkanı ortadan kaldırılmış ve yalnızca adayların boş bir kağıda istedikleri adayların adlarını yazarak oy kullanmalarına izin verilmiştir. Oy verme yeri dışında önceden el yazısıyla hazırlanmış oy pusulaları da geçerli sayılmıştır.¹⁹⁸ Liste usulü basit çoğunluk sistemine göre yapılan 2 Mayıs 1954 seçimleri şu şekilde sonuçlanmıştır:

Tablo:4

1954 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| CHP | 31 | 34,8 | 5,7 |
| CMP | 5 | 4,9 | 5,7 |
| DP | 505 | 57,6 | 93,2 |
| KP | - | 0,6 | - |
| Bağımsızlar | 1 | 1,5 | 0,2 |
| TOPLAM | 542 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 214.

¹⁹⁷ Sezen, a.g.e., s. 242.

¹⁹⁸ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 213.

Bu dönemde, muhalefet partileri hemen hemen iktidar partisine yakın oy almıştır. Ancak oyların parlamentoya yansıma oranı ile alınan oylar arasında büyük bir fark vardır. Seçim sonuçlarına bakıldığında, önceki seçimlerde ortaya çıkan temsil adaletsizliğinin daha da belirginleştiği görülmüştür.¹⁹⁹

Bu seçimlerden de DP galip çıkmış ve iktidar partisinin adayları, ortalama oylarını 1950 seçimlerine göre arttırmıştır. Böylece DP ülke genelindeki % 57,6'lık oy oranıyla 505 milletvekilliği kazanmış; CHP ise % 34,8 oy oranıyla ancak 31 milletvekilliği elde etmiştir. Toplam 64 ilin 57 tanesinde DP, üç tanesinde CHP ve bir tanesinde CMP adayları tam liste halinde seçimi kazanmış, üç ilde ise hiçbir parti tam liste olarak seçimi kazanamamıştır.

1954 seçimlerinden hemen sonra muhalefet partilerinin aleyhine olarak Seçim Kanunu'nda 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı Kanun ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, bir siyasi partinin aday listesine girmiş bulunan kimse, bir başka siyasi parti tarafından herhangi bir seçim çevresinde aday gösterilemeyeceği gibi, bağımsız olarak da adaylığını koyamayacaktı. Ayrıca bir siyasi partiden adaylığı reddedilen kimse, başka bir siyasi parti tarafından da aday gösterilemiyor ya da bağımsız olarak adaylığını koyamıyordu. Yeni düzenleme çeşitli siyasi partilerin ortak liste halinde aday göstermelerini de yasaklıyordu. 6428 sayılı Kanun ile memurların adaylığı için de seçimden altı ay önce istifa etmeleri koşulu getirilmiş, muhalefetin radyo kullanımı yasaklanarak, elindeki propaganda aracı alınmıştır.²⁰⁰

Bu kanunla partilerin ya da bağımsız adayların basılı oy pusulalarının yanı sıra, oy verme yeri dışında hazırlanmış oy pusulalarını kullanılması da yasaklanmıştır. Seçmen sadece kapalı oy verme yerinde, seçeceği adayların adını boş bir kağıda yazarak oyunu kullanabilmekteydi.²⁰¹

¹⁹⁹ DP, çok partili parlamenter sistemlerde az rastlanılacak bir şekilde %57,6 oy oranıyla sandalyelerin %93,2'sini, %35,6 oranında bir aşkın temsil ile elde etmiştir. Bu oran, çok partili siyasi hayatımızda bir seçimde elde edilen en büyük aşkın temsil oranıdır.

²⁰⁰ Sezen, a.g.e., s. 244.

²⁰¹ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 214.

303. 1957 Seçimleri

Türkiye, 27 Ekim 1957'de çok partili siyasi hayatın ilk erken seçimine gitmiştir. 9 Eylül 1957 tarih ve 7037 sayılı Kanun ile yapılan bu seçimlerden önce DP, 1954 ve 1957 seçimlerinde kendisine parlamentoda mutlak üstünlük sağlayan seçim sisteminde 9 Eylül 1957 tarih ve 7037 sayılı ve 11 Eylül 1957 tarih ve 7053 sayılı Kanunlar ile 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda kendi lehine bazı değişiklikler yapmıştır.

Kanunda yapılan en önemli değişikliğe göre bir siyasi parti, örgütlendiği bütün seçim bölgelerinde seçime katılmak ve seçime katıldığı bütün yerlerde seçilecek milletvekili kadar aday göstermek zorundaydı. Buna uymayan partiler ülke genelinde seçime katılma hakkını kaybetmekteydi. Böylelikle muhalefet partilerinin illerde milletvekili kontenjanlarını önceden aralarında paylaşıp tek listeyle seçime girmelerin yolu kapatılıyordu.²⁰² Diğer bir değişiklikle bir partiye adaylık için başvuran kimse, o partinin aday listesinde yer alsın veya almasın hiçbir seçim bölgesinde başka bir partiden veya bağımsız olarak aday olamayacaktı. Ayrıca bir siyasi partiye aday olan kişinin kendi onayıyla olsa bile başka bir partiden aday gösterilmesi yasaklanıyordu.²⁰³ Bir başka önemli değişikliğe göre seçimin zamanında yapılması halinde, seçim tarihinden en az altı ay önce üyesi buldukları partiden ayrılmamış olanlar bir başka partiden aday gösterilemeyecekti. Seçimlerin erkene alınması halinde, karar tarihinden önceki iki aylık süre içinde ve karardan sonra partilerinden ayrılanlar hakkında aynı hüküm uygulanacaktı.²⁰⁴

1957 genel seçimi oldukça gergin bir siyasi ortam içinde gerçekleştirilmiştir. Seçim mevzuatında önemli bir değişiklik yapılmamakla birlikte, DP'den ayrılan ve Hürriyet Partisi'ni kuran şahısların seçilmesini engellemek için küçük partilerin aleyhine bazı değişiklikler yapıldığı gözlenmiştir. Bütün bu önlemlere rağmen, muhalefetin aldığı toplam oy sayısı, iktidarın aldığı toplam oy sayısından fazla olarak gerçekleşmiştir. DP, seçimde oyu azalmasına rağmen, uygulanan liste usulü basit çoğunluk sistemi sayesinde tek basına iktidar olmayı başarmıştır.

²⁰² Aynı eser, s. 215.

²⁰³ Sezen, a.g.e., s. 245.

²⁰⁴ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 215.

Tablo:5
1957 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| CHP | 178 | 41,0 | 29,2 |
| CMP | 4 | 7,1 | 0,6 |
| DP | 424 | 47,9 | 69,6 |
| HP | 4 | 3,9 | 0,6 |
| Bağımsızlar | - | 0,1 | - |
| TOPLAM | 610 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 216.

Katılım oranının bir hayli düşük bir şekilde %76,6 olarak gerçekleştiği bu seçimde DP %47,3 oy oranıyla 424 milletvekili, CHP %40,6 oy oranıyla 178 milletvekilliği elde etmişti. Toplam 67 ilin 44 tanesinde DP, 18 tanesinde CHP, birinde HP, birinde CMP adayları tam liste olarak seçimi kazanırken 3 ilde hiçbir parti liste halinde kazanamamıştı.

Çok partili hayata geçilmesinin ardından yapılan bu üç demokratik seçimin sonuçları incelendiğinde, yıllar süren tek parti egemenliğini yıkan DP'nin seçim sisteminin de etkisiyle parlamentoda belirgin üstünlük sağladığı görülmektedir. DP, 1946 yılında yapılan seçimlerde kendi aleyhine işleyen çoğunluk sistemini önce eleştirmiş, ancak bu seçim sisteminin kendisini iktidara taşınması ve parlamentoda büyük bir güç sağlaması nedeniyle yeni bir düzenlemeye gitmemiştir. Bu davranış -sonraki bölümlerde de görüleceği üzere- Türkiye'de iktidar partisinin, seçim sistemi konusunda objektif olamayacağını gösteren tipik bir davranıştır.²⁰⁵

Bu dönemde, çoğunluk sistemiyle yapılan bu seçimler sonucu siyasi alanda temsil edilememenin verdiği bazı hoşnutsuzluklar göze çarpmıştır. Halkın beklentilerine cevap vermeyen ve seçim sisteminin de etkisiyle parlamentoda yapay çoğunluklar oluşturan, bu çerçevede hükümetin meşruiyetini zedeleyen siyasi yapının, demokratik sürecin 1960 askeri ihtilaliyle kesintiye uğramasında payı olduğu dile getirilmektedir.²⁰⁶

²⁰⁵ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 113.

²⁰⁶ 1960 askeri müdahalesinin arkasında yatan sebepler için bkz. Kayalı, a.g.e., s. 59-67.

Büyük bir umutla ve oy oranıyla iktidara gelen DP halktan aldığı gücü zaman içinde yitirmeye başlamıştır. Bu durum seçime katılma oranına da yansımış ve seçimlere katılma oranı giderek azalmıştır. Yine de çok partili sürecin bu ilk seçimleri ve ortaya çıkardığı siyasi tablo, Türk siyasi hayatında birçok yeniliği ve heyecanı beraberinde getirmiş, siyasi hayatımızın bir dönüm noktası olarak görülmüştür.

31. Nispi Temsil Uygulamaları (1960-1980)

27 Mayıs askeri müdahalesi ile demokratik rejime ara verilmesinin ardından, genel seçimlerin yapılamayacağı anlaşılmış, bu nedenle Temsilciler Meclisi'nin hazırladığı seçim sistemi ile boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Kısa süren bu ara dönemin ardından, tekrar demokratik ortamın oluşturulması için 1961 yılında çalışmalara başlanılmıştır. Demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan siyasal partilerin açılması için yapılan girişimler, seçim ve seçim sistemi konularını da gündeme getirmiştir. Bununla birlikte iki Meclisli sisteme geçilmiş ve Millet Meclisi'nin yanında, Cumhuriyet Senatosu²⁰⁷ yer almıştır.

1961 Anayasasında seçim sistemi konusunda kesin bir hüküm getirilmemiş ve konu seçim kanunlarına bırakılmıştır. Bununla birlikte 55. maddede yer alan “seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır” hükmü ile seçme hakkının temel ilkeleri Anayasa kuralı haline getirilmiştir. Ayrıca milletvekili sayısı 450, (md.67) senatör sayısı 150 olarak (md.70) sabit kılınmıştır.

27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunla oluşturulan Kurucu Meclis'e seçim kanunlarını hazırlama görevi de verilmiştir. Kurucu Meclis'in seçim hukukuna ilişkin çalışmaları sonrasında üç ayrı kanun kabul edilmiştir.

²⁰⁷ Çift Meclisli bir yapılanmayı kabul eden 1961 Anayasası'na göre, Cumhuriyet Senatosu üyeleri üç farklı kategoriden oluşmaktaydı. Bunlar genel oyla seçilen üyeler, Cumhurbaşkanı'nca seçilen üyeler ve tabii üyelerdi. Bkz. Üste, a.g.t., s. 110. Cumhuriyet Senatosu'nun etkinliği ile ilgili olarak Aldıkaçtı; “Anayasamız çift Meclis sistemini adeta istemeyerek kabul etmiş ve her iki Meclis arasındaki münasebetlerde daima Millet Meclisini imtiyazlı kılmıştır. Demek ki Anayasamız daha ziyade tek Meclis sistemine yakın fakat her iki sistem arası bir yasama rejimi kurmuştur” ifadesi ile çift Meclis sisteminin istenilen etkinlikte olmadığını belirtmiştir. Bkz. Aldıkaçtı, a.g.e., s. 281.

Bu kanunların ilki 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'dur.²⁰⁸ Bu kanuna göre seçimler, serbest, eşit, tek dereceli, genel oy esaslarına göre ve her seçmenin oyunu kendisinin kullanacağı şekilde yapılacaktır. Her il bir seçim çevresine ve her seçim bölgesi kendi içinde gerektiği kadar sandık bölgesine ayrılmıştır. Bir sandık bölgesinin 300 seçmeni kapsayacağı, eğer seçmen sayısı 400'ü aşmıyorsa seçim bölgelerinde seçmenlerin oylarını bir sandıkta verebileceği kabul edilmiştir. Gizli oy, açık sayım esası yanında; seçmen yaşı 21 olarak belirlenmiştir. Bu kanun ile oy kullanamayacak olanlar, seçmen olamayacaklar ve milletvekili seçilemeyecek olanlar da ayrıca belirtilmiştir.

Seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin temel ilkeleri hükme bağlayan bu kanunu, 24 Mayıs'ta Senato üyelerinin seçimine ilişkin 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Hakkındaki Kanun²⁰⁹ izlemiştir. Bu kanuna göre, Senato üyelerinin seçiminde 1960 öncesi uygulanan listeli çoğunluk sisteminin uygulanması benimsenmiştir.

25 Mayıs 1961 tarihinde ise 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu²¹⁰ kabul edilmiştir. Bu Kanunun 32. maddesi ile, Türkiye'de yapılacak seçimlerde ilk kez nispi temsil sisteminin "d'Hondt versiyonu"nun uygulanacağı belirtilmiştir. Bu sistemle birlikte, adaletsiz sonuçları bakımından sürekli eleştirilen ve hükümetlerin meşruiyetini zedelediği öne sürülen çoğunluk sisteminin sakıncalarını gidermek hedeflenmiştir.²¹¹

²⁰⁸ Resmi Gazete, 02/05/1961, Sy. 10793

²⁰⁹ Resmi Gazete, 30/05/1961, Sy. 10815

²¹⁰ Resmi Gazete, 30/05/1961, Sy. 10815

²¹¹ Türkiye'de uygulanabilecek bir nispi temsil sisteminin; Türkiye'de seçimlerde adaylık, oy verme ve seçmen kütükleri ile ilgili uygulanmış yöntemlerde olabildiği kadar az değişiklik yapmak, seçim çevrelerini aynen kabul etmek, milletvekillerinin parlamentodaki sandalye dağılımlarını nispi temsil esasına göre adil biçimde oluşturmak, hesaplama işlemlerinin kolay ve hızlı olarak yapılabilmesini sağlamak, milletvekili seçiminde listedeki adaylardan hangisinin seçileceğine dair seçmene listedeki sırayı değiştirme olanağı sağlamak gibi esaslara dayanabileceği belirtilmiştir. Bkz. Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşler, AÜSBF Yay., Ankara, 1960, s. 93.

Cumhuriyet Senatosu üyeleri ile Millet Meclisi üyelerinin seçiminde iki farklı seçim sistemi benimsenmiştir. Burada amaç, her iki Meclis'in güçler dengesi bakımından farklı ağırlıkta oluşmasını sağlamaktır.²¹² Daha sonra çıkarılan 1964 tarih ve 447 sayılı Kanunla Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de nispi temsilin d'Hondt versiyonuna geçilmiştir.

306 sayılı Kanunun 32. maddesi ile önemli bir değişiklik yapılmış ve siyasi hayatımızda önemli tartışmaları beraberinde getirecek olan "barajlı" bir seçim sistemi öngörülmüştür. Siyasi partilerin bir seçim bölgesinde milletvekili kazanabilmeleri için belirlenen barajı aşmaları gerekmektedir.²¹³

306 sayılı Kanunun getirdiği diğer bir yenilik de milletvekillerinin parti listeleri içindeki dağılımında "tercihli liste" usulünün benimsenmiş olmasıdır. Bu usule göre seçmenler, bir siyasi partinin sırasını belirlediği liste içindeki adayları, kendi tercihinine göre sıralayabilecek; bu sayede seçmenlerin en çok tercih ettiği adaylar, o partinin seçim çevresinde elde ettiği milletvekili sayısına göre, yukarıdan aşağıya doğru sıralanacaktır.

310. 1961 Seçimleri

Yeni Anayasa'nın 9 Temmuz 1961'de yapılan halkoylamasından sonra yürürlüğe girmesinin ardından Kurucu Meclis, TBMM genel seçimlerinin 15 Ekim 1961'de yapılmasını kararlaştırmıştır. Seçime önceden kurulmuş Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ile, yeni kurulan Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi katılmıştır. Katılım oranı %81 olarak gerçekleşmiş ve seçimin kesin bir galibi olmamıştır. 1961 Anayasası iki Meclis öngördüğünden, her seçimde iki Meclis için seçim yapılmıştır. 1961 genel seçiminde, "seçim çevresi barajlı d'Hondt nispi temsil sistemi" uygulanmıştır.

²¹² Bülent Tanör / Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001, s. 210.

²¹³ 306 sayılı Kanunda yalnızca bölge barajı söz konusuydu ve bu baraj her ilde kullanılan geçerli oyların o ilden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle belirleniyordu. Örneğin iki milletvekilliği çıkacak illerde baraj %50, üç milletvekili çıkacak illerde %33,3, dört milletvekili çıkacak illerde %25 olarak uygulanacaktı. Bu barajı geçemeyen partilere, o seçim çevresinde milletvekilliği tahsis edilmiyordu. Bkz. Sezen, a.g.e., s. 250.

Tablo:6
1961 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| AP | 158 | 34,8 | 35,1 |
| CHP | 173 | 36,7 | 38,5 |
| CKMP | 54 | 14,0 | 12,0 |
| YTP | 65 | 13,7 | 14,4 |
| Bağımsızlar | - | 0,8 | - |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 218.

Çok partili demokratik hayatın 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile kesintiye uğramasının ardından, yapılan bu ilk seçimlerde ortaya bir iktidar boşluğu çıkmıştır.²¹⁴ Hiçbir parti hükümeti tek başına kuracak çoğunluğu sağlayamadığı için %34,8 oranında oy alan AP ve %36,7 oy alan CHP, Türk siyasi yaşamında ilk kez koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Siyasi partilerin Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimlerinde aldıkları oy oranları ile genel seçimlerde aldıkları oy oranları büyük ölçüde çakışmıştır. Ne var ki, CHP %37, AP %35,5, YTP %13,9, CMKP ise %13,4 oranında oy almalarına rağmen çoğunluk sisteminin etkisiyle AP 71, CHP ise 36, YTP 27, CMKP ise ancak 16 senatör çıkarabilmiştir.²¹⁵

311. 1965 Seçimleri

1961 seçimlerinde uygulanan seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi partilerin aldıkları oy oranı ile parlamentodaki temsilleri arasında fark oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bunun üzerine, yine nispi temsilin temsilde adalete ağırlık veren "milli bakiye" yöntemine geçilmesi hususunda çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla 1965 yılında yapılan seçimlerden kısa bir süre önce, 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Kanunda ve 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Kanunun bazı maddelerinde; 13 Şubat 1965 tarih ve 553 sayılı Kanun²¹⁶ ile değişikliğe gidilmiş ve nispi temsilin "milli bakiye" versiyonu kabul edilmiştir.

²¹⁴ Karayegen / Korucu, a.g.m., s. 82.

²¹⁵ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 218.

²¹⁶ Resmi Gazete, 20/02/1965, Sy. 11934

Bu arada 1964 tarih ve 447 sayılı Kanun²¹⁷ ile yapılan değişikliklerle Cumhuriyet Senatosu seçimleri için de çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi benimsenmiş ve 7 Haziran 1964'te yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde senatörlükler nispi temsil esasına göre dağıtılmıştır.

Hem milletvekili seçiminde, hem de Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde 306 sayılı Kanunun 32. maddesi ile milli bakiye usulünün kabulü önceki seçim sistemlerinden farklılık gösteren bir uygulamadır. Buna göre her il eskiden olduğu gibi bir seçim çevresi olarak kabul edilmiş, her seçim çevresinde geçerli oyların toplamı o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek bir "seçim sayısı" saptanmıştır. Her seçim çevresinde partilerin aldığı toplam oylar içinde ne kadar "seçim sayısı" varsa, partiler o seçim çevresinden o kadar milletvekili çıkarmıştır. Bu arada bağımsız adayların kazanabilmesi için seçim sayısı kadar oy alması gerekmektedir.

Milletvekillikleri yukarıdaki esaslara göre dağıtıldıktan sonra her partiye ait geriye kalan geçerli artık oylar, tüm ülkeyi kapsayan "milli seçim çevresinde" içinde toplanmıştır. Daha sonra bu oylar, ilk milletvekilliği dağıtımından sonra geriye kalan toplam milletvekili sayısına bölünerek "milli seçim sayısı" bulunmuş, her partinin "milli seçim çevresi" içindeki toplam artık oyları da "milli seçim sayısı"na bölünerek, açıkta kalan milletvekillikleri dağıtılmıştır. Bu sistem tek bir oyun dahi boşa gitmesini önlemekte ve siyasi partilerin aldıkları oy oranları ile kazandıkları milletvekili sayılarının hemen hemen birbirine eşit olmasını sağlamaktaydı.²¹⁸ Seçim Kanununa getirilen bu yenilikleri, 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na getirilen değişiklikler izlemiş, adayların sıralanmasında "ön seçim sistemi" kabul edilmiştir.²¹⁹

²¹⁷ Resmi Gazete, 22/04/1964, Sy. 11689

²¹⁸ Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 218-219.

²¹⁹ Parti listelerinden hangi adayların seçilmesi gerektiği konusu 1961 yılına kadar partilerin iç sorunu olarak görülmüşken, 1957 yılında çıkarılan kanunlarla, partilerin merkez karar organları yetkili kılınmıştır. 13 Temmuz 1965 tarihli Siyasi Partiler Yasası'nın 29. maddesine göre "Siyasi Partilerin TBMM üyeliği için yapılacak seçimlerde gösterecekleri adaylar her seçim çevresinde parti seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir ön seçimle tespit edilir" ifadesi kullanılmıştır. İlk kez, 10 Ekim seçimleri öncesinde 2226 kişi, milletvekili adayı olarak ön seçimle belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezen, a.g.e., s. 256-257.

Tablo: 7
1965 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| AP | 240 | 52,9 | 53,3 |
| CHP | 134 | 28,7 | 29,8 |
| CKMP | 11 | 2,2 | 2,5 |
| MP | 31 | 6,3 | 6,9 |
| TİP | 14 | 3,0 | 3,1 |
| YTP | 19 | 3,7 | 4,2 |
| Bağımsızlar | 1 | 3,2 | 0,2 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 219.

10 Ekim 1965 tarihinde 553 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen milletvekili seçimleri sonucunda, AP büyük çoğunlukla tek başına iktidar olmuştur. Partiler, seçim çevrelerinin yanı sıra artık oyların toplandığı “milli seçim çevresi”nden de önemli sayıda milletvekillikleri kazanmışlardır.²²⁰ Katılım oranının %71,3 düzeyinde gerçekleştiği bu seçimin bir özelliği de kabul edilen yeni seçim sistemi sayesinde küçük partilerin de parlamentoda temsilinin sağlanması ve birleşik oy pusulasının kullanılmış olmasıdır.

Bu seçimde uygulanan milli bakiye sistemi ve birleşik oy pusulası ile ilgili bazı eleştiriler yapılmıştır. Sistemin, parlamentoda fazlaca küçük partilere yer vereceği ve sonuçta, tek başına hükümet yerine koalisyonların oluşacağı, dolayısıyla sık sık hükümet bunalımlarının yaşanacağı vurgulanmıştır.²²¹ Küçük partilerin Mecliste temsil edilmesi hususu kısmen gerçekleşmiş olmakla birlikte AP tek başına iktidara gelerek bu yargıyı kırmıştır. Temsilde adalete en çok önem veren ve bu yüzden yönetimde istikrarı sağlamayacağı düşünülen milli bakiye sisteminden bir partinin tek başına iktidar olarak çıkması, seçim sitemlerinin, ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve seçmenlerin siyasi düşünceleri ile doğru orantılı olarak sonuçlar verdiğinin açık bir göstergesi sayılmalıdır.

²²⁰ Artık oyların biriktiği milli seçim çevresinden AP 36, CHP 32, MP 25, YTP 16, TİP 13, CMKP 11 olmak üzere toplam 450 milletvekilinin 133 tanesi bu şekilde seçilmiştir. CMKP hiçbir ilde seçim sayısına ulaşamamış ve 11 milletvekilinin tamamını milli seçim çevresinden elde etmiştir. Bkz. Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler Araştırması, s. 220.

²²¹ Tanilli, a.g.e., s. 176.

312. 1969 Seçimleri

Adalet Partisi, 1965 seçimlerinde elde ettiği tek başına iktidarın devamını sağlamak amacıyla 1968 Senato seçimlerinden önce milli bakiye sisteminin değiştirilmesi için Meclis'e öneri götürmüştür. Mecliste TİP ve CHP milletvekillerinin karşı olmalarına rağmen 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı Kanunla,²²² 1961 seçimlerinde uygulanan "seçim bölgesi barajlı d'Hondt sistemi" kabul edilmiştir. Ancak seçim sisteminde yapılan bu değişiklik hakkında Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılması üzerine Mahkeme, 1036 sayılı Kanunun baraja ilişkin hükmünü (ek m.32. f.4) Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 1968/13 sayılı kararında; seçim barajını, seçmen azınlığına dayanan temsilcilerin Meclis'te çoğunluğu sağlayarak yönetimin başına geçmesine yol açabileceğinden "demokratik hukuk devleti" ilkesine; seçmeni kullandığı oyun belli bir limiti doldurmaması halinde değerlendirmeye alınmayacağını belirterek seçmeni baştan ruhi bir baskı altına aldığı için "serbest oy" ilkesine; barajın altında kalan siyasi partilerin oylarının, barajı geçen siyasi partiler tarafından milletvekilliğine dönüştürüleceği için "siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olduğu" ilkesine; Anayasa'da belirtilen seçilme yeterliliğine ilişkin hükümlerin yanına kanun ile yeni bir sınırlama getirmekle "seçilme yeterliliğine ilişkin Anayasal ilkelere" aykırı olduğunu belirtmiştir.²²³

Kısaca Anayasa Mahkemesi seçim barajlarını "suni bir engel" olarak görmüş ve baraj sayısının altında kalan oyların parlamento'ya yansımayacağı üzerinde durarak, barajlı sistemlerin demokratik hukuk devleti ilkesine, Anayasanın siyasi temsil anlayışına ve hatta -adına açıkça söylememekle birlikte- Anayasanın çoğunlukçu demokrasi anlayışına aykırı olduğu şeklinde nitelendirmiştir.

Seçim sisteminin siyasi irade tarafından değil de Anayasa Mahkemesi tarafından belirlendiği öne sürülerek Mahkeme'nin bu kararı eleştirilmiştir.²²⁴ Mahkemenin verdiği karar hakkında yapılan eleştirilerin ortak noktası, seçim sistemi konusundaki takdir

²²² Resmi Gazete, 23/03/1968, Sy. 12880

²²³ AYM. E. 1968/15, K. 1968/13, KT. 06/05/1968, AYMKD Sy. 6, s. 149-152.

²²⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 235.

hakkının Anayasal unsurları zedelediği sürece, siyasi iradeye ait olduğu ve seçime katılan her siyasi partinin Mecliste temsil edilmesinin bir zaruret olmadığıdır.²²⁵

Araslı, Mahkeme'nin "bir seçim çevresinde engel sayısını aşmayan partilerin oylarının toplamının engel sayısını aşan partilerin oylarından fazla olduğu hallerde, Meclise gönderilen temsilcilerin aslında çoğunluğun değil azınlığın oylarıyla seçilmiş bulunmaları, demokrasi anlayışına aykırı düşmektedir" şeklindeki yaklaşımının, "Türkiye'de çoğunluk seçim sistemi veya nispi temsil sisteminin barajlı uygulamalarının Anayasa'ya aykırı olduğu" sonucunu doğuracağını belirtmiştir.²²⁶

1969 seçimlerine, kayıtlı 14 milyon 788 bin 522 seçmenden, ancak %64,3'ü katılmıştır. Bu oran, 1950 seçimlerinden bu yana en düşük katılım oranıdır. Anayasa Mahkemesi'nin baraj hükmünü iptal etmesiyle birlikte yeni bir düzenlemeye gidilmemiş ve seçim sistemi kendiliğinden barajsız d'Hondt versiyonu haline gelmiştir. 1969 seçim sonuçları şu şekilde sonuçlanmıştır:

Tablo:8
1969 Seçim Sonuçları

| Parti | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| AP | 256 | 46,5 | 56,9 |
| CGP | 15 | 6,6 | 3,3 |
| CHP | 143 | 27,3 | 31,8 |
| MHP | 1 | 3,0 | 0,2 |
| MP | 6 | 3,2 | 1,3 |
| TBP | 3 | 2,8 | 1,8 |
| TİP | 7 | 2,8 | 0,5 |
| YTP | 6 | 2,2 | 1,3 |
| Bağımsızlar | 13 | 5,6 | 2,9 |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 220.

²²⁵ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 117-118.

²²⁶ Oya Araslı, "Türkiye'de Seçim Sisteminin Getirdikleri", Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan, AÜHF Yay. No:47, Ankara, 1977, s. 24.

Bu seçimin diğer bir özelliği, önceki seçimlerde %75'in üzerinde oy toplamına sahip olan iki ana partinin (AP - CHP) aldıkları oyların %75'in altında kalmasıdır. Bunun diğer anlamı küçük partilerin güçlenmesidir. Adalet Partisi 1965 seçimlerinde elde ettiği tek başına iktidarı korumak amacıyla barajlı d'Hondt seçim sistemini getirmek istemiş ancak bu düşüncesi Anayasa Mahkemesi tarafından engellenmiştir. Bununla birlikte AP, sabit seçmen kitlelerinin²²⁷ ve kapatılan Demokrat Partisi'nin siyasi mirasçısı²²⁸ olarak görülmesinin etkisi ile bu seçimlerde -önceki seçime göre oyları azalmasına karşın- 256 milletvekili elde etmiş ve tek başına iktidar olmuştur.

1969 yılında AP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından hem AP'nin kendi içinde hem de yurttaki bazı huzursuzlukların başladığı görülmektedir. Şiddet eylemleri giderek artmış ve 1971 yılında sokak hareketlerine dönüşmüştür.²²⁹ Bunun üzerine 9 Mart 1971 tarihinde içinde sivillerin de bulunduğu bir grup asker tarafından yönetime el konulmak istenilmiş, ancak bu girişim ordunun üst kademesi tarafından engellenmiştir. Bununla birlikte 12 Mart 1971 tarihinde hükümete muhtıra verilmiştir. 1964 yılında AP'nin genel başkanı, 1969 seçimleri sonrası ise Başbakan olan Süleyman Demirel hükümetten istifa etmiş, 26 Mart 1971 tarihinde teknokratlardan kurulu Nihat Erim Hükümeti iktidara gelmiştir.

Bu arada siyasi alanda hareketlilik devam etmiş, AP'den ayrılan milletvekilleri Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. CHP'de ise 1972 yılında yapılan kongre sonucunda, 35 yıldır partinin başında bulunan İsmet İnönü'nün yarışı kaybettiği ve Bülent Ecevit genel başkan olduğu görülmüştür. 12 Mart'tan itibaren kurulan hiçbir hükümet çoğunluğu sağlayamamış, 1973 seçimlerine böyle bir siyasi tablo içinde gidilmiştir.

²²⁷ 1960 darbesinden önce halk kitleleri CHP ve DP arasında dağılmaktadır. Bunlara "siyasi partilerin sabit kütlesi" denilmektedir. Türkiye'de on milyon seçmen varsa iki partiye bağlı yaklaşık yedi milyon sabit kitlenin olduğu söylenmektedir. Bkz. Mehmet ALTIN, Siyasal Hareketler ve Sosyal Yapı, Doğu Matbaası, Ankara, 1961, s. 14.

²²⁸ AP, 1965 seçimlerine gitmeden önce amblemini "kır at" olarak değiştirmişti. Çünkü halk "demokrat" kelimesini telaffuz etmekte zorlanıp "kır at" diyordu. AP, 1969 seçimlerinde de bu mirası kullanmıştır. Bkz. Karayeğen / Korucu, a.g.m., s. 82.

²²⁹ TİP'in, 1965 seçimlerine yakın oy almasına karşın 1969 seçim sonuçlarına göre Meclise girememesi, 1971 Muhtırası'na giden yolda bazı olaylara zemin hazırlamıştır. 12 Mart öncesi gelişmeler için bkz. Kayalı, a.g.e., s. 131-162.

313. 1973 Seçimleri

12 Mart 1971 tarihinde ülkenin bir ara rejime girmesine karşın, Milletvekili Genel Seçimleri ile Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimi Anayasa'nın öngördüğü tarihte yapılmıştır. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimi ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa göre yapılmıştır.

1973 seçimleri öncesinde yeni bir seçim kanunu hazırlanmamış, daha önce çıkarılan kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunun seçim yasakları ile ilgili maddelerinin mahalli idare seçimlerinde de uygulanmasına karar verilmiştir. Seçim işlerinde görev alan kişilerin ve hakimlerin seçimde uygulanması gereken kanun hükümlerinde, Yüksek Seçim Kurulu kararlarındaki ilkelerle görüş ayrılığı olursa, Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarına göre uygulama yapmaları zorunluluğu getirilmiştir.²³⁰

1973 seçimlerinde uygulanacak seçim sistemi hususunda 1969 yılında olduğu gibi bir düzenleme yapılmamış ve önceden kabul edilen barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

Tablo: 9
1973 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| AP | 149 | 29,8 | 33,1 |
| CGP | 13 | 5,3 | 2,9 |
| CHP | 185 | 33,3 | 41,1 |
| DP | 45 | 11,9 | 10,0 |
| MHP | 3 | 3,4 | 0,7 |
| MP | - | 0,6 | - |
| MSP | 48 | 11,8 | 10,7 |
| TBP | 1 | 1,1 | 0,2 |
| Bağımsızlar | 6 | 2,8 | 1,3 |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 221.

²³⁰ Üste, a.g.t., s. 123.

İki buçuk yıllık bir sıkıyönetim dönemi sonrasında yapılan 1973 seçimlerine katılma oranı %66,8'le 1969 seçimlerinden fazla, fakat yine de düşük sayılabilecek bir oranda gerçekleşmiştir. Bu seçim sonucunda, hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde edememiştir.

1973 seçimleri, Türk seçim tarihi bakımından önemlidir, çünkü iki büyük partinin egemenliğinin -bir ölçüde de olsa- sona erdiğini göstermiştir. CHP seçimlerden birinci parti çıkmış ve oylarını %10 arttırmıştır. AP, bu seçimde oldukça fazla oy kaybetmiştir. Hemen hemen aynı sonuçlar, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de alınmıştır. Hiçbir partinin aldığı oy, tek başına hükümet kurmak için yeterli olmadığından bu dönemde iki kez koalisyon hükümeti kurulmuş ve ülke tekrar koalisyonlar dönemine girmiştir.²³¹ Seçim sonucunda oluşturulan 1. Ecevit Hükümeti, 7 Şubat 1974 tarihinde güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

Koalisyon hükümetlerinin kurulmasına imkan veren bu seçim sistemi de sonuçları itibariyle tartışılmıştır. Turhan, "1973 seçimlerinde, seçim sistemi olarak barajsız d'Hondt sistemi kullanıldı. Nispi temsil sisteminin çeşitlerinden biri olan bu sistem, partilerin tek başına iktidara gelmesine imkan vermedi. Zayıf, disiplin ve tutarlılıktan uzak koalisyonlar, rejim aleyhtarı küçük partilerin güçlenmesini sağladı"²³² değerlendirmesiyle, bu sistemin küçük partilere gereğinden fazla temsil imkanı sağladığı, bu nedenle ülkenin istikrara muhtaç olduğu bir dönemde sağlıksız koalisyon hükümetlerine yol açtığı gerekçesiyle d'Hondt seçim sistemini eleştirmiştir.²³³

²³¹ 1973 seçimlerinin ardından kurulan birinci hükümet CHP - MSP koalisyonudur. 26 Ocak 1974'de kurulmuş ve 16 Eylül 1974'de sona ermiştir. İkinci koalisyon (Milliyetçi Cephe Hükümeti) AP-MSP-CGP-MHP arasında 31 Mart 1975'de kurulmuş ve 22 Haziran 1977 tarihinde sona ermiştir.

²³² Mehmet Turhan, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay. No:9, Diyarbakır, 1989, s. 93.

²³³ Siyasal istikrarsızlığın seçim sisteminden kaynaklandığı yönündeki bu görüşler kanaatimizce eksik ve adil değildir. 1969 seçimlerinde de uygulanan ve küçük partilerin Meclise girmesine imkan veren ancak tek başına hükümet kurulmasını da sağlayan bu sistem, koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırabilir. Ancak birçok yazar tarafından da ifade edildiği gibi, ülkede iki partili sistemin zayıflaması ve oyların nispeten geniş bir yelpazeye birbirine yakın oranlarda dağılması, koalisyon hükümetlerinin kurulmasının başlıca nedeni sayılmalıdır. Nitekim, 1965 seçimlerinde uygulanan ve en adil seçim sistemi olarak bilinen milli bakiye sisteminde yine tek partili bir hükümet oluşmuştu.

314. 1977 Seçimleri

1977 seçimleri istikrarsız koalisyon hükümetlerinin ve ülkede giderek artan şiddet olaylarının etkisiyle, normal zamanından dört ay önce 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimde, Seçim Kanununda yeniliğe gidilmediği için barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Katılım oranının %66,8 olarak belirlendiği bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edememiştir.

Tablo:10

1977 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| AP | 189 | 36,9 | 42,0 |
| CGP | 3 | 1,9 | 0,7 |
| DP | 1 | 1,9 | 0,2 |
| CHP | 213 | 41,3 | 47,3 |
| MHP | 16 | 6,4 | 3,6 |
| MSP | 24 | 8,5 | 5,3 |
| TBP | - | 0,4 | - |
| TIP | - | 0,2 | - |
| Bağımsızlar | 4 | 2,5 | 0,9 |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 222.

1977 seçimleri sonucunda, dönemin üçüncü koalisyon hükümeti olan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, AP-MSP-MHP arasında, Demirel tarafından 21 Temmuz 1977'de kurulmuştur. 1 Ağustos 1977 tarihinde güvenoyu alan V. Demirel Hükümeti 31 Aralık 1977'de sona ermiştir.

1977 seçimlerinde, yine iki parti egemenliğine dönüşü görmek mümkündür. Buna rağmen, iki ana partiden hiçbiri parlamentodaki çoğunluğu tek başına elde edememiştir. 1973 ve 1977 seçimlerinde, iki küçük partinin (MSP - MHP) istikrarlı birer seçmen tabanına sahip oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte, Türk siyasal hayatında iki parti egemenliğine son verilmemiştir. MSP, bir önceki seçimlere göre oy kaybetmesine rağmen, yüzyüze ilişkilerle geniş bir coğrafi alandan oy elde etmiştir.²³⁴

²³⁴ İlhan Tekeli / Raşit Gökçeli, 1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme, Karacan Yay., Ankara, 1977, s. 134.

1960-1980 yılları arasındaki dönem içinde seçim sistemi ile ilgili bazı tespitleri yapmak mümkündür. Bu dönem içinde nispi temsilin “seçim çevresi barajlı d’Hondt”, “barajsız (yalın halde) d’Hondt” ve “milli bakiye” olmak üç değişik formülü uygulanmış ve bu formüller içinde gidilen beş seçim içinden ikisinde tek partili, üç tanesinden de koalisyon hükümetleri çıkmıştır. Bu üç seçim yöntemi içinde dikkat çeken nokta, temsilde adaleti en çok ön plana çıkararak milli bakiye yöntemi ile gidilen 1965 seçimlerinde ve temsilde adaleti ikinci derecede gerçekleştiren barajsız d’Hondt sistemiyle²³⁵ gidilen 1969 seçimlerinde tek partili bir hükümetin kurulmasıdır.

Seçimler sonrası kurulan hükümetlerin arkasında büyük oranda halk desteği olduğu ve partilerin aldıkları oylar ile kazandıkları milletvekillikleri arasında büyük oranlarda aşkın veya eksik temsilin olmadığı görülmüştür. Demokratik meşruiyet açısından sorun yaşamayan iktidarların, -partiler arası uzlaşma eksikliği olmakla birlikte- bu dönemde siyasi açıdan istikrarlı oldukları söylenebilir.²³⁶

1960-1980 dönemi içinde uygulanan nispi temsil sisteminin doğasında varolan büyük partilere %5-%10 oranında aşkın temsil sağlama özelliği, bu dönemde yapılan seçimlerde etkisini az da olsa göstermiştir.²³⁷ Bununla birlikte küçük partiler de nispi seçim sistemi sayesinde parlamentoya girmeyi başarmışlardır.

32. 1980 Sonrası Uygulanan Karma Seçim Sistemi

12 Eylül askeri müdahalesiyle demokrasiye bir kez daha ara verilmesinden 2 yıl 2 ay sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası ile yeniden demokratik hayata geçilmiştir. 1982 Anayasa’sı hazırlanırken, 12 Eylül’e gelinmesinden 1961 Anayasası sorumlu tutulmuş ve yeni Anayasa ile 12 Eylül’ü yeniden yaşatmayacak bir düzenin getirilmesi amaçlanmıştır. 1982 Anayasası temelde bu mantık üzerine oturtulmuş ve geçiş döneminin sona ermesi ile

²³⁵ Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerinin karşılaştırılması için bkz. Türk, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s. 24.

²³⁶ AP’nin tek başına kazandığı 1965-1969 seçimlerinde ortama oy oranı %49 olmuştur. 1961 seçimlerinden sonra oluşturulan CHP-AP koalisyonunun oy oranı %71, CHP-MSP koalisyonunun %45, MC hükümetinin %50-60, 1977 seçimleri sonrasında kurulan ve güvenoyu alamayan CHP azınlık hükümetinin bile arkasında %41,5 oranında oy desteği vardı. Bkz. Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 120-121.

²³⁷ 1969 seçimlerinde AP %10,3 oranında bir aşkın temsil ile tek başına iktidar olmuştur.

birlikte, demokrasiye yeniden dönüş değil, yeni bir demokrasi anlayışı ile düzeni yeni baştan kurmak hedeflenmiştir.²³⁸

1982 Anayasası, ilk metninde (md.67), 1961 Anayasasında olduğu gibi (md 55), seçim sistemi konusunda sessiz kalarak herhangi bir seçim sistemi öngörmemiş, sadece seçim hukukunun temel ilkelerinin (gizli oy, açık sayım döküm vb.) devamını sağlamıştır. Demokratik sürece, biran önce geçebilmek için çalışmalar yapılmış bu çerçevede Siyasi Partiler Kanunu, Milletvekili Seçimi Kanunu ve Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanunlar çıkarılmış, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun yeniden düzenlenmiştir.

12 Eylül rejiminin biçimlendirdiği 1982 Anayasası ve buna bağlı çıkarılan diğer kanunların amacının bir an önce demokratik düzene geçmek olduğu söylenmekle birlikte, aslında “gerçek bir siyasal partiler çoğulculuğu yerine, biri siyasi yelpazenin solunda diğeri sağında yer alacak ve biri kendi sağındaki diğeri kendi solundaki unsurları yasallık sınırları içinde eritebilecek, iki partili bir yapı oluşturmak; böylelikle siyasal yaşamda istikrarı sağlamak” olduğu dile getirilmiştir.²³⁹

12 Eylül 1980’den sonra Anayasa ve Seçim Kanunlarını hazırlamak üzere 29 Haziran 1981 tarihli ve 2485 sayılı Kanunla²⁴⁰ Kurucu Meclis oluşturulmuş, Seçim Kanunu ve Anayasayı, Kurucu Meclis’in sivil kanadını oluşturan Danışma Meclisi hazırlamıştır. Seçim Kanununda, oy potansiyeli az olan partilerin Meclise girmesini zorlaştırarak 1980 öncesi yaşanan olumsuzluklardan biri olarak kabul edilen koalisyon hükümetlerinin kurulmasını önlemek ve çoğunluk hükümetini oluşturmak hedeflenmiştir. Böylece, Seçim Kanunu ile istikrarı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.²⁴¹

²³⁸ Tülay Öztürman, “Seçim Sistemi Arayışlarının Türk Demokrasisine Etkileri”, **Ekonomik Vizyon**, (İzmir Ticaret Odası Dergisi), Sayı:15 (Mayıs-Haziran 1995), s. 53-54.

²³⁹ Akgün, a.g.e., s. 44.

²⁴⁰ Resmi Gazete, 30/06/1981, Sy. 17386

²⁴¹ 2839 sayılı Kanunun Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısı metninde geçen “bilindiği gibi 12 Eylül öncesi, istikrarsız koalisyon hükümetleri devri olmuş ve koalisyonlar sonucunda üzüntü veren olaylara şahitlik edilmiştir. Bundan dolayı yeni konacak seçim sisteminin, her şeyden önce, mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlamaya elverişli olması fikri benimsenmiştir” şeklindeki ifadeler ile Seçim Kanunlarının yapılmasında istikrarın gözetileceği açıkça belirtilmiştir. Aktaran; Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 123.

10 Haziran 1983 tarihinde bu düşünceler ışığında 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu²⁴² hazırlanmıştır. Buna göre, milletvekili seçiminin tek dereceli, nispi temsil yöntemi ile genel, eşit ve gizli oy, açık sayım esaslarına göre, yargı denetim ve gözetimi altında yapılacağı, seçmenin oyunu tam bir serbestlik içinde kendisinin kullanacağı (md.2), milletvekili sayısının 400 olduğu²⁴³ (md.3), illerin çıkaracağı milletvekillerinin hesaplanmasında öncelikle her ile bir milletvekili verileceği, daha sonra son nüfus sayımı verilerinin kalan milletvekili sayısına bölünerek elde edilen sayının il nüfuslarına bölünmesi ile belirleneceği, 7'ye kadar milletvekili çıkaracak illerin tek seçim çevresine, daha fazla milletvekili çıkaracak illerin birden fazla seçim çevresine ayrılacağı (md.4), milletvekili seçimlerinin 5 yılda bir yapılacağı (md.6), 30 yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebileceği (md.10) hükme bağlanmıştır. Bir siyasi partiye üye olsun veya olmasın seçilme yeterliliğine sahip her Türk vatandaşının kanun hükümlerine göre milletvekilliğine adaylığını koyabileceği (md.12) belirtilirken; partilerin müşterek listelerle seçime katılamayacağı ve bir kimsenin değişik siyasal partiden veya aynı siyasal partiden, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamayacağı, (md.16) karara bağlanmıştır.

Seçim sistemlerinin iki temel ilkesinden “istikrar ilkesine” öncelik veren bir anlayışla hazırlanan 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, seçimlerde “çifte barajlı d'Hondt sistemi”ni (md.33-34) öngörmüştür. Bu iki barajdan birincisi “ülke barajı”, diğeri “seçim çevresi” barajıdır.

Diğer bir husus da birleşik oy pusulalarının tercihli oy verebilecek şekilde hazırlanacağı ile ilgilidir. (md.26) Seçmen oylamada tercih yapabilecekti,(md.28) ancak tercih oylarının değerlendirilebilmesi için, tercih yapılan milletvekilinin aldığı oyların partinin o seçim çevresinde aldığı oyların %25'ini geçmiş olması (md.35) gerekmektedir.²⁴⁴

²⁴² Resmi Gazete, 13/06/1983, Sy. 18076

²⁴³ 1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'ndan farklı olarak tek Meclis öngörülmüş ve milletvekili sayısı 400 olarak benimsenmiştir. Ancak bu sayı 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Kanunla önce 450'ye, 23 Temmuz 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun ile 550'ye yükseltilmiştir.

²⁴⁴ Tercihli oy hususunda getirilen bu düzenleme 2839 sayılı Kanunun geçici 5. maddesi nedeniyle 1983 seçimlerinde uygulanamamıştır.

2839 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesi Milli Güvenlik Konseyi'ne siyasi partilerin adaylarını kesin veto yetkisi veriyordu. 4. madde ile YSK tarafından tespit edilen bağımsız adayların da Milli Güvenlik Konseyi tarafından inceleneceği belirtiliyordu.

Bu dönemde, 22 Nisan 1983 tarihinde 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu²⁴⁵ kabul edilmiştir. Siyasal partilerin, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olduğu ve Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı çalışacakları, siyasi partilerin kuruluş, organların seçimi, işleyiş ve faaliyetlerinin Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı (md. 4) bu kanunda ön plana çıkan hususlardandır. Her vatandaşın siyasal parti kurma hakkına sahip olduğu (md.5), kanunda ve parti tüzüğünde gösterilen şartlara göre siyasal partilere üye olabileceği (md.6), siyasal partilerin milletvekili seçilme yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulabileceği (md.8) belirtilmiş, siyasal partilere üye olabilmek için, yirmi bir yaşını doldurmuş olmak,²⁴⁶ siyasal ve medeni ehliyetlere sahip Türk vatandaşı olmak şartları (md.11) kabul edilmiştir. Ayrıca aynı maddenin (a) ve (b) bentleri ile siyasi partilere üye olamayacaklar belirtilmiştir.²⁴⁷

1980 sonrasında 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunda bazı değişikliklere gidilmiştir.²⁴⁸ Seçimlerin, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılacağı, seçmenin oyunu kendisinin gizli kullanacağı, oyların açık olarak sayılacağı (md.2) her ilin bir seçim çevresi (md.3) ve her muhtarlığın bir seçim bölgesi (md.4) olacağı kabul edilmiştir.

18 Ocak 1984'te 2972 sayılı Kanun ile Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun²⁴⁹ kabul edilmiştir. Halen yürürlükte olan bu kanuna göre, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimde onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sisteminin, belediye başkanlığı seçiminin ise çoğunluk sisteminin uygulanacağı (md.2) karara bağlanmıştır.

²⁴⁵ Resmi Gazete, 24/04/1983, Sy. 18027

²⁴⁶ 12/08/1999 tarih ve 4445 sayılı Kanun'un 4. maddesiyle siyasi partilere üye olma yaşı 18'e indirilmiştir.

²⁴⁷ 4445 sayılı Kanun'un 4. maddesiyle siyasi partilere üye olamayacaklar hakkında yeni düzenlemeler yapılmış ve üye olamama koşulları daraltılmıştır.

²⁴⁸ Bu kanunda geçen Cumhuriyet Senatosu'na ilişkin hükümler 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Kanun'un 43. maddesine göre kaldırılmıştır.

²⁴⁹ Resmi Gazete, 18/01/1984, Sy. 18258

320. 1983 Seçimleri

298 sayılı Kanunun değişen hükümleri ve yeni çıkarılan 2839 ve 2820 sayılı Kanunların ışığında 1983 seçimlerine gidilmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında tekrar kurulmasına izin verilen siyasi partilerin 6 Kasım 1983’de yapılacak seçimlere katılabilmesi için kurucularının Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından onaylanması gerekmektedir. Gerek parti üyesi gerekse bağımsız adayların seçime girip giremeyecekleri hususunda MGK’nın kararları kesindi. Sonuçta seçimlere MGK’nın veto engelini aşan Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisi katılabilmiş, bu üç partinin gösterdiği adayların %20’si, bağımsız adayların da %90’ı veto edilmişti.²⁵⁰

1983 seçimlerinde 10 Haziran 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu uyarınca çifte barajlı nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Bu barajlardan birincisi ve yeni olanı Kanunun 33. maddesiyle getirilen “ülke barajı” idi. Buna göre, seçime katılan partilerin milletvekilliği kazanabilmeleri için ülke genelindeki geçerli oyların en az % 10’unu almaları gerekiyordu.

İkinci baraj ise 1961 seçimlerinde uygulanan, 1965 seçimlerinde terk edilen, 1968’de yeniden kabul edilen ancak aynı yıl Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen, son olarak 2839 sayılı kanunun 34. maddesiyle yeniden öngörülen “seçim çevresi” barajıydı. Buna göre ülke genelindeki %10’luk barajı geçmiş olan siyasi partilerin herhangi bir seçim çevresinde milletvekilliği kazanabilmesi için, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının, gene o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının üzerinde oy alması gerekiyordu. Sonuç olarak seçim çevresi barajları illerden çıkacak milletvekili sayılarına göre %14,3 ile %50 arasında değişiyordu.²⁵¹

Seçim barajları ve seçim çevreleri konusundaki düzenlemeler ile büyük partilere avantaj sağlandığı ve küçük partilerin Meclise girmesinin zorlaştırıldığı görülmektedir. Nispi temsil sisteminin doğasında var olan büyük partilerin lehine küçük partilerin

²⁵⁰ Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması, s. 222.

²⁵¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Oder, “1983’ten Bu Yana Seçim Sisteminde Yapılan Değişiklikler ve 24 Aralık 1995 Seçimi Sonuçlarının Çeşitli Varsayımlarla Değerlendirilmesi”, *İÜHF Mecmuası*, Cilt LV, Sayı: 4 (1997), s. 86-107.

aleyhine işleme prensibi ile birlikte seçim çevrelerinin daraltılması büyük partilere avantaj getirmiştir. Çünkü seçim çevrelerinin daralmasıyla çevre barajı yükselmiş olacak ve bundan büyük partiler kazançlı çıkacaktır. Yine illerin nüfusuna bakılmaksızın önce birer milletvekili tahsis edilmesiyle birlikte, o seçim çevresinden daha az milletvekili çıkacak ve seçim çevresi barajı nispeten yüksek olacaktır.

Böylelikle “%10 ülke barajlı”, “seçim çevresi barajlı” ve “geniş seçim çevreleri daraltılmış” bir seçim sistemi benimsenmiş ve istikrar ilkesini ön plana çıkartarak “yönetilebilir demokrasi” garanti altına alınmıştır. Yönetilebilirliğe seçim sistemiyle de takviye ihtiyacı duyulmuştur.²⁵² 1983 seçimlerine çifte barajlı d'Hondt sistemiyle ve seçim çevreleri konusundaki düzenlemelerle gidilmiş, istenen amaca uygun sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo:11

1983 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| ANAP | 212 | 45,1 | 53,0 |
| HP | 117 | 30,5 | 29,2 |
| MDP | 11 | 23,3 | 17,8 |
| Bağımsızlar | - | 1,1 | - |
| TOPLAM | 400 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 223.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimler, halkın demokrasiye ve sivil yönetime olan özlemi olarak nitelendirilebilir. Oy kullanmanın kanunla zorunlu kılınmasının de etkisiyle seçime katılma oranı rekor düzeyde %92,7 olmuştur. Seçimi katılan üç parti de % 10'luk ülke barajını aşmayı başarmıştır. Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti bazı illerde seçim çevresi barajını aşamadıkları için milletvekilli çıkaramamış, Anavatan Partisi 1983 seçimlerini % 45 oy oranıyla kazanarak, tek başına iktidar olmuştur.

ANAP'ın 1983 seçimlerini kazanması hususunda değişik yorumlar yapılabilir. Ülkede yönetimin değişmesiyle birlikte Milli Güvenlik Konseyi, Türkiye'de iki partili bir sistemi

²⁵² Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 125.

hakim kılmaya çalışmıştır. Bu açıdan seçimlerin iki parti arasında geçeceği söylenmekte, emekli orgeneral Turgut Sunalp'ın liderliğindeki MDP'nin seçimleri kazanmasına ise kesin gözüyle bakılmaktaydı. Cumhurbaşkanı Kenan Evren seçimlerden önce televizyondan yayınlanan konuşmasında hangi partinin seçilmesi gerektiğine de işaret etmiştir. ANAP bu seçimlere “buçuk” parti olarak girmekteydi.²⁵³ Ancak seçim sonucu ortaya çıkan tablo beklenenin tam tersi olarak gerçekleşmiştir. ANAP tek başına iktidar olurken, MDP ancak üçüncü parti olabilmıştır. Türk toplumu, her türlü ezikliğine ve dayatmalara rağmen demokrasiye olan inancı bir kez daha ortaya koymuş ve kendi inandığı doğruları hayata geçirmekte tereddüt etmemiştir. ANAP'ın bu başarısında 1980'li yıllara damgasını vuran Turgut Özal'ın kişisel payı olduğu da unutulmamalıdır.²⁵⁴

Bu dönemde seçim barajlarının yüksek olduğu yönündeki itirazlar, 1982 Anayasası'nın geçici 15. maddesi nedeniyle değerlendirmeye alınamamıştır. Anayasa Mahkemesi bu konuda ilk denetlemesini ancak 18 Ocak 1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler Kanunu ile öngörülen “geçerli oylardan 1/10 indirimli d'Hondt sistemi” (onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi) hakkında yapmıştır.

Mahkeme, barajlı seçim sistemi konusunda verdiği 1984/2 sayılı kararında; barajların, yurt çapında sadece bir partinin yararına işlemeyeceğini bütün partilerin bundan yararlanabileceğini, temsilde adalet veya yönetimde istikrarın birine önem verildiğinde diğerinin zarar göreceğinin düşünülse bile haklı bir neden varsa bu ilkelerin çiğnenmiş sayılmayacağını, çoğunluk sistemi için “istikrar” olan bu haklı nedenin nispi temsil için “adalet” olduğunu, bu konuda tercih hakkının siyasi iradeye ait olduğunu, keza Anayasa'da da seçim sistemi konusunda kesin bir açıklamanın bulunmadığı hususlarını belirtmiştir.²⁵⁵

Diğer bir ifadeyle Mahkeme, yasama organının halkın iradesini serbest olarak açıklama yollarını tıkayacak veya siyasi hayatı bir partinin tekeline bırakacak ve böylelikle çok partili rejimi yok edecek düzenlemeler yapmadıkça, belli seçim usullerinden herhangi biri

²⁵³ Karayeğen / Korucu, a.g.m., s. 85.

²⁵⁴ Esat Öz, “Seçimler, Partiler ve Siyaset: Yeniden Yapılan (dır)ma, Kriz ve Parçalanma” *Liberal Düşünce*, Cilt 2, Sayı: 6 (Bahar 1997), s. 69; Akgün, a.g.e., s. 46.

²⁵⁵ AYM. E. 1984/1, K.1984/2, KT.01/03/1984, AYMKD. Sy. 20, s. 184-190.

üzerinde karar vermesinin mümkün olduğu anlayışıyla hareket etmiştir.²⁵⁶ 1968 tarihinde seçim barajları konusunda verdiği kararlarla çelişen bu davranışı nedeniyle Anayasa Mahkemesi eleştirilmiştir.²⁵⁷

1983 seçimlerinin ardından 1986'ya kadar olan dönem içinde Parlamento'da boş üyeliklerin sayısının 11'e yükselmesi nedeniyle, 10 ilde 28 Eylül 1986 tarihinde ara seçimlere gidilmiştir. Tüzel kişiliği bulunan bütün partilerin katıldığı bu seçimlerden de ANAP, 6 milletvekili elde ederek birinci çıkmıştır.

321. 1987 Seçimleri

1983 seçimlerinin ardından tek başına iktidara gelen hükümet tarafından, istikrarın sağlanması için Seçim Kanunlarında büyük partilere avantaj sağlanması yönünde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki 15 Nisan 1986 tarih ve 3270 sayılı Kanun²⁵⁸ ile getirilen "kontenjan adaylığı" sistemidir. Bu kanun ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesi değiştirilmiş ve 5, 6 ve 7 milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde bir tane kontenjan adayı gösterileceği hükme bağlanmıştır.

3270 sayılı Kanun ile 2839 sayılı Kanununun 34. maddesine "bir seçim çevrelerinde en çok oyu alan siyasi partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşır aşmadığına bakılmaksızın seçilmiş sayılır" hükmü eklenmiştir. Ayrıca yine aynı maddede yapılan değişiklikle "kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağı" belirtilmiş böylece kontenjan adayı gösterilecek 5, 6 ve 7 milletvekili çıkararak nispeten geniş seçim çevrelerinde, seçim çevresi barajı yükseltilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ Erdoğan Teziç, "Anayasa Mahkemesinin Seçim Sistemini Belirlemesi" Yiğit Okur'a Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yay. No:3, İstanbul, 1998, s. 377.

²⁵⁷ Yüzbaşıoğlu'na göre Anayasa Mahkemesi 1984/2 nolu kararında 1968/13 nolu kararından tamamen dönmüş, barajlı seçim düzeninin, partiler arasında eşitsizliğe ve partiler arasında dengelerin kaybolmasına neden olduğunu açıkça kabul etmiş bununla birlikte tercihini "istikrar" yönünde kullanmıştır. Hatta istikrara öyle önem vermiştir ki adil temsil ilkesini tamamen unutmuştur. Seçim sistemi konusunda görevi Meclise bırakmış ve kendisini yetkisiz kılmıştır. Adil temsil ilkesinin ön planda tutulması gereken mahalli idareler seçiminde, bu yönde karar verilmesi için dramatik diğer yönüdür. Bkz. Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 125.

²⁵⁸ Resmi Gazete, 15/04/1986, Sy. 19079

²⁵⁹ Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması, s. 225.

Böylelikle bir kısım seçim çevrelerinde nispi temsil sistemi ile çoğunluk sisteminin birlikte uygulandığı “karma sistem” benimsenmiştir.²⁶⁰ Karma sistem sayesinde bazı seçim çevrelerinde en çok oyu alan partinin bir adayı çoğunluk sistemine göre, aynı seçim çevresinde geri kalan adaylar ise (o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği) kontenjan adayı belirtilmeyen diğer seçim çevrelerinde olduğu gibi d’Hondt sistemine göre seçilecekti. Çoğunluk sisteminin belli sayıda seçim bölgesinde uygulanacak olsa bile büyük partilere avantaj getirdiği söylenebilir.²⁶¹

Bu dönemde seçim hukuku ile ilgili ikinci önemli değişiklik, 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğine paralel olarak 23 Mayıs 1987 tarih ve 3377 sayılı Kanunla²⁶² yapılan düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler ile milletvekili sayısı 450’ye yükseltilmiştir. Seçim sistemi ile ilgili olarak ise 2839 sayılı Kanun’un 4. maddesi değiştirilmiş ve seçim çevreleri en çok 6 milletvekili çıkaracak şekilde yeniden düzenlenmiştir (daraltılmıştır). Aynı Kanun ile 2820 sayılı Kanunun 38. maddesi değiştirilmiş, kontenjan adayı çıkaracak seçim çevreleri 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak çevreler olarak düzenlenmiştir. Böylece kontenjan milletvekili sayısı artırılmıştır.²⁶³ Bu düzenlemeler de küçük partilerin aleyhine olmuştur.

Bu dönem içerisinde biri seçim çevresi barajına, diğeri kontenjan adayının seçimine açıklık getiren iki düzenleme daha yapılmıştır. 10/09/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun²⁶⁴ ile 2839 sayılı Kanunun 34. maddesinde yapılan değişiklik ile altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağı hükme bağlanmış, böylelikle en düşük seçim çevresi barajı %20’ye yükseltilmiştir. Kontenjan adayının nasıl seçileceği

²⁶⁰ 3270 sayılı Kanun ile uygulanan seçim sisteminin karma sisteme dönüştüğü birçok yazar tarafından da dile getirilmiştir. Benzer görüşler için bkz. Bülent Tanör, *Siyasal Tarih (1980-1995) Türkiye Tarihi* 5, Cem Yay., İstanbul, 1995, s. 70; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 237; Tunç, a.g.e., s. 162 vd.

²⁶¹ Kontenjan milletvekilliğinin her durumda büyük partilerin lehine sonuç doğuracağı kabul edilmekle birlikte, belirli seçim çevrelerinde oy yoğunlaşması yaşayan küçük partilerin de bu avantajdan yararlanabileceği dile getirilmektedir. Bkz. Oder, a.g.m., s. 90.

²⁶² Resmi Gazete, 03/06/1987, Sy. 19476

²⁶³ Bu sayede TBMM’nin toplam 46 üyesi kontenjan adayı olarak çoğunluk sistemine göre seçilmiştir. Sezen, a.g.e., s. 268.

²⁶⁴ Resmi Gazete, 11/09/1987, Sy. 19571

hususunda karşılaşılan problemler üzerine 17/10/1987 tarih ve 3404 sayılı Kanun²⁶⁵ ile 2839 sayılı Kanunun 34. maddesi yeniden düzenlenmiş ve “kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, seçim çevresi barajının saptanması için yapılacak bölme işlemi ve milletvekili dağılımı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılır” şeklinde konuya açıklık getirilmiştir.²⁶⁶

3270 sayılı Kanunla 2839 sayılı Kanunun 28. maddesi uyarınca seçimlerde “tercihli oy” kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu maddeye göre, oy verdikleri partinin adayları arasında tercihte bulunmak isteyen seçmenlerin partinin o seçim çevresindeki adaylarının en az yarısı için tercih oyu kullanmaları zorunluydu. Aksi halde tercih oyları geçersiz sayılacaktı. Herhangi bir aday için kullanılan tercih oylarının hesaba katılabilmesi için de bu oyların, adayın temsil ettiği partinin o seçim çevresinde elde ettiği oyların en az % 25’i oranında olması gerekiyordu. Bu oranı aşan sayıda tercih oyu alan adaylar, tercih oylarının sayısına göre parti listesinin başına geçmiş sayılıyordu.²⁶⁷

Bu dönemde 3270 sayılı Kanunla 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunda değişiklikler yapılmıştır. “Özel kanunlarına göre yapılacak milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği, ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde ve Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halk oyuna sunulmasında bu Kanun’un hükümleri uygulanır” (md.1) şeklindeki değişiklik bunlardan biridir. Aynı Kanun ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nda da bazı değişikliklere gidilmiş parti adaylarının tespitinde (md.37), siyasi partilerde aday adaylığı ve merkez adaylığında (md.40), önseçim kurullarının oluşturulmasında (md.41), oy pusulalarında (md.46) bazı değişiklikler yapılmıştır.

²⁶⁵ Resmi Gazete, 19/10/1987, Sy. 19609

²⁶⁶ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 128.

²⁶⁷ Tercihli oy kullanılması için 2839 Sayılı Kanun’un 28. maddesi temelinde bir değişiklik getirmemekteydi. Nitekim, tercihli oy 1987 seçimlerinde kullanılmamış ve seçmenlerin siyasi partilere varsa bağımsız adaylara oy verebilecekleri bildirilmiştir. Gerekçe olarak ise, “birleşik oy pusulalarının hazırlanması ve basımı için gerekli sürenin kısalığı dikkate alınarak bu seçimde tercih işaretinin kullanılmasından vazgeçilmektedir” denilmiştir. **Aktaran;** Tuba Asrak Hasdemir, “1980 Sonrası Türkiye’de Seçim Sistemi” Prof. Dr. Gündüz Ökçün’e Armağan, **AÜSBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı:1-2 (Haziran 1992), s. 274-275.

Seçimlerden kısa bir süre önce, 6 Eylül 1987 tarihinde siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin halkoylaması yapılmış ve %50,15'lik oranla kabul edilmiştir. Bu oranın oldukça düşük olmasının kendi lehine olacağını düşünen ANAP, 10/09/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanunla²⁶⁸ erken seçim kararı almış ve seçimlerin 1 Kasım 1987 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır. Ancak bu Kanunun “siyasi partilere önseçim yasağı” getiren 8. maddesi yapılan itiraz üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.²⁶⁹ Bunun üzerine çıkarılan 17/10/1987 tarih ve 3404 sayılı Kanunla²⁷⁰ erken seçimler 29 Kasım 1987 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül'den sonra siyasi partilerin serbestçe katılabildiği 18. dönem milletvekilliği genel seçimleri %10 ülke barajı ve seçim çevresinin büyüklüğüne göre çeşitli oranlarda seçim çevresi barajından oluşan, çifte barajlı d'Hondt sistemi ve bu sisteme eklenen kontenjan milletvekilliklerinin çoğunluk sistemine göre seçildiği “karma sistem” ile yapılmıştır.

Tablo:12

1987 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili sayısı | Oy oranı (%) | Temsil oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| ANAP | 292 | 36,3 | 64,9 |
| DSP | - | 8,5 | - |
| DYP | 59 | 19,1 | 13,1 |
| IDP | - | 0,8 | - |
| MÇP | - | 2,9 | - |
| RP | - | 7,2 | - |
| SHP | 99 | 24,8 | 22,0 |
| Bağımsızlar | - | 0,4 | - |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 226.

Seçmenlerin %93,3 gibi yüksek bir kısmının oy kullandığı 1987 seçimlerine yedi parti katılmış, ancak sadece üç parti barajı aşabilmiştir. Buna karşın Demokratik Sol Parti ve Refah Partisi baraj engeline takılarak parlamentoda temsil olanağı bulamamıştır. Ülke barajını aşan üç partinin aldığı oylarla, temsil oranları arasındaki dengesizlik, seçimden

²⁶⁸ Resmi Gazete, 11/09/1987, Sy. 19571

²⁶⁹ AYM E.1987/23, K.1987/27, KT.09/10/1987, AYMKD, Sy. 23, s. 381-390.

²⁷⁰ Resmi Gazete, 19/10/1987, Sy. 19609

çıkarılabilecek ilk sonuçtur. DSP, RP, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP)'nin oy toplamının %20 civarında olduğu görülmektedir. Fakat %20'lik bu oy oranı parlamentoya yansımamıştır. ANAP'a % 36,3 oy oranına rağmen parlamentoda %64,9 oranında temsil sağlayan 1987 seçimleri, 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçilmesinin ardından bu zamana kadar yapılan seçimler içerisinde, en adaletsiz olanıdır.²⁷¹

1983 seçimlerinden sonra çıkarılan kanunlardan bazıları Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden geçmiştir. 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı Kanunla getirilen kontenjan milletvekilinin çoğunluk sistemine göre seçildiği karma seçim sistemi konusunda Mahkeme bir inceleme yapmıştır. Mahkeme verdiği kararda,²⁷² getirilen sistemin büyük partilere yarar sağladığını kabul etmiş, ancak kısmen uygulanan çoğunluk sisteminin, tamamen uygulanması durumunda büyük partilerin daha kazançlı çıkacağını ve Anayasa'da seçim sistemi konusunda bir hüküm bulunmadığını, bu nedenle tercihin siyasi iradeye ait olduğunu yinelemiştir. Mahkeme daha sonra çevre barajını yükselten ve altı milletvekili çıkacak seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağı şeklindeki düzenlemeyi denetlerken vermiş olduğu kararda da²⁷³ önceki içtihatlarını sürdürmüş ve seçim sisteminin siyasi bir tercih olduğunu yinelemiştir.²⁷⁴

322. 1991 Seçimleri

1987 seçimlerinden 1991 seçimlerine kadar olan dönem, seçim hukuku açısından belki de en sakin dönemdir. Bu sefer seçim çevresi barajına ilişkin olarak ve sadece 19. Dönem milletvekilliği seçimlerinde uygulanmak üzere, küçük partilerin lehine birtakım değişiklikler yapılmıştır.

²⁷¹ Benzer görüşler için bkz. Üste, a.g.t., s. 150; Sezen, a.g.e., s. 268.

²⁷² AYM.E.1986/17, K.1987/11, KT.22/05/1987, AYMKD. Sy. 23, s. 231.

²⁷³ AYM.E.1987/23, K.1987/27, KT.09/10/1987, AYMKD. Sy. 23, s. 380.

²⁷⁴ Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde verdiği kararlara yönelik yapılan eleştirilerin de etkisiyle seçim sistemi konusunda kendini yetkiszileştirmiş ve yasa koyucunun düşüncesi paralelinde demokrasinin "yönetilebilirlik" tarafına ağırlık vermiştir. Bu ise siyasi iradenin, seçim hukuku konusunda istediği kanunları yapmasına cesaret vermiş ve böylelikle kendine özgü koşulları olan, çoğunluk sisteminden de farklı, hükümet istikrarı uğruna demokrasinin özü olan adil temsilin ve siyasi istikrarın unutulduğu haksız bir seçim sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 131.

1992 yılı Kasım ayında yapılması gereken 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri'nin 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmasını tespit eden 24 Ağustos 1991 tarih ve 3757 sayılı Kanunun²⁷⁵ 7. maddesi uyarınca; "19. Dönem Milletvekili Genel Seçimi'nde 2 ve 3 milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ile, kontenjan adayı gösterilen 4 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen seçim çevresi barajı %25, kontenjan adayı gösterilen 5 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde çevre barajı %20 olarak uygulanır ve bu seçim çevrelerinde geçerli oyların yukarıda bahsedilen oranlardan azını alan siyasi partiler ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilmez" hükmü kabul edilmiştir. Böylelikle seçim çevresi barajları sabitlenmiş, 2, 3 ve 4 milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı %25, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak çevrelerde %20 olmuştur.²⁷⁶

3757 sayılı Kanunun getirdiği diğer bir yenilik ise sadece bu seçimlerde uygulanmak üzere, seçmenlerin parti listesindeki adayların yerlerini değiştirebilecekleri "tercihli oy" sisteminin benimsenmesidir. Bu Kanunla listedeki adaylardan herhangi birinin aldığı geçerli tercih sayısı, o siyasi partinin aldığı tüm oyların %15'ini aştığı takdirde, en çok oyu alandan başlamak üzere milletvekillikleri yukarıdan aşağıya doğru sıralanacaktı. 2839 sayılı Kanunun ilk metninde de var olan ancak bir türlü uygulanmayan tercihli oy sistemi sayesinde, alt sıralarda bulunan ve seçimi kazanamayacak adayların seçildiği²⁷⁷ ve tercihli oyun beklenenden fazla başarılı olduğu görülmüştür.

19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmıştır. DYP ve SHP muhalefet partileri olarak 1987 seçimlerinde desteklemedikleri Seçim Kanununa, bu seçimlerde %30 dolayında oy potansiyelini yakalayabilecekleri sinyalini aldıktan sonra itiraz etmemişlerdir.²⁷⁸ Böylelikle 1991 seçimleri de aynı sistemle, %10 ülke barajı ile seçim çevresinin büyüklüğüne göre %20 veya %25 oranında değişen seçim çevresi barajının uygulandığı "karma sistem" ile yapılmıştır.

²⁷⁵ Resmi Gazete, 26/08/1991, Sy. 20972

²⁷⁶ Oder, a.g.m., s. 93.

²⁷⁷ Tercihli sistem sayesinde değişik partilerden 52 aday listenin başına geçerek seçilmeyi başarmıştır. Tercihli oy sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Erdoğan, "Seçim Sistemimizde Tercihli Oy: Düzenlenişi ve Etkileri Açısından Bir Değerlendirme", *Bülten*, Sayı:13 (Aralık 1992), s. 25.

²⁷⁸ Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995, s. 14.

Tablo:13
1991 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili sayısı | Oy oranı (%) | Temsil oranı (%) |
|----------|---------------------|--------------|------------------|
| ANAP | 115 | 24,0 | 25,6 |
| RP | 62 | 16,9 | 13,8 |
| SP | - | 0,4 | - |
| DYP | 178 | 27,0 | 39,5 |
| DSP | 7 | 10,8 | 1,6 |
| SHP | 88 | 20,8 | 19,5 |
| Bağımsız | - | 0,1 | - |
| TOPLAM | 450 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 227.

1991 seçimlerine katılma oranı 83,9 oranında gerçekleşmiştir. Uygulanan barajlar nedeniyle ilk kez bu kadar çok partiler arası seçim ittifakı yapılmıştır. RP, MÇP ve IDP ile ittifak kurmuş, HEP'de SHP listelerinden seçime katılmıştır. Seçimlere katılan altı partiden beş tanesi, barajlara ve büyük partilerin lehine düzenlemelere rağmen %10'luk ülke barajını aşarak parlamentoya girebilmiş, ancak hiçbir parti tek başına iktidar olacak oy çoğunluğuna ulaşamamıştır. ANAP'ın oy oranı düşmeye devam ederken,²⁷⁹ DYP bu seçimden birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. 1991 seçimlerinde, 1987 seçimleri kadar olmasa da, karma sistemin adaletsiz sonuçları ortaya konulmuş, fakat 1987 seçimlerinde %20'ye ulaşan temsil edilmeyen oy sorunu bu seçimde, partiler arası işbirliği nedeniyle bir ölçüde de olsa yaşanmamıştır.²⁸⁰

1980 sonrasında koalisyonları önleyebilmek ve çoğunluk hükümetlerinin kurulmasını sağlayabilmek için düzenlemeler yapılmış, ancak 1991 seçimleri sonucunda Türkiye

²⁷⁹ ANAP'ın 1983 seçimlerinde aldığı %45 oy oranı, 1987 seçimlerinde %36'ya gerilemiştir. Son seçimle birlikte 1982 Anayasası döneminde ilk defa tek partili hükümet kurmayı başaran ANAP'ın oy oranı %24'e düşmüş ve partinin iktidardan ayrılmasıyla son bulmuştur. Bu konuda 31 Ekim 1989 tarihinde yapılan seçimlerin ardından ANAP ile özdeşleşen Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle partiden ayrılması önemli bir faktördür. Bkz. Mustafa Altınbaş, "Seçimlere Gidilirken Sosyal Demokratların Gündemi", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı:135 (Eylül 1991), s. 13.

²⁸⁰ Üste, a.g.t., s. 155-156.

yeniden koalisyon hükümetleriyle yaşamaya başlamıştır. Bu seçimlerin ardından DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur. 21.11.1991 - 25.06.1993 tarihleri arasında Süleyman Demirel'in Başkanlığında kurulan 49. Hükümet iki farklı ideolojiyi içinde barındırmasına rağmen diğer koalisyonlarla karşılaştırıldığında istikrarlı bir görüntü çizmiştir.²⁸¹

323. 1995 Seçimleri

1991 seçimlerinden sonra seçim hukukunda önemli sorunlar yaşanmış, bu nedenle seçim mevzuatında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu sorunlardan ilki, Anayasa'nın 78. maddesi uyarınca seçim döneminin sona ermesine bir yıl kala yapılması zorunlu olan milletvekili ara seçimlerinin, TBMM tarafından 4044 sayılı Kanunla²⁸² 4 Aralık 1994 tarihinde yapılmasına karar verilmesi üzerine yaşanmıştır. 4044 sayılı Kanunun iptali hakkında yapılan başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi, Kanunun "sandık seçmen listelerinin güncelleştirilmesine" ilişkin ikinci maddesini Anayasa'ya aykırı bulmuştur.²⁸³ Bu süreçte TBMM yeni bir düzenleme yapmamış ve ara seçimler yapılmadan 24 Aralık 1995 tarihinde 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerine gidilmiştir.

İkinci önemli sorun, 1996 yılı Kasım ayı içinde yapılması gereken genel seçimlerin, 1982 Anayasası döneminde üçüncü kere erkene alınması hususunda TBMM'nin verdiği 27 Ekim 1995 tarih ve 384 sayılı Karar²⁸⁴ ile başlamıştır. Meclis, aynı gün kabul ettiği 4125 sayılı Kanunla²⁸⁵ seçim mevzuatında önemli değişiklikler yapmıştır. Bu

²⁸¹ Bu hükümet, Süleyman Demirel'in, Turgut Özal'ın vefatı nedeniyle Cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle bozulmuştur. Bu dönemde Tansu Çiller başkanlığında 1995 seçimlerine kadar devam eden, üç koalisyon hükümeti daha kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Özsoy, Düünden Bugüne Türkiye'nin Demokrasi Arayışı, 21. Yüzyılın ve AB'nin Eşiğinde Genel Siyasal ve Sosyal Tablo, Yedirenk Kitapları, İstanbul, 2000, s. 54-55.

²⁸² Resmi Gazete, 01/10/1994, Sy. 22068

²⁸³ AYM.E.1994/83, K.1994/78, KT.16/11/1994

²⁸⁴ 1987 ve 1991 yıllarında yapılan 18. ve 19. dönem milletvekilliği seçim tarihleri "kanun" ile saptanırken 20. Dönem Milletvekili Seçimleri Meclis Kararı'yla tespit edilmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından bir sakınca görülmeleyen bu durum hakkında, "seçimlerin tespit tarihinin kuvvetler ayrılığı ilkesi prensibince, yürütme erki devreye sokulmadan, sadece yasamanın kendi yaptığı işlemlerden olan Meclis Kararı'yla alınması gerektiği" öne sürülerek eleştiriler yapılmıştır. Benzer değerlendirmeler için bkz. Erdoğan Teziç, "Parlamento Kararı ve Kanun", Anayasa Yargısı, AYM Yay., Ankara, 1989, s. 125.

²⁸⁵ Resmi Gazete, 28/10/1995, Sy. 22447

değişikliklerin bir kısmı 23 Temmuz 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliklerine paralel ve mecburi düzenlemelerdir.

27 Ekim 1995 tarih ve 4125 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikler arasında; seçmen yaşının 18'e indirilmesi (md.1,3) milletvekili sayısının 550'ye çıkarılması (md.8), tutukluların oy hakkını düzenlenmesi (md.6) ve yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy kullanabilmeleriyle ilgili (geçici md.2) düzenlemeler sayılabilir.

4125 sayılı Kanununun 21. maddesi ile getirdiği önemli bir değişiklik kontenjan adaylığının kaldırılmasıdır. Böylece 1987 ve 1991 seçimlerinde bazı milletvekillerinin çoğunluk sistemiyle seçildiği karma seçim sistemi terkedilmiştir. Bu arada 19. Dönem milletvekili seçimlerinde başarıyla uygulanan tercihli oy sistemi de Kanununun 18. ve 21. maddeleriyle yürürlükten kaldırılmıştır.

4125 sayılı Kanununun 17. maddesiyle getirilen diğer önemli bir değişiklik ise 2839 sayılı Kanuna eklenen 34/A maddesi uyarınca 550 milletvekilinden 100 tanesinin "ülke seçim çevresi"nden seçileceği, böylelikle ülke seçim çevrelerinin oluşturulacağı, bununla birlikte ülke seçim çevresinden çıkacak 100 milletvekilinin paylaşımında %10 ülke barajlı d'Hondt sistemi uygulanacağı konusunda olmuştur. Kanununun 9. maddesiyle de kalan 450 milletvekilinin illere dağıtılması öngörülmüştür. Bu paylaşımında önce her ile bir milletvekili verilecek, geriye kalan milletvekillikleri de illerin nüfusları oranında dağıtılacaktır.²⁸⁶ Böylelikle eski sisteme dönülmüş olmakla birlikte milletvekili sayısı 18'i aşan iller kendi aralarında seçim çevrelerine bölünmüştür. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19-35 olan iller iki, 36 ve üstü iller üç seçim bölgesine ayrılmıştır.

Aynı kanununun 16. maddesi uyarınca ise 2839 sayılı Kanununun 34. maddesinde değişiklik yapılarak seçim çevresi barajları yeniden düzenlenmiştir. Buna göre "bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının o seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan sayıdan az oy alan partiye veya bağımsız adaylara

²⁸⁶ Seçimin eleştirilen yönlerinden biri, genel nüfus sayımı yapılmadan sandık başına gidilmiş olmasıdır. Milletvekili Seçimi Kanunu'nun. 4. maddesi uyarınca; önce her ile bir milletvekilliği verilmesi, kalan milletvekilliklerinin ise, son genel nüfus sayımı verilerine göre dağıtılması işlemi, 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre yapılmıştır. Bu ise gerçek nüfusu yansıtmayacağı için eleştirilmiştir. Üste, a.g.t., s. 157.

milletvekilliği tahsis edilmez. Ancak 2 veya 3 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bu baraj % 25 olarak uygulanır” hükmü getirilmiştir. Böylelikle küçük partilerin lehine bir uygulama ile hem seçim çevreleri genişletilmiş hem de seçim çevresi barajı düşürülmüştür. Böylece 4125 sayılı Kanun, 550 milletvekilinden, 100 tanesinin %10 ülke barajlı d'Hondt sistemiyle ülke seçim çevresinden, 450 milletvekilinin ise % 10 ülke barajlı²⁸⁷ ve seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemiyle seçim çevrelerinden seçilmesini öngörmüştür. Bu sistemin, 1982 Anayasası'ndan beri en adil seçim sistemi olduğu dile getirilmiştir.²⁸⁸

Bu düzenlemeler konusunda, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru üzerine Mahkeme, Kanunun aralarında “ülke seçim çevresi milletvekilliği” ve 1983 seçimlerinden beri uygulanan “seçim çevresi barajı”nın da bulunduğu bazı hükümlerini 1995/59 sayılı kararı²⁸⁹ ile Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir.

Mahkeme 4125 sayılı Kanunun “ülke seçim çevresi milletvekilliği”ni düzenleyen 8. maddesiyle ilgili verdiği iptal kararında; milletvekillerinin seçildikleri bölgeleri veya kendilerini değil, tüm ulusu temsil ettiğini, bu sayede temsil ilkesiyle bağdaşır bir durumun ortaya çıktığını, ancak seçmenin iradesi dışında partisinin aldığı kararlar milletvekilinin bir ille ilişki kurulmasının Anayasa dışı bir bağın kurulması anlamına geleceğini belirtmiştir. Mahkeme ayrıca milletvekillerini sınıflandırmanın ve yeni adlar vermenin Anayasa'ya göre mümkün olmadığını dile getirmiştir. Mahkemenin bu kararı, temsili demokrasinin temel kavramlarıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁷ Ülke seçim çevresinde uygulanacak %10'luk baraj seçim çevrelerinde iptal edilmediğinden, siyasi partilerin seçim çevrelerindeki milletvekili paylaşımına katılabilmeleri için hem %10'luk ülke barajını hem de seçim çevrelerinde uygulanan ve milletvekili sayısına göre değişen seçim çevresi barajını aşmaları gerekmektedir.

²⁸⁸ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 135.

²⁸⁹ AYM.E.1995/54, K.1995/59, KT.18/11/1995, RG. 21/11/1995, Sy. 22470

²⁹⁰ Anayasanın 80. maddesinin öngördüğü temsili vekalet ilişkisi esasında, milletvekilini seçildiği bölge ile ilişkilendiren değil, aksine onu seçildiği bölge ile irtibatını koparmaya ve milletin tümüyle kaynaştırmaya çalışan bir ilişkidir. Bu nedenle ülke seçim çevresi uygulaması temsili demokrasiyle daha bağdaşır bir durumdur. Ayrıca milletvekillerinin nasıl seçileceği hususunda anayasal bir zorunluluk da yoktur. Ayrıca, 1965 seçimlerinde uygulanan ve en adil seçim sistemi olarak bilinen “milli bakiye” sisteminde boşta kalan milletvekilliklerinin seçiminde, artık oyların ülke çapında değerlendirmeye alınması, bir tür ülke seçim çevresi uygulaması anlamına gelmektedir. Eleştiriler için bkz. Coşkun Kırca, “Karar-2 Barajlar”, Yeni Yüzyıl, 22 Kasım 1995, s. 12.

Mahkeme, seçim çevresi barajlarını yeniden düzenleyen 16. maddeyi de iptal etmiştir. İptal kararında seçimlerin iki temel özelliği olan istikrar ve temsilde adalet ilkeleri üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Mahkeme, Anayasa'nın 67. maddesine eklenen ve seçim sistemlerinin temsilde adalet ve yönetimde istikrarı bağdaştıracak şekilde düzenleneceği hükmü gereğince, 4125 sayılı Kanununun 16. maddesinin öngördüğü seçim çevresi barajını, “temsilde adaleti sağlamaktan uzak” ve “her seçim çevresi için ayrı barajların belirlenmesinin adil olmadığı” gibi gerekçelerle iptal edilmiştir. Mahkeme adil temsil konusunda, istikrarı sağlayacağı sanılarak getirilen seçim sistemlerinin toplumsal gelişmeleri engelleyen sonuçlar doğurduğunu, temsilde adaletin ağırlığının yönetimde istikrarın temel şartı olduğunu, yalnızca istikrar düşüncesinin adalet olmayınca istikrarsızlık yaratacağını ileri sürmüştür.²⁹¹ Mahkeme diğer ülkelerin çok üstünde olan %10'luk ülke barajını ise temsilde adalet ilkesine aykırı bulmamıştır.

Mahkeme'nin bu kararını Teziç, “1982 Anayasası'nda yönetimde istikrarın, temsilde adaletten doğacağını öngören bir düzenleme yoktur. Anayasa'nın 67. maddesine eklenen kural ile amaçlanan, birbiriyle zıt iki ilkenin (temsilde adalet, yönetimde istikrar) bağdaştırılmasıdır. Oysa Anayasa Mahkemesi istikrarın adaletten doğacağını belirterek, istikrarsızlığın adaleti de ortadan kaldırdığını dikkate almadan, istikrarı adalet tabi tutmuştur” şeklinde eleştirmiştir.²⁹²

Mahkemenin “ülke seçim çevresi milletvekilliği” ve “seçim çevresi barajını” iptal etmesi üzerine 23 Kasım 1995 tarih ve 4138 sayılı Kanunla²⁹³ 550 milletvekilinin tümü seçim çevrelerine dağıtılmış ve 2839 sayılı Kanuna eklenen geçici 14. madde ile 20. Dönem Milletvekili seçimlerinde uygulanmak üzere, seçim çevresi barajı %10 olarak belirlenmiştir. Böylelikle seçim sistemi %10 ülke barajlı ve %10 seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi olmuştur.

²⁹¹ Mahkeme bu kararıyla 1982 Anayasası döneminde “istikrar” merkezli verdiği kararlardan açık bir şekilde, 1968 yılında vermiş olduğu “temsilde adalet”i savunan içtihadına geri dönmüştür. Bu konuda istikrarı sağlamak için değiştirilen seçim sistemlerine duyulan kamuoyu tepkisi ve seçim sistemlerinin iki temel ilkesinin Anayasal bir düzenleme haline getirilmesinin etkisi büyüktür.

²⁹² Teziç, Anayasa Mahkemesinin Seçim Sistemini Belirlemesi, s. 378.

²⁹³ Resmi Gazete, 24/11/1995, Sy. 22473

Ancak Anayasa Mahkemesi seçim çevrelerinde getirilen %10'luk barajı da aldığı 1995/56 sayılı kararı ile iptal etmiştir. Mahkeme kararında, önceki içtihadını gerekçe göstererek seçim barajlarında sorunun oransal büyüklükler olmadığını, ülke barajı varken ayrıca seçim bölgelerinde bir baraj getirmenin temsilde adalet ilkesini zedeleyeceğini öne sürmüştür.²⁹⁴

Mahkemenin bu kararı üzerine yeni bir düzenlemeye gidilmemiş ve 1995 seçimleri, %10 ülke barajlı d'Hondt sistemine göre yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 1968 yılında verdiği kararda olduğu gibi, seçim sisteminin belirleyicisi olduğu gerekçesiyle yine eleştirilmiştir.²⁹⁵

Tablo:14
1995 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy Oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|-------------|---------------------|--------------|------------------|
| RP | 158 | 21,38 | 28,73 |
| DYP | 135 | 19,18 | 24,55 |
| ANAP | 132 | 19,65 | 24,00 |
| DSP | 76 | 14,64 | 13,82 |
| CHP | 49 | 10,71 | 8,90 |
| MHP | - | 8,18 | - |
| HDP | - | 4,17 | - |
| YDH | - | 0,48 | - |
| MP | - | 0,45 | - |
| YDP | - | 0,34 | - |
| İP | - | 0,22 | - |
| YP | - | 0,13 | - |
| Bağımsızlar | - | 0,48 | - |
| TOPLAM | 550 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 229.

²⁹⁴ AYM.E. 1995/56, K.1995/60, K.T.01/12/1995, RG. 07/12/1995, Sy. 22486

²⁹⁵ Kuzu, a.g.m., s. 275; Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 139.

24 Aralık 1995'te yapılan milletvekili genel seçimleri parti sayısı açısından katılımın en yüksek olduğu seçimdir. 1946'dan itibaren 3 ila 8 arasında değişen parti sayısı 1995 seçimlerinde 12' ye ulaşmıştır. Seçimlere katılan 12 partiden beşi, %10'luk ülke barajını aşarak parlamentoya girmiş; (ANAP - BBP, CHP, DSP, DYP, RP) 7 parti (HADEP, İP, MHP, MP, YDH, YDP, YP) barajın altında kalarak Meclis dışında kalmıştır. Bağımsız adaylardan hiçbiri milletvekili seçilememiş, barajın altındaki 7 partiden sadece MHP %5'in üzerinde oy almış (%8,18), HADEP %5 oranına yaklaşmış (%4,17), Meclis'e giren partilerin oy oranları toplamı %85,56 olmuştur.²⁹⁶

1995 seçimleri sadece seçim sisteminde yapılan düzenlemeler ile değil, seçim sonrası ortaya çıkan tablo nedeniyle de önemli bir dönemi ifade etmektedir. Seçimlerden dini vasıflı bir parti olan Refah Partisi birinci çıkmış, ancak aldığı oy oranı onu tek başına iktidara taşıyamamıştır. Bunun üzerine RP ile ANAP arasında görüşmeler başlamış, ancak hükümeti ANAP ve DYP (ANAYOL) kurmuştur. Bu koalisyon hükümetinin fazla uzun sürmeden dağılması üzerine RP ile DYP görüşmelere başlamış ve sonunda RP ile DYP (REFAHYOL) hükümetini kurmuştur. Necmettin Erbakan yıllar süren bir siyasi mücadelenin ardından 54. Hükümetin Başbakanı olmuştur.²⁹⁷

28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı 28.06.1996 tarihinde kurulan 54. Hükümet için sonun başlangıcı olmuştur. Bu toplantıda alınan kararlar neticesinde, hükümet üzerinde baskıların arttığı ve 30.06.1997 tarihinde bu hükümet istifa ettiği görülmüştür. Protokol gereği bir yıl sonra Başbakanlığı alması gereken DYP bu amacına ulaşamamış ve yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı tarafından ANAP'a verilmiştir. Böylelikle 1995 seçimleri sonrasında bir başka koalisyon hükümeti olan ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) azınlık hükümeti CHP'nin dışardan desteğiyle kurulmuştur. Türkbank ihalesine Mesut Yılmaz'ın adının karıştığı iddiaları üzerine CHP bu hükümetten desteğini çekmiş ve ardından kurulan Bülent Ecevit azınlık hükümeti ülkeyi 18 Nisan 1999 tarihinde yapılması kararlaştırılan erken seçimlere taşımıştır.²⁹⁸

²⁹⁶ Erol Tuncer, "24 Aralık 1995 Seçimlerine İlişkin Sayısal ve Genel Bir Değerlendirme" **Sosyal Demokrat Değişim**, Sayı: 20 (Mart-Nisan 1996), s. 21.

²⁹⁷ Özsoy, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Demokrasi Arayışı*, s. 55.

²⁹⁸ Karayeğen / Korucu, a.g.m., s. 90.

324. 1999 Seçimleri

1995 seçimlerinin ardından yaşanan fırtınalı bir dönemin sonunda Türkiye 18 Nisan 1999 tarihinde, siyasi tarihimizde bir ilki gerçekleştirerek milletvekili genel ve yerel seçimlerini birlikte yapmıştır. Seçim Kanununda yeni bir düzenleme yapılmadan gidilen 1999 seçimlerinde şu sonuçlar alınmıştır:

Tablo:15
1999 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|----------|---------------------|--------------|------------------|
| DSP | 136 | 22,19 | 24,72 |
| MHP | 129 | 17,98 | 23,46 |
| FP | 111 | 15,41 | 20,18 |
| ANAP | 86 | 13,22 | 15,64 |
| DYP | 85 | 12,01 | 15,45 |
| CHP | - | 8,71 | - |
| HADEP | - | 4,75 | - |
| BBP | - | 1,46 | - |
| BAĞIMSIZ | 3 | 0,87 | 0,55 |
| ÖDP | - | 0,80 | - |
| DTP | - | 0,58 | - |
| LDP | - | 0,41 | - |
| DP | - | 0,30 | - |
| MP | - | 0,25 | - |
| İP | - | 0,18 | - |
| EMEP | - | 0,17 | - |
| YDP | - | 0,14 | - |
| SİP | - | 0,12 | - |
| DEPAR | - | 0,12 | - |
| DOĞUŞ | - | 0,10 | - |
| DBP | - | 0,08 | - |
| TOPLAM | 550 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak:Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, 2001, s. 230.

20 siyasi partinin yarıştığı 1999 seçimlerine katılma oranı %87,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu seçimden oylarında büyük artış gerçekleştiren DSP ve MHP galip çıkarken ANAP, DYP, FP önemli oy kayıplarına uğramış, ülke barajını aşamayan CHP ise Meclis dışında kalmıştır.

1999 seçim sonuçları da bir partinin tek başına hükümet kurmasına imkan vermediği için, Bülent Ecevit'in başbakan olduğu DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti hayata geçirilmiştir. Üç farklı dünya görüşüne sahip partiden oluşan bu koalisyon hükümeti beklenmedik bir uyum göstererek 3,5 yıl iktidarda kalmıştır. Bu hükümet döneminin, yaşanan derin ekonomik krizin ardından son bulduğu görülmüştür.²⁹⁹

Bu arada siyasi alanda da hareketli günler yaşanmıştır. Önce Refah Partisi'nin ardından Fazilet Partisi'nin kapatılması ve Necmettin Erbakan'ın siyasi yasaklı olması üzerine Milli Görüş çizgisinden iki yeni parti ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi ve eski olanı Saadet Partisi olarak yoluna devam ederken, yeni olanı AK Parti ismini almıştır. Bu dönemde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak adını duyuran Recep Tayyip Erdoğan muhafazakar-demokrat kimliğiyle ve denenmemiş olmanın verdiği avantajla siyasi alanda etkin olmaya başlamıştır. 2002 seçimlerine gidilirken siyasi alanda dikkat çeken diğer bir husus da, işadamı kimliğiyle tanınan Cem Uzan'ın Genç Parti'yi kurarak siyaset yapmaya başlamasıdır. Daha çok gençleri ve küskünleri hedefleyen Uzan, seçim kampanyalarının da etkisiyle beklenmedik bir başarıya imza atacaktır.

325. 2002 Seçimleri

1999 seçimleri sonrasında kurulan DSP-ANAP-MHP koalisyonu 3,5 hükümette kaldıktan sonra tekrar erken seçime gitme kararı alınmıştır. 1982 Anayasası ile TBMM'nin yasama döneminin 4 yıldan 5 yıla çıkarılmasına rağmen, 1983 seçimleri hesaba katılmaz ise 1982 Anayasası döneminde geleneğin bozulmadığı ve bir yasama dönemi tamamlanmadan 5. kez erken genel seçimlerin yapıldığı görülmüştür.³⁰⁰

²⁹⁹ Karayegen / Korucu, a.g.m., s. 90.

³⁰⁰ Türkiye için artık geleneksel hale gelen erken seçimler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Osman ÖZSOY, Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, Alfa Yay., İstanbul, 2002, s. 48-50.

Seçim öncesi yapılan anketlere göre koalisyon ortaklarının büyük oy kaybına uğrayacağı ve seçimden AKP ile CHP'nin zaferle ayrılacağı, DYP'nin baraj civarında bir oy alacağı ve Genç Parti'nin giderek güçlendiği belirtilmiştir. AK Parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olması sonucu milletvekili seçilemeyecek olması 2002 seçim sonuçlarının önemini arttırmıştır. 3 Kasım 2002 tarihinde, 1995 yılında öngörülen %10 ülke barajlı d'Hondt sistemiyle yapılan 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda Türkiye'nin siyasi tablosu yeniden şekillenmiştir:

Tablo:16
2002 Seçim Sonuçları

| Partiler | Milletvekili Sayısı | Oy oranı (%) | Temsil Oranı (%) |
|----------|---------------------|--------------|------------------|
| AKP | 363 | 34,26 | 66,00 |
| CHP | 178 | 19,40 | 32,36 |
| DYP | - | 9,55 | - |
| MHP | - | 8,34 | - |
| GP | - | 7,25 | - |
| DEHAP | - | 6,23 | - |
| ANAP | - | 5,12 | - |
| SP | - | 2,49 | - |
| DSP | - | 1,23 | - |
| YTP | - | 1,15 | - |
| BBP | - | 1,02 | - |
| BAĞIMSIZ | 9 | 1,00 | 1,64 |
| YP | - | 0,94 | - |
| İP | - | 0,52 | - |
| BTP | - | 0,48 | - |
| ÖDP | - | 0,34 | - |
| LDP | - | 0,29 | - |
| MP | - | 0,22 | - |
| TKP | - | 0,19 | - |
| TOPLAM | 550 | 100,0 | 100,0 |

Kaynak: http://www.belgenet.com/ayrinti/secimsonucu_2002.html (25.12.2003).

Yüksek Seçim Kurulu'nun 10 Kasım 2002 tarihinde açıkladığı kesin sonuçlara göre 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri'nde toplam kayıtlı 41 milyon 407 bin 27 seçmenden 32 milyon 768 bin 161'i oy kullanmıştır. Bu oyların 1 milyon 239 bin 378'i geçersiz sayılmış, böylelikle geçerli oy sayısı 31 milyon 528 bin 783 olmuştur. 8 milyon 638 bin 866 seçmen ise hiç sandığa gitmemiştir. Seçimlere katılım oranı %79,14 olmuştur.³⁰¹

Bazı yazarlara göre “beyaz devrim”³⁰² olarak belirtilen 2002 seçimleri; getirdikleri, götürdükleri, ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle bir çok yönden değerlendirmeye alınmıştır. Ortaya çıkan tablo uygulanan seçim sistemi açısından değerlendirildiğinde, 2002 seçimlerinin en dikkat çeken yönünün, Türkiye’de çok partili demokratik hayata geçildiğinden itibaren ilk defa iki partili bir Meclis ortaya çıkarması olduğu görülür. AKP, oyların %34,26’sını alırken 363 milletvekili elde etmiştir. 1999 seçimlerinde barajı aşamayan Meclise giremeyen CHP ise, oyların 19,40’ını almış ve 178 milletvekili elde etmiştir. 9 milletvekili ise bağımsız olarak Meclise girmeyi hak kazanmıştır.

2002 seçim sonuçlarına göre, AKP geçerli oyların %34’ünü (toplam kayıtlı seçmen sayısının %24’ünü) almasına karşın %32’lik bir aşkın temsil ile Mecliste %66 oranında temsil edilmiştir. Bu, ANAP’ın 1987 yılında seçim sisteminin de etkisiyle yakaladığı ve çoğunluk sistemlerinde bile olamaması gerektiği için eleştirilen, %29’luk aşkın temsilden daha ileri bir sonuçtur.³⁰³ CHP ise oyların %19,40’ını almış ve %13’lük aşkın temsil ile Mecliste %32 oranında temsil edilmiştir.

Bu iki partinin bağımsızlarla³⁰⁴ birlikte toplam oy oranı %55 civarında gerçekleşirken, oyların %45’i hiçbir değerlendirmeye alınmamıştır. Diğer bir ifadeyle 31 milyon 500 bin oyun ancak 17 milyon 250 bini Meclise yansıtmış 14 milyon 250 bin oy³⁰⁵ ise Mecliste temsil imkanı bulamamıştır. 8,5 milyon seçmenin ise hiç sandığa gitmediği

³⁰¹ Resmi Gazete, 10/10/2002, Sy. 24932

³⁰² Davut Dursun, “Siyasette Beyaz Devrim 1950, 1983 ve 2002”, *Yeni Şafak*, 04.11.2002, s. 14.

³⁰³ 1987 seçimleri sonucunda ANAP Mecliste %65 oranda temsil edilmişti.

³⁰⁴ Bu seçimde bağımsızlar toplam oyların %1’ini 314 bin 724 oy ile almışlar ve Mecliste elde ettikleri 9 milletvekilliği ile %1,65 temsil imkanına sahip olmuşlardır.

³⁰⁵ Ülke barajı nedeniyle DYP’nin 3.004.842, MHP’nin 2.622.545, GP’nin 2.277.651, DEHAP’ın 1.953.627, ANAP’ın 1.610.708, SP’nin 782.189, DSP’nin 385.950 oyu ile, YTP, BBP, YP, İP, BTP, ÖDP, LDP, MP ve TKP’nin toplam 1.617.620 oyu hiçbir değerlendirmeye alınmamıştır.

düşünüldüğünde %10'luk ülke barajının temsilde adalet ilkesini yok saydığı yüksek sesle dile getirilmiştir.³⁰⁶

1980 sonrası ülkede siyasi istikrarın sağlanması amacıyla seçim mevzuatında yapılan değişikliklerin etkisi, bu seçimde iyice hissedilmiştir. 1983-1995 yılları arasında “yönetimde istikrar” sağlayacağı düşünülerek sürekli yüksek tutulan barajlar, 1995 yılında yapılan değişikliklerle “temsilde adaleti” sağlayacağı düşünülen ölçülere çekilmişti. Ancak %10'luk ülke barajı, bu seçimde ancak iki partinin Meclise girmesine izin vermiş ve kendisini ortaya çıkartan partileri siyasi alandan silmiştir. Bununla birlikte seçim sonucunda Mecliste ortaya çıkan tablo demokratik meşruiyet tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Oyların yarıya yakın bir kısmının Meclis'te temsil edilmiyor oluşunun genel anlamda kamu vicdanını yaraladığı ancak bunun bir kriz veya meşruiyet sorunu olmadığı genel kabul gören bir yaklaşım olmuştur.³⁰⁷ Bu konuda Yayla, “demokratik seçimler, sonuçlarına göre değil, seçimleri mümkün kılan kurallara göre meşruluk kazanır” şeklinde bir ifadeyle seçim sonuçlarında bir meşruiyet sorunu olmadığını dile getirmiştir.³⁰⁸

2002 seçimleri siyasi tarihimizin önemli aktörleri olan DYP, ANAP, SP, DSP, MHP gibi partiler için büyük bir şok olmuştur. 1999 yılında daha üç yıl önce %22 oy oranıyla iktidar olan DSP'nin oyları %1,2'ye gerilemiş, SP'nin oy oranı Necmettin Erbakan'ın tüm desteğine rağmen %2,5'da kalmıştır. Merkez sağıın bir türlü bir araya gelemeyen iki partisi ANAP ve DYP için de durum farklı olmamıştır. 1980 sonrasına damgasını vuran Turgut Özal'ın partisi ANAP'ı 1991 yılında %36 oy desteğiyle iktidarda iken devralan Mesut Yılmaz, partisinin bu seçimlerde %5,1 oy alması üzerine istifa etmiştir. Partisini iktidarda %27 oy desteğiyle teslim alan Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı Tansu Çiller'de aldığı %9,5 oy oranı nedeniyle siyasetten ayrılmıştır. 1999 yılında girdiği DSP-MHP-ANAP

³⁰⁶ Seçim sonuçlarının temsilde adalet ilkesini yok saydığı birçok yazar tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Ufuktan, “3 Kasım'ın Sonuçları”, *Özgür Politika*, 05.11.2002, s. 16.

³⁰⁷ Benzer görüşler için Fehmi Kuru, “Seçimin Ardından”, *Yeni Şafak*, 04.11.2002, s. 3; Cengiz Çandar, “Seçim Depremi ve Artçı Şokları”, *Yeni Şafak*, 05.11.2004, s. 7. vd.

³⁰⁸ Atilla Yayla, “3 Kasım ve Demokratik Meşruiyet”, *Zaman*, 20.11.2002, s. 12.

koalisyonun da seçmenine vaat ettiği sözleri yerine getiremediği gerekçesiyle eleştirilen MHP'nin de bu seçimlerde oy oranını % 8,3'e gerilemiştir.

Seçimlerin diğer bir sürprizi de Genç Parti'de yaşanmıştır. Türk siyasetinin ana damarlarından gelmeyen bir parti ve onun genel başkanı, daha çok bir "pop star" havasında yürüttüğü başarılı seçim kampanyalarının da etkisiyle %7,2 oranında oy alarak seçimlerden 5. parti olarak çıkmayı başarmıştır. Genç Parti bu seçimde DEHAP, ANAP, SP ve DSP gibi köklü partileri geride bırakmış ve 2.277.651 oy elde etmiştir³⁰⁹

2002 seçimlerinin bir diğer yönü de halkın artık parti ve ideoloji bağımlılığının neredeyse sıfıra yaklaştırdığını göstermesidir. Partiler arasında geçişlerin çok yüksek olduğu dikkat çekmiştir. Partiler kale olarak gördükleri seçim çevrelerinde büyük hüsrana yaşamışlardır. DYP Ege Bölgesi'nde, DSP Batı Karadeniz'de MHP Orta Anadolu'da bekledikleri kemik-oylara sahip olamamışlardır.³¹⁰

2002 seçimleri sonrasında Türkiye'nin 58. Hükümeti AKP Kayseri milletvekili Abdullah Gül tarafından 18 Kasım 2002 tarihinde kurulmuştur. Bir yandan hükümetin meşruiyeti tartışılırken diğer yandan, uzun zaman sonra Avrupa Birliği kapısına gelen bir ülkede, gerekli ve acil çalışmaları tek başına kurulan bir hükümetin daha rahat yapacak olması memnunlukla karşılanmıştır. Ancak idari yönden her sorun çözüme kavuşmamıştır. Hükümeti kuran AKP'nin genel başkanı siyasi yasaklı olduğu için seçimlere katılamamıştır. Ülkenin istikrara yakaladığı bir dönemde yönetimin çift başlı bir görüntü vermesi nedeniyle Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasağının kaldırılması için yeni hükümet tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu arada Yüksek Seçim Kurulu'nun Siirt'te yapılan milletvekilliği seçimlerini iptal etmesi üzerine³¹¹ aranılan kan bulunmuş ve Erdoğan'a milletvekilliği yolu açılmıştır.

³⁰⁹ İbrahim Karayeğen, " Seçim Efsaneleri Yıkıldı ", *Aksiyon*, Sayı; 444 (14 Ocak 2003), s. 25.

³¹⁰ Siyasi analistlere göre DSP'den AKP'ye %10 oranında oy gitmiş, CHP de merkez sağdan %5 oranında oy elde etmiştir. Bkz. Karayeğen, a.g.m., s. 27.

³¹¹ YSK, Siirt'in Pervari ilçesi Doğanköy'de toplam 706 seçmenin kayıtlı olduğu 17, 18 ve 19 nolu sandıklarda sandık kurullarının usulünce oluşturulmadığı için oy kullanılmadığı gerekçesiyle, Siirt'te yapılan 3 Kasım 2002 Seçimleri'nin yenilenmesine karar vermiştir.

9 Mart 2003 tarihinde Siirt Milletvekili Yenileme Seçimleri yapılmıştır. Önceki seçimde barajı geçen partilerin milletvekili çıkarabileceği bu seçime dört siyasi parti katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre ³¹² oyların % 84,82 alan AKP bu seçimden birinci parti olarak çıkmış ve R.Tayyip Erdoğan 22. Dönem Siirt milletvekili seçilmiştir. Daha önce bir AKP, bir CHP ve bir bağımsız adayın seçildiği Siirt'ten AKP bu sefer üç milletvekilliğini de elde etmiştir. Böylelikle AKP'nin milletvekili sayısı 365'e yükselmiş, CHP'nin 177'ye düşmüş, sekiz milletvekili de bağımsız olarak kalmıştır.

Siirt Milletvekili Yenileme Seçimleri'nin ardından 11 Mart 2003 tarihinde 58. Hükümet istifa etmiş ve yerine 14 Mart 2003 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olduğu 59. Hükümet kurulmuştur.



³¹² Resmi Gazete, 11.03.2003, Sy. 24980

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK SEÇİM SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan 22. Dönem milletvekili genel seçimleri sonrasında ortaya çıkan tablo Türkiye'nin kendine özgü bir siyasi hayatının olduğunu tekrar göstermiştir. Türk halkı, bundan 3,5 yıl önce 1999 seçimlerinde %53,5 oy oranıyla iktidara taşıdığı üç partiye bu sefer toplam %14,8 oy vermiş ve Meclis'in %90'ını yenilemiştir. Aslında seçim sonrasında ortaya çıkan tablo, içinde sürprizleri barındırsa da beklenen ve Türk seçmenin siyasi hayatındaki davranışlarına uygun bir sonuçtur. Bu açıdan Türkiye'nin içinden geçtiği 54 yıllık çok partili siyasi hayatını ve ortaya çıkan seçim sonuçlarını incelemek, konuya bakışı netleştirecektir.

40. Türk Seçim Sistemi Uygulamalarında Varılan Sonuçlar

Türkiye'nin ilk partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet'in ilanından önce 1922 yılında kurulmuştur. 18 Temmuz 1945'de çok partili siyasi hayata geçişle birlikte ilk olarak Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. 1980 yılına kadar kurulan parti sayısı 90'a ulaşmıştır. Günümüzde ise bu sayı 160'ın üzerinde olup 49 tanesi faaliyettedir.³¹³ 12 Eylül'den bu yana kurulan partilerin 21 tanesi Anayasa'da milletvekillerinin parti değiştirmelerini yasaklayan hükmün bulunduğu dönemde, biçimsel nitelikte kurulmuş olan "hülle partileri"dir. Geriye kalan siyasi partiler ise, yarım yüzyıllık bir süre için yine de olması gerekenin çok üzerindedir.³¹⁴

Bununla birlikte seçime katılan parti sayısı az olmaktadır. 1950 seçimlerine 3 parti katılmış, 1960 sonrası bu sayı 8'e kadar yükselmiştir. 1980 sonrasındaki ilk seçime veto nedeniyle ancak 3 parti katılabılmıştır. Bu dönemde siyasi yasakların kalkmasıyla seçime giren parti sayısında bir artış olmuş ve 1987 seçimlerine 7 siyasi parti katılmıştır. Daha

³¹³ http://www.belgenet.com/parti/sp_faal.html adresinden alınmıştır. (24.12.2003).

³¹⁴ Özsoy, Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, s. 45.

sonra bu sayı 1995 seçimlerinde 12'ye, 1999 seçimlerinde ise 20'ye kadar yükselmiştir. Yine de bu sayının kurulan parti sayısına oranla çok az olduğu görülmektedir.

1950-2002 arası geçen sürede, 14 Milletvekili Genel Seçimi, 8 Milletvekili Ara Seçimi, 12 Yerel Yönetimler Seçimi ve 8 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimi olmak üzere 42 seçim yapılmıştır. Söz konusu seçimlerden bazılarının, aynı tarihlerde bir arada yapılmış olmaları sebebiyle, seçmenlerin 25 kez seçim sandığına gittiği görülmektedir. Böylelikle 1950 ve 2002 seçimleri arasında geçen 52 yıllık süre içerisinde ortalama iki yılda bir seçim yapılmıştır.³¹⁵

Çok partili hayat süresince, seçimlerle ilgili çıkarılmış olan kanunların sayısı 35'e ulaşmıştır. Her yasama dönemi öncesi seçim sistemiyle ilgili olarak kanun değişikliği yapmak neredeyse gelenek haline gelmiştir. Özellikle istikrarın sağlanmaya çalışıldığı 1960 ve 1980 sonrasında çıkarılan kanunlar göz önüne alındığında, seçim başına ortalama 1,5 kanunun düştüğü anlaşılmaktadır.³¹⁶

Bugüne kadar yapılan, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde "liste usulü çoğunluk" sistemi uygulanmıştır. 1961 seçimleriyle birlikte "nispi temsil" in değişik uygulamalarının yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında seçim çevresi barajlı d'Hondt (1961), yalın halde d'Hondt (1969, 1973, 1977), seçim ve ülke barajlı d'Hondt (1983), ülke barajlı d'Hondt (1995, 1999, 2002) uygulamaları yer almaktadır. 1965 seçimi nispi temsilin milli bakiye yöntemi ile yapılmıştır. 1987 ve 1991 seçimlerinde, hem seçim çevresi ve ülke barajlı d'Hondt, hem de kontenjan adayının çoğunluk sistemiyle seçildiği karma sistem uygulanmıştır.

Çok partili dönemdeki Milletvekili Genel Seçimleri hem kazanılan seçim sayısı, hem de ulaşılan oy yüzdeleri açısından çoğunlukla sağ partilerin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Siyasal yelpazenin sol kısmında yer alan partilerden CHP 1961, 1973 ve 1977'de, DSP ise yalnızca 1999 seçiminde birinci sırayı elde etmiştir. Diğer seçimlerin tümünden sağ partiler ilk sırada çıkmıştır.

³¹⁵ Hikmet Sami Türk / Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, TESAV Yay. No:6, Ankara, 1995, s. 212.

³¹⁶ Tunç, a.g.e., s. 167.

Seçimlerde alınan en yüksek oy oranları açısından da sağ partiler ön sırada bulunmaktadır. Bu partiler içerisinde, bütün seçimlerde en yüksek oyu 1954'teki %57,6 oranıyla Demokrat Parti ve 1965'teki %52,9 oy oranıyla Adalet Partisi almıştır. Sol partilerin almış olduğu en yüksek oy oranı ise CHP tarafından 1977 seçimlerinde elde edilen % 41,3'lük orandır.

2002 seçimlerine kadar yapılmış bulunan 14 Milletvekili Genel Seçiminin 8 tanesi bir partinin tek başına iktidarıyla sonuçlanmıştır. Bu 8 seçimin 3 tanesi "liste usulü çoğunluk", 5 tanesi ise nispi temsilin değişik usulleriyle kazanılmıştır. Bunlardan biri "milli bakiye", biri "barajsız d'Hont", biri "çifte barajlı d'Hont", biri "çifte barajlı d'Hont + kontenjan", biri de "seçim çevresi barajlı d'Hondt" usulüyle yapılmıştır. Kısaca denenen bütün nispi temsil sistemleri birer kez tek başına iktidar çıkarmayı başarmıştır.

Söz konusu 8 seçimde Demokrat Parti 3 kez, Adalet Partisi 2 kez, Anavatan Partisi 2 kez, Adalet ve Kalkınma Partisi 1 kez iktidar çoğunluğunu sağlamıştır. Bu dört partinin ortak özelliği, siyasal yelpazenin sağında yer almış olmalarıdır. Bir başka söyleyişle, çok partili dönemde sol partilerden hiç biri, tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edememiştir.

Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri içerisinde, adaletli temsili en ileri ölçüde gerçekleştireni, 1965 seçimlerinde uygulanan "milli bakiye sistemi" olmuştur. Bu sistemle yapılan seçimlerde, partilerin almış oldukları oy oranlarıyla parlamentodaki temsil oranları eşit sayılabilecek kadar birbirine yakındır. Adil temsil açısından, 1961'de "barajlı d'Hondt sistemi"yle yapılmış olan seçimlerin sonuçları, ikinci sırada yer almaktadır.³¹⁷

Yönetimde istikrar (fayda) unsurunu öne çıkarma açısından ise "liste usulü çoğunluk sistemi" ön sıradadır. Meclisteki sandalye oranıyla partinin oy oranı arasındaki farklılığı ifade eden "aşkın temsil oranı"nın, bu sistemin uygulandığı 1954 seçimlerinde DP'ye %35,6 oranında aşkın temsil sağladığı görülmüştür. Aşkın temsil hususunda, "temsilde adalete" önem vereceği düşünülerek (Anayasa Mahkemesi'nin de yardımıyla) tercih edilen ve 1995 seçimlerinde ilk kez uygulanan "ülke barajlı d'Hondt" ikinci sıradadır. Bu

³¹⁷ Türk / Tuncer, a.g.e., s. 213.

sistem sayesinde 2002 seçimlerinde AKP %32'lik bir aşkın temsil elde etmiştir. 1987 seçimlerinde uygulanan “kontenjan uygulamalı çifte barajlı d'Hont sistemi” de “ülke barajlı d'Hondt sistemi”ne yakın sonuçlar vermiş ve aşkın temsil oranının %28,6 düzeyine kadar çıktığı görülmüştür.

“Çoğunluk sistemi” ve “Barajlı d'Hondt sistemleri” parlamentoya giren parti sayısını azaltmakta, tek partinin iktidarını kolaylaştırmaktadır. 1950 ile 1991 yılları arasındaki tüm seçimlerde liste usulü çoğunluk sisteminin uygulanması halinde parlamentoya giren parti sayısı 20'den 18'e düşecek ve 7 yerine 9 kez tek başına iktidar sağlanacaktır. Ele alınan bu dönem içinde %10 ülke barajlı nispi temsil sisteminin uygulanması halinde parlamentoya ancak 13 parti girebilecektir. Bununla birlikte “barajsız d'Hondt” sistemi adil temsili ön plana çıkarmakta ve fayda unsurunu gözardı etmektedir. 1950-1991 arası dönemde sadece bu sistemin uygulanması halinde tek partinin iktidar olacağı seçim sayısı 7'den 5'e inmekte, diğer 6 seçim ise koalisyonlarla sonuçlanmaktadır.³¹⁸

Çok partili siyasi hayatımızda dikkat çeken diğer bir konu da, siyasi partilerin ülkemizi geleceğe taşıyacak, siyasi istikrarı sağlayabilecek, toplumun her kesimi tarafından kabul edilebilecek bir seçim sistemini hayata geçirmek ve kalıcı kılmak yerine, her seçim döneminde kendi durumlarına uygun seçim arayışı içinde bulduklarıdır. Yarım yüzyılı aşkın bir dönemde halen en uygun seçim sistemi arayışında olmamız, siyasi partilerin seçim sistemi konusunda objektif davranmadıkları ve günöbirlik kaygılarla kendi geleceklerini toplumun geleceğine tercih eder bir anlayışla seçim sistemine yaklaştıklarını göstermektedir.

Çok partili Türk siyasi hayatı ve Türk seçmenin genel davranışları bu şekilde inceledikten sonra Türkiye için en uygun seçim sisteminin nasıl olması gerektiği hususunda bazı öneriler getirilecektir. Ancak bir seçim sisteminden neyin amaçlandığı, seçim sistemini değiştirmenin ülkenin siyasi yapısında ne gibi olumlu ya da olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracağı iyice araştırılmalıdır. Bu açıdan seçim sistemlerinin siyasi hayat üzerindeki etkisinin ortaya konulması gerekmektedir.

³¹⁸ Tunç, a.g.e., s. 170.

41. Seçim Sistemlerinin Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri

Seçim sistemleri ile siyasi hayat arasında kurulan ilişkilerin en tartışılan noktası, seçim sistemlerinin *parti sistemlerine, hükümet istikrarına ve siyasi istikrara* olan etkisidir. Seçim sistemleri ve *parti sistemleri* arasındaki bağ incelediğinde görülmektedir ki, seçim sistemlerinin gerek siyasi hayatta etkili siyasi parti sayılarıyla, gerekse bütünüyle siyasi parti sistemleriyle kaçınılmaz ve yakından ilgisi vardır. Bu doğrultuda seçim sistemlerinin siyasi parti sayılarını ve sistemlerini kontrol altında tutmak ve yönlendirmek amacıyla hukuki bir teknik olarak kullanıldığı ve bunun dünyada birçok örneğinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte seçim sistemleri ve parti sistemleri arasındaki ilişkileri bilimsel kanunlar haline getirerek genelleştirmek de doğru bir yöntem değildir. Duverger'in öne sürdüğü gibi, seçim sistemleri parti sistemlerinin oluşumunda en önemli etken değildir.³¹⁹

Parti sistemleri, milli gerçekler, ideolojiler, sosyo-ekonomik yapılar gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan sosyal bölünmelerle beraber, aynı zamanda toplumda bir sosyal değişim sürecinin yaşanmaması halinde seçim sistemlerinden ve siyasi liderlerin yetenek ve çabalarından etkilenirler. Seçim sistemleri genellikle, başka bir takım etkenlerle birleşerek sınırlı bir ölçüde de olsa parti sistemlerini etkileyebilmektedir.

Bu açıdan baktığımızda 1946-1960 yılları arasında tek partili, 1960 sonrasında ise çok partili bir sistemin ortaya çıkması öncelikle bu dönemler içindeki sosyal bölünmelere bağlıdır. Uygulanan seçim sistemleri de parti sistemlerine sınırlı da olsa etki yapmıştır. 1970-1980 arası dönemde uygulanan nispi temsil, partilerin çoğalmasını kolaylaştırmıştır. 1980 sonrasında küçük partilerin parlamento dışında kalmasını amaçlayan sistem de bunda başarılı olamamıştır. Zaten bir siyasi partiyi sistem içinde silmek veya etkisizleştirmek amacıyla uygulanan seçim sistemleri genelde ters sonuçlar vermektedir.³²⁰

³¹⁹ Duverger'in bu konudaki görüşleri için bkz. Duverger, *Siyasi Partiler*, s. 272-275.

³²⁰ 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nin tek başına iktidarını engellemek için kabul edilen milli bakiye sistemine karşı, halkın bu partiye %53 oranında destek verdiği ve tek başına iktidara getirdiği görülmüştür. Ayrıca siyasi partilerin birer sosyolojik olgu olduğu ihmal edilerek 1961 yılında Yeni Türkiye Partisi'nin, 1982 yılında Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin halka iktidar partisi olarak empoze edilmesinin geri teptiği de bir gerçektir.

Seçim sistemlerinin *hükümet istikrarına* sınırlı ve dolaysız etkisi söz konusu olmaktadır. Her ne kadar nispi temsil sisteminin kabul edildiği ülkelerdeki uygulamalar, bu ülkelerde uzun ömürlü hükümetlerin ortaya çıkabildiğini gösterse de, bu sistemin bazen diğer faktörlerle birleşerek hükümet istikrarını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte istikrarlı hükümet kavramından tek parti çoğunluğuna dayalı hükümetleri anlamamak gerekir. Diğer faktörlerin ve siyasi ortamın elverişli olması halinde birçok demokratik ülkede örnekleri görüldüğü üzere sağlam koalisyonlar da istikrarlı hükümetler oluşturabilir. Öte yandan seçim sistemleri ve parti sistemleri dışında hükümet istikrarına etki eden başka faktörler de vardır. Buna göre parlamenter sistemlerde yürütmenin güçlü olması, partilerin disiplinli ve tutarlı olması, hükümetlerin siyasi sorumluluğunun ayrıntılı olarak düzenlemesi gibi etkenler, hükümet istikrarının sağlanmasında önem taşır.³²¹

Seçim sistemleri ile *siyasi istikrar* arasında bir ilişki kurulmakta ve seçim sistemlerinin gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak parti sistemleri ve hükümet istikrarı aracılığıyla siyasi istikrarı büyük ölçüde etkilediği ileri sürülmektedir. Armağan'a göre "siyasi istikrar her devlet için önemlidir. İster demokrasiler ister diktatörlükler olsun, ister Cumhuriyet, ister Monarşiler olsun, siyasi istikrar arzu edilen bir durumdur. Her devlet için siyasi istikrarın arzu edilmesi ne kadar tabii ise, bu hedefe varmak için gerekenin yapılması da o kadar tabiidir, bir zarurettir. Cumhuriyetlerde siyasi istikrarın en önemli enstrümanı seçim sistemidir. Seçim sistemi Cumhuriyetle idare edilen demokrasilerde istikrar temin eden birinci derecede vasıta"dır."³²² Armağan siyasi istikrarı ise "bir taraftan siyasi iktidarı elinde tutunlar ve icra edenlerin, bir taraftan da bu kimselerin çizdikleri ve uyguladıkları politikaların kısa vadede hiç veya çok değişmemesi"³²³ olarak tanımlamaktadır.

Siyasi istikrar ile seçim sistemleri arasında bir bağın olduğu bir gerçek olmakla birlikte siyasi istikrarı, sadece seçim sistemi, parti sistemi ve hükümet istikrarı gibi birkaç değişkinle açıklamaya çalışmak konuya eksik bir yaklaşım olacaktır. Bir ülkede siyasi istikrar; ekonomi, siyasi faaliyet, siyasi aktörler, siyaseti çeşitli şekillerde doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen hukuk sistemi ve yargı gibi çok boyutlu ilişkiler ağında biçimlenmekte ve bunlar arasında kurulması zorunlu bir dengéyi amaçlamaktadır. Tüm bu

³²¹ Atar, a.g.t., s. 323.

³²² Armağan, a.g.m., s. 219.

³²³ Aynı eser, s. 220.

ilişkiler ve yaratılması hedeflenen dengeyi demokrasi içinde gerçekleşmesi şartı düşünüldüğünde, siyasi istikrar sorununu seçim sistemleri konusunda yapılacak bir tartışmaya indirgemek, sorunu tek boyutuyla kavramak ve çözümüne ilişkin çabaları peşinen sonuçsuz kılmak demektir. Sadece seçim sistemi tercihinden hareketle istikrar arayışına çözüm üretmeye kalkmak, hata yapma riski fazla ve zor bir denemeye girişmektir.³²⁴

Bir ülkede çok parti sisteminin ortaya çıkmış olması o ülkede ideolojik ve sosyo-ekonomik faktörlere dayalı sosyal bölünmelerin olduğunu gösterir. Sadece seçim sistemiyle bunun değiştirilmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir yöntemle başvurmak siyasi istikrarı sağlamak açısından da doğru değildir. Çok parti sistemine yol açan sosyal bölünmelerin ortaya çıktığı bir toplum, o ülkenin sosyal ve siyasi sorunları üzerinde tam olarak anlamıyor demektir. Bu şekilde toplumdaki sosyal bölünme ve ihtilafların artması halinde, parti sisteminin çok parti sistemine dönüşmesi bir zorunluluk olur. Bu ihtilaflar alınacak sosyal ve ekonomik tedbirlerle ve köklü reformlarla önlenemediği müddetçe, hükümetlerin ve siyasi sistemin istikrarı ancak partiler arası birleşmeler ve koalisyonlar kurulması suretiyle -bir ölçüde- sağlanabilir.³²⁵

Türk siyasi hayatı hususunda ortaya konan bu veriler, seçim sisteminin, “siyasi istikrarı sağlayan unsurlardan yalnızca biri” olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bir ülkede siyasi istikrarın sağlanması sadece seçim sistemi, parti istikrarı, hükümet istikrarı gibi birkaç değişkenle açıklanamaz. Seçim sistemi bu unsurlardan birini ancak önemli olanını temsil etmektedir. Diğer şartların oluşmadığı bir ortamda sadece seçim sistemiyle siyasi istikrarın sağlanması mümkün değildir. Çok partili siyasi hayatımızı bu açıdan incelediğimizde bu gerçek rahatlıkla ortaya çıkmaktadır.³²⁶

³²⁴ Caniklioğlu, a.g.m., s. 17.

³²⁵ Atar, a.g.t., s. 324.

³²⁶ Ülkemizde yapılan 14 genel seçimden 8 tanesi bir partinin tek başına iktidarı ile sonuçlanmıştır. Çoğunluk sistemi hariç tutulursa kalan 5 tek başına iktidar, nispi temsilin ülkemizde uygulanan 5 değişik versiyonu ile seçilmiştir. Adil temsile en fazla önem veren milli bakiye uygulaması, bir partinin tek başına çoğunluğu sağlaması için en zor sistemdir. Bununla birlikte 1965 seçimlerinde Adalet Partisi bu sistemle tek başına iktidar kurabilecek bir çoğunluğu yakalamıştır. Tek başına iktidar için çok uygun olan ve 1991 seçimlerinde uygulanan “çifte barajlı d'Hondt ve kontenjan usulü” hiçbir partinin tek başına iktidarına imkan vermemiş ve 1980 sonrasının ilk koalisyon hükümeti kurulmuştur. Aynı şekilde 1995 yılında kabul edilen “ülke barajlı

42. Türkiye İçin Öngörülen Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi

420. Çoğunluk Seçim Sistemi

Çoğunluk sistemini savunanların genel amacı, Türkiye'nin içinde bulunduğu yönetim zafiyetinden biran önce kurtarılması ve ülkede istikrarlı bir siyasi hayatın varolmasıdır. Türkiye kalkınmaya çalışan bir devlettir ve her şeyden önce istikrara ihtiyaç duymaktadır. Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen 81 yıllık süre içinde toplam 59 hükümetin kurulduğu ve kısa bir süre sonra dağıldıkları görülmektedir. Bu rakam aynı zamanda TBMM'nin 22 dönem boyunca her bir yasama döneminde ortalama 2,7 hükümetle çalıştığını gösterir. Bununla birlikte TBMM'nin ortama dönem süresi 47 ay, hükümetlerin ortalama ömrü 17 ay, koalisyon hükümetlerinin ortalama ömrü ise 13 ay olarak gerçekleşmiştir.³²⁷ İçinde böyle eksikleri barındıran siyasi yapı, ülkenin acil çözüm isteyen ihtiyaçları bir yana, uzlaşmaya dayalı uzun süreli koalisyon hükümetlerini dahi kuramamıştır.³²⁸ Hükümetlerin böyle tutarsız olmaları nedeniyle, halkın acil çözüm gerektiren ihtiyaçları zamanında karşılanamamakta, sağlıklı iç ve dış politikalar yürütülememekte, özellikle ekonomik açıdan Türkiye bir çok darboğazların içinden geçmektedir. Bütün bu sorunların çözümü bağlamında adres olarak çoğunluk sistemi gösterilmektedir.³²⁹

Çoğunluk seçim sisteminin demokratik olmadığı konusundaki görüşler yanlıştır. Bu sistem, nispi temsil sistemi kadar demokratiktir. Anayasa Mahkemesi'nin barajlı d'Hondt seçim sistemi konusunda 1968 tarihinde verdiği, "halkın azınlığını temsil eden bir topluluğun yönetimine, demokratik idare vasfını vermek mümkün değildir" şeklindeki barajlı seçim sistemini ve çoğunluk sistemini demokratik bulmayan yaklaşımı eleştirilere

d'Hont" sistemi tek başına iktidarı ancak 2002 seçimlerinde sağlamış, 1999 seçimlerinde aynı sistemle aşkın temsilin fazla olmadığı bir görüntü ortaya çıkmıştır. Kısacası Türkiye'de temsilde adalete veya yönetimde istikrara göre düzenlenen değişik seçim sistemleri tek başına iktidarı hem önlememekte hem de engellememektedir.

³²⁷ Özsoy, Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, s. 59.

³²⁸ 1995 seçimleri sonrasında kurulan ANAYOL hükümeti, 06.03.1996-28.06.1996 tarihleri arasında 3,5 ay gibi bir süre yönetimde kaldıktan sonra dağılmıştır.

³²⁹ Ülkemizde uygulanacak çoğunluk seçim sisteminin ortaya çıkaracağı olumlu sonuçlar hakkında bkz. Armağan, a.g.m., s. 242; Türk / Tuncer, a.g.e., s. 40-41.

açıktır. Çünkü bizzat Anayasa tarafından, milletvekillerinin kendilerine oy veren seçmenleri değil milleti temsil ettiği belirtilmiştir.³³⁰ Bu temsili demokrasinin de bir gereğidir. Anayasa Mahkemesi bu davranışından 1984 yılında ve sonrasında verdiği kararlarla dönmüştür. Bu nedenle çoğunluk sisteminin demokratik olmadığı iddia etmek yanlış bir davranış olacaktır.

Türkiye’de uygulanacak çoğunluk sisteminin bu faydaları sağlayacağı değerlendirilse bile, çoğunluk sisteminin yapısından kaynaklanan sorunların ülkemizde de en etkili bir biçimde görüleceği açıktır. Öncelikle bu sistemin son derece adaletsiz sonuçlar doğurması ve aşkın temsil oranının çok yüksek olması, kurulacak hükümetlerin meşruiyetini tartışmaya açacaktır. Nispi temsilin uygulandığı 2002 seçimlerinde bile meşruiyet tartışmalarının yaşandığı göz önüne alındığında, sistemin son derece sakıncalı sonuçlar doğuracağı söylenebilir. Bu açıdan arkasında büyük oranda seçmen desteği olmamasına rağmen parlamentodaki sayısal üstünlüğüne güvenen hükümetlerin alacağı her kararın tartışmalı olacağı da açıktır. Bu ise ülkeyi içinden çıkılmaz sorunların içine atabilir. 1960 askeri müdahalesinin sebepleri arasında, siyasi iktidarın muhalefetin isteklerine karşı umursamaz tavrının etkisi olduğu söylenmektedir.³³¹

Çoğunluk sistemi uygulanmasının, Türkiye coğrafyası düşünüldüğünde teknik açıdan bazı zorlukları da mevcuttur. Bu sistemde seçim bölgelerinin dar bölgesel olarak uygulanması nedeniyle, en iyi sonucun alınabilmesi için seçim çevrelerinin nüfus olarak birbirine yakın oluşturulması gerekmektedir. Bu ise her seçimden önce bir nüfus sayımını gerekli kılmaktadır.³³²

Nihayetinde bu sistemin her zaman istikrarlı hükümetler çıkaracağı konusunda da kesin bir kural yoktur. Çok partili seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946’ya kadar TBMM 5 kez, hükümetlerse 14 kez değişmiştir. Bu rakamlar bize tek partili dönem içinde bile yine ortalama 2,7 tane hükümetin kurulduğunu göstermektedir.³³³

³³⁰ 1961 AY md. 76; 1982 AY md. 80.

³³¹ Kayalı, a.g.e., s. 69-76.

³³² Türk / Tuncer, a.g.e., s. 214.

³³³ Özsoy, Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda , s. 59.

421. İki Turlu Seçim Sistemi

Dar bölge sisteminin istikrarı ön plana çıkararak yönünden yararlanmak, siyasetteki dağınıklığı önlemek, bununla birlikte ortaya çıkacak hükümetin daha fazla kişinin onayını almasını sağlamak üzere, iki turlu seçim sisteminin ülkemiz açısından en uygun seçim sistemi olduğu öne sürülmüştür.³³⁴

Bu sistemin ülkemizde uygulanması halinde, tabanları birbirine yakın siyasi partilerin biraraya gelmesi kolaylaşacaktır. Böylelikle hem seçim sonucunda oluşacak olası bir koalisyonunun temelleri önceden atılacak ve hem de toplumsal mutabakatın sağlanması daha kolay olacaktır. İki turlu sistem radikal partileri, toplumsal konsensüse yakın bir siyasi çizgi izlemeye teşvik edecek ve seçmenin ikinci parti tercihini öne çıkaracaktır. Seçim sonrasında arkasında belli bir oranda halk desteği olan bir koalisyon hükümetinin kurulması için fazla zaman harcanmayacaktır.

2002 seçimlerinde 81 ilde toplam 85 seçim çevresinden 550 milletvekili seçilmiştir. Ülkemizde en küçük iller iki milletvekili çıkarmaktadır. Böylelikle küçük illerde 25 bin kişiye bir milletvekili düşerken büyük illerde bu oran 90 bini bulmaktadır. Geniş seçim çevreleri milletvekili ile halk arasındaki bağı tamamen koparmaktadır. İki turlu sistem Türkiye'nin bu eksikliğini giderebilir.³³⁵

Son seçimler konusunda yapılan değerlendirmeler, seçmenlerin artık katı bir şekilde parti tutmadıklarını ortaya koymaktadır. Seçmen kendisine hem yerelde hem de genelde en iyi hizmeti sunacak kişiyi tanımak ve bu şekilde seçmek istemektedir. İki turlu seçim seçmenin bu arzusuna en iyi cevabı verecektir.

İki turlu seçimin bu faydaları olmakla birlikte, bu sistem için gereken güçlü iki partili yapılanma ülkemizde hem sağda hem solda henüz mevcut değildir. Ülkemizde merkez sağ ve merkez sol partiler içinde hala bir bölünmüşlük vardır. Esasen Türkiye'deki hükümet istikrarsızlığının temel nedeni de seçim sistemi değil, merkez sağ ve sol partilerdeki bu

³³⁴ İki turlu seçim önerileri için bkz. Özsoy, Düünden Bugüne Türkiye'nin Demokrasi Arayışı, s. 124-137.

³³⁵ Benzer görüş için bkz. Aynı eser, s. 133.

bölünmüşlük ve dağınıklığıdır. Bunu gidermeden hiçbir seçim sisteminin hükümet istikrarını demokratik meşruiyet içinde sağlayabilmesi mümkün görünmemektedir.³³⁶ Kaldı ki, çoğunluk seçim sisteminin kamuoyu vicdanını yaralayan etkileri bu sistemde yine ortaya çıkabilir.

TÜSİAD'ın seçim sistemleri ve siyasi partiler konusundaki halkın eğilimlerini ortaya çıkarmak amacıyla hazırladığı ana raporda, seçmenlere çoğunluk sistemi hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. Buna göre; Türkiye'nin 550 seçim çevresine bölünerek her birinden sadece bir milletvekilinin seçilmesini genel kitlenin %43'ü doğru, %51'i ise yanlış bulmaktadır.³³⁷

Dar bölge uygulamasının bazı olası sonuçları belirtilerek seçmenin bunları sorun olarak görüp görmediği konusunda ise, sistemin olası sonuçlarını "sorun" olarak görme eğilimi çoğunluktadır. Dar bölge uygulamasının "en çok güç ve para sahibi olan adayın milletvekili seçilmesi" sonucunu doğurması %85 gibi büyük bir çoğunluğa göre sorundur. İkinci sırada %77 ile "partilerin önemini yitirerek milletvekillerinin parti değiştirmesinin ve satın alınmasının kolaylaşması", üçüncü sırada %70 ile "seçimlerde etnik faktörlerin daha çok rol oynayacağı" bir sorun olarak görülmektedir.³³⁸

Seçmenlere, seçim bölgelerinde ilk turda %50 oy alan adayların doğrudan seçileceği, hiçbir adayın %50 oranını aşmadığı durumlarda ise, yalnızca en çok oy alan adayların katılacağı ikinci bir seçim yapılmasının Türkiye şartlarına uygun olup olmadığı sorulmuştur. Seçmenlerin %51'i iki turlu seçim sistemini Türkiye için uygun bulmakta, %45'i ise uygun bulmamaktadır. İki turlu seçimi en fazla Marmara Bölgesi (%58), en az Doğu Anadolu Bölgesi (%37) savunmaktadır.³³⁹ İki turlu seçim sisteminin uygulanması durumunda, seçmenlerin %61'i, ilk turda asıl tercih ettiği parti elenirse ikinci turda öteki tercihlere yöneleceğini, %38'i ise böyle bir durumda ikinci turda oy kullanmayacağını dile getirmiştir.³⁴⁰

³³⁶ Coşkun Kırca, "Taktikler ve Ahmaklıklar", *Milliyet*, 04/01/1996, s. 16.

³³⁷ Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması, s. 168.

³³⁸ Aynı eser, s. 169.

³³⁹ Aynı eser, s. 173.

³⁴⁰ Aynı eser, s. 175.

43. Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi

Bir ülkenin seçim sisteminin belirlenmesinde temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı birlikte sağlaması amaçlanır. Ancak önceki bölümlerde belirtildiği gibi bu iki ilkenin aynı anda birlikte işlemesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle seçim sistemi konusunda bir tercih yapmak gereklidir. Yalnız yapılacak bu tercihin, kendisine anlam veren diğer ilkeyi tamamen yok etmemesi gerekir. Geçmiş tecrübeler göstermiştir ki, bu iki ilkeden birinin yok sayılması veya diğerini önemsemeyecek kadar geniş kullanılması ya istikrarsız hükümetleri ya da istikrarlı ancak içinde ülkenin büyük çoğunluğunun temsil edilmediği bir Meclis yapısının oluşmasını sağlamaktadır.

Türkiye için en uygun seçim sistemi konusunda, ortaya konan görüşler ışığında bir sonuca varmak gerekirse, Türkiye için uygulanacak seçim sisteminin çoğunluk sistemi olmayacağı söylenebilir. Kuşkusuz çoğunluk sistemi ve onun tek turlu - iki turlu olarak uygulanan versiyonları da demokratiktir, ancak ülkemiz açısından çoğunluk sisteminin sakıncaları ve yol açacağı sorunlar henüz giderilmemiştir. Dar bölgelerin oluşturulması için mezhep ve feodal sorunların çözüldüğü, toplumda bireyi esas alan demokratik seviyenin yakalandığı, bununla birlikte kentleşme, nüfus, göç gibi sorunların halledildiği bir ortamın oluşması gerekir. Türkiye henüz böyle bir ortamı sağlayamamıştır. Çoğunluk sistemini uygulayan ülkelerde de bu süreç bir anda işlerlik kazanmamış, zaman içinde yavaş yavaş gelişmiştir.³⁴¹

İki turlu sistem için gereken güçlü iki partili yapılanma da ülkemizde henüz mevcut değildir. Ülkemizde merkez sağ ve merkez sol partiler içinde hala bir bölünmüşlük vardır. Bu nedenle iki turlu çoğunluk sistemi şu aşamada sadece belediye başkanlıklarının seçiminde çözüm olarak görülebilir.³⁴²

Türkiye için çoğunluk sisteminin hem teknik (siyasi-ekonomik-bölgesel sorunlar) hem de ortaya çıkaracağı adaletsiz sonuçlar bakımından uygun olmayacağı göz önüne alındığında, ülkemiz açısından seçim sisteminin öncelikle temsilde adaleti gerçekleştirecek

³⁴¹ Yüzbaşıoğlu, a.g.m., s. 146.

³⁴² Türk, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, s. 104.

bir sistem olması gerekir. Ayrıca bu sistem, yönetimde istikrarı sağlayacak esnekliğe de sahip olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında ülkemiz için en uygun seçim sisteminin nispi temsil olması ve bu alanda 1961 yılından beri sahip olunan tecrübenin kullanılması daha doğru olacaktır. Nispi temsil sisteminin de bazı düzenlemelere ihtiyacı olduğu açıktır.

Türkiye’de yapılan seçimler göstermiştir ki siyasi istikrar içinde amaçlanan asıl hükümet istikrarıdır. Bir seçim sisteminin sağlayacağı umulan siyasi istikrar dar anlamda hükümet istikrarıdır ve istikrar kavramının sadece hükümet etmede süreklilik boyutunu yansıtır.³⁴³ Anayasa Mahkemesi’nin 1995 seçimlerini düzenleyen 4125 sayılı Kanunu denetlerken vermiş olduğu 1995/59 sayılı kararında da ifade ettiği gibi “adil temsil ve siyasi istikrar içinde asıl olan, hükümet istikrarıdır.”³⁴⁴

Hükümet istikrarından zorunlu olarak bir partinin tek başına iktidar olmasını anlamamak gerekir. Birkaç uyumlu partinin koalisyonu ile de istikrarlı hükümetlerin kurulması mümkündür. İskandinav ülkeleri ve İsrail gibi ülkeler göz önüne alındığında siyasi istikrarın sağlanmadığı halde bile hükümetlerin koalisyonlar vasıtasıyla işlediği ve gerekli çalışmaları yürüttüğü görülmüştür. Ülkemiz artık %20-%30 oy desteğiyle, demokratik meşruiyeti tartışma konusu olan tek partili hükümetler yerine, %50’ler civarında oy desteğiyle, geniş bir toplumsal tabana dayanan ve halkın desteğini almış koalisyonlara yönelmelidir. Ancak toplumsal gelişmelerin toplumun taleplerini çoğalttığı, insanların giderek kendisini “farklı” gördüğü bir ortamda, sistemden beklenen talepler de çoğalmaktadır. Bu nedenle demokrasiden ve çoğulculuktan vazgeçmeden bu taleplerin sistem içinde tutulabilmesi için ülkemizde yeni bir koalisyon kültürüne ihtiyaç vardır.³⁴⁵

Bununla birlikte günümüz parlamenter rejimlerinde %50’yi aşan bir oranla iktidara gelmek bir hayli zor görülmektedir. Bu nedenle %41 ve üstündeki oy oranı ile bir partinin tek başına hükümet kurmasını sağlayacak %51 çoğunlukla parlamentoda temsil edilmesi, makul ve meşru kabul edilmektedir. Hükümet istikrarı için adil temsilden %10 civarında feragat edilebilir.³⁴⁶

³⁴³ Caniklioğlu, a.g.m., s. 21.

³⁴⁴ AYM.E.1995/54, K.1995/59, KT.18/11/1995; Resmi Gazete, 21/11/1995, Sy. 22460

³⁴⁵ Raşit Kaya, “Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Ögeleri”, **Doğu Batı**, Sayı 20 (Güz 2002), s. 177.

³⁴⁶ Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 148.

Nispi temsil sisteminin yönetimde istikrarı temin etmek için genellikle bir barajla birlikte kullanıldığı bilinmektedir. Ülkemizde de barajlı sistemler, ilk defa 1961 Anayasası döneminde ülke gündemine girmiş ve yönetimde istikrar uğruna, değişik oranlarda ancak sürekli tartışılan uygulamalarıyla ülke gündemini işgal etmektedir.

2002 seçimleri sonrasında %9,5 oy oranı ile ve 3 milyonun üzerinde seçmenin tercih ettiği DYP meclise girememiş dolayısıyla verilen oylar temsilcilere dönüştürülemedi. Aynı şekilde % 8'in üzerinde oy oranı ve 2 milyon 600 bin seçmenin tercih ettiği MHP yakaladığı bu yüksek orana rağmen parlamentoda temsil imkanı bulamamıştır. Geçmiş dönemde uygulanan çifte barajlı sistemlerle birlikte düşündüğümüzde ülkemizde bugüne kadar milyonlarca oyun değerlendirilmediği görülmekte, bu ise kamu vicdanını yaralamaktadır. Yapılan araştırmalar, seçim barajlarının siyasi sorunların çözümü veya siyasi rekabetin sonuca ulaştırılması için bir cihaz olmaktan uzak olduğunu da göstermektedir.³⁴⁷ Bu nedenle %10 ülke barajının demokratik ülkelerde olduğu seviyeye çekilmesi gerekmektedir.³⁴⁸

TÜSİAD'ın hazırladığı raporda seçmenler; "bazı seçmenlerin oy verdikleri partilerin Meclise giremedikleri için sisteme karşı bir güvensizlik doğduğu" ve "küçük partilerin seçmenleri büyük partilerce dikkate alınmadığı için toplumun bir bölümünün Meclis'te temsil edilmediği" yönündeki eleştirileri haklı bulmaktadır. Bununla birlikte, bugünkü %10'luk ülke barajıyla ilgili görüşleri sorulduğunda, seçmenlerin %37'si ülke barajının bugünkü düzeyinde tutulmasını, %25'lik kesim ise %10'un da üzerine çıkarılmasını istemektedir. Bir başka ifadeyle seçmenlerin %62'si ülke barajının düşürülmesine veya kaldırılmasına karşıdır. Barajın düşürülmesini isteyenlerin oranı ise %12, tamamen kaldırılmasını isteyenler ise %24 oranındadır.³⁴⁹

Seçmenlerin "temsilde adalet ve yönetimde istikrar" ile ilgili görüşleri baraj konusundaki görüşleriyle örtüşmektedir. Bir seçim sisteminin en önemli işlevinin ne

³⁴⁷ 1995 seçim sonuçlarının çeşitli varsayımlarla değerlendirilmesi ve bu varsayımlara seçim barajlarının etkisi konusunda varılan sonuçlarla ilgili olarak bkz. Oder, a.g.m., s. 106-107.

³⁴⁸ Ülke barajı Hollanda'da % 0,67, İsrail'de %1,5, Danimarka'da %2, Yunanistan ve İspanya'da %3, İsveç, İtalya ve Avusturya'da %4, Almanya'da %5 olarak uygulanmaktadır. Bkz. 'Gözler, a.g.e., s. 143.

³⁴⁹ Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması, s. 138-139.

olduğu hususunda “seçimden sonra hükümetin kolayca kurulabilmesi ve kurulan hükümetin uzun süreli olması” diyenlerin oranı %63, “seçime katılan her partinin Meclis’te gücü oranında temsil edilmesi”ni savunanlar ise %34 oranındadır.³⁵⁰

Nispi temsil sistemi doğası gereği parti içi disipline önem vermektedir. Bu nedenle halk, temsilcilerini seçerken yeterince etkin olamamakta, diğer bir ifadeyle demokrasi tabana indirilmemektedir. Seçmenin önüne getirilen aday listesini onaylamaktan başka bir siyasi katılım içinde bulunmadığı bu sistemde, seçim öncesi illerde oluşturulan listeler ve aday sıralamaları, genel merkez tarafından değiştirilebilmektedir. Böylece kendi seçim bölgesinde, kendisine hizmet edeceğine inandığı adayın yerine genel merkez tarafından yeni bir adayın getirildiğini veya seçmen listelerini onaylamaktan başka görevi olmadığını gören seçmenin demokrasiye olan inancı azalmaktadır.

Bu nedenle ülkemizde 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Kanunun 25. maddesi ve 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Kanunun 28. maddeleri ile kabul edilen, 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı ve 24 Ağustos 1991 tarih ve 3757 sayılı Kanunlarla yeniden düzenlenen, 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun ile de yürürlükten kaldırılan “tercihli oy” sisteminin yeniden benimsenmesi demokratik bir yaklaşım olacaktır.³⁵¹ Bununla birlikte seçmen tarafından yapılan tercihin dikkat alınması hususunda bazı şartların ileri sürülmesi,³⁵² seçmenin tercihli oy kullanma eğilimini azaltmaktadır.³⁵³ Ülkemiz açısından tercihli sistemin uygulanması sırasında belli bir oranın öngörülmemesi, bununla birlikte genel merkezce belirlenen adayların dışında bir adayın da seçmenler tarafından listeye eklenmemesi, seçmen ve parti yönetimi arasında dengeyi sağlayabilir.

³⁵⁰ Aynı eser, s. 130.

³⁵¹ Benzer görüş için bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s. 288-289.

³⁵² 2839 sayılı Kanun’un 35. maddesinin ilk haline göre, oy verdikleri partinin adayları arasında tercihte bulunmak isteyen seçmenlerin, partinin o seçim çevresindeki adaylarının en az yarısı için tercih oyu kullanmaları gerekiyordu. Herhangi bir aday için kullanılan tercih oylarının hesaba katılabilmesi için de bu oyların, adayın temsil ettiği partinin o seçim çevresinde elde ettiği oyların en az % 25’ini bulması gerekiyordu. Daha sonra 3757 sayılı Kanun ile bu oran %15’e indirilmiştir.

³⁵³ Bkz. Kuzu, a.g.m., s. 257.

Bir siyasi partiye üye olup en temel haklarından birini kullanan, desteklediği siyasi parti için özverilerde bulunan vatandaşların genel merkezlerine olan güveninin sarsılmaması için de, partilerin adaylarını belirlerken parti tabanı ile diyalog içinde olması gerekmektedir. İlk bakışta konu, ilgili siyasi partinin iç meselesi olarak gözükebilecek olsa da ülkemizde mevcut hiçbir siyasi parti, seçim çevrelerinden gelen aday listelerine bağlı kalacaklarına dair bir taahhütte bulunmamışlardır. Bu nedenle sorun sadece siyasi partilerin davranış sorunu değildir ve “önseçim” konusunda yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

TÜSİAD’ın seçim sistemi ve siyasal partiler konusundaki araştırmasına göre, seçmenlerin %81,2 gibi büyük çoğunluğu “oy verecekleri partinin gösterdiği adaylar arasından tercih yapmak istediklerini” belirtmişlerdir. Bununla birlikte seçmenlerin %81’ine göre, “milletvekili adaylarını halkın değil parti liderlerinin (parti teşkilatının) seçmesi” Türkiye’nin bugünkü siyaset ve yönetim sıkıntılarının önemli bir kaynağıdır.³⁵⁴

Parti içi demokrasinin sağlanması konusunda, seçmenlerin yarıya yakını (%49) çözümün Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılacak düzenlemelere vermekte, buna yakın bir kısmı (%51) ise çözümü öncelikle partilerin iç dinamiklerinde aramaktadır. Seçmenlerin %70’i adayların belirlenmesinde inisiyatifin parti tabanında olmasından yanadır.³⁵⁵

Elde edilen bu veriler ve geçmiş siyasi tecrübeler ışığında, Türkiye açısından en uygun seçim sisteminin hangi şartları taşıması gerektiği hususunda, artık bazı değerlendirmeler yapılabilir;

1. Bütün seçim sistemleri demokratiktir ve ülkelerin faydasına çalışır. Bununla birlikte temsilde adalet ve yönetimde istikrarın birarada, eşit şartlarda uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle herhangi bir seçim sisteminin uygulanması ülkeden ülkeye değişen bir tercih sorunudur. Türkiye için en uygun seçim sistemi konusunda da bir tercihte bulunulması gerekmektedir.

³⁵⁴ Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması, s. 150-151.

³⁵⁵ Aynı eser, s. 143.

Çok partili siyasi hayat boyunca elde ettiğimiz tecrübeler ışığında, ülkemiz açısından en uygun seçim sisteminin, içinde eksikleri barındırmasına rağmen, hem yönetimde istikrarı hem de temsilde adaleti gerçekleştirebilen nispi temsil olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çoğunluk sisteminin ülkemiz gibi siyasal bölünmelerin yoğun olduğu bir toplumda kendisinden beklenen “fayda” unsurunu ortaya çıkarması mümkün değildir.

2. Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar itibariyle istikrarın önemi kaçınılmazdır. Bu açıdan nispi temsilin, partileri küçülten ve onların her oranda Meclise girmesine imkan tanıyan “milli bakiye” veya “barajsız” yöntemleri yerine “barajlı” yöntemi tercih edilmelidir. Türkiye'nin barajsız bir seçim sistemi lüksü henüz yoktur. Yapılan araştırmalar barajlı sistemi halkın da benimsediğini ortaya koymaktadır. Yalnız bu barajın çoğunluk sistemini aratmayacak oranda temsilde adaleti zedeleyen “çifte baraj” veya “kontenjan” usulleri yerine sadece “ülke barajı” şeklinde olması daha uygundur.

Halen yürürlükte bulunan %10 ülke barajının çok yüksek olduğu ve temsilde adaleti sağlamadığı görülmektedir. Baraj nedeniyle 2002 seçimlerinde 14 milyon oyun değerlendirilmediği göz önüne alındığında, ülke barajının herkes tarafından kabul edilebilir bir orana indirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan oranın, gelişmiş demokrasilerde görülen en yüksek değer olan %5'e indirilmesi, bunun mümkün olmaması halinde %7 olarak uygulanması düşünülebilir.³⁵⁶

3. Siyasal katılmayı daha üst seviyeye çıkarmak için, “tercihli oy” yöntemi benimsenmelidir. Böylelikle hem demokrasinin tabana indirilmesi sağlanmış olacak hem de seçmenin “oy deposu” olarak görülmesinin önüne geçilmiş olacaktır. Tercihli oy, ülkemiz açısından yabancı değildir ve faydaları dile getirilmiştir. Tercihli oy sayesinde demokrasinin tabana yayılmasıyla birlikte, parti içi demokrasinin sağlanması hususu da önem arz etmektedir. Bir seçim çevresinde, seçime katılacak adaylarının “yerinden yönetim” mantığıyla seçilmesi günümüz demokrasilerinin bir gereğidir.

³⁵⁶ 2002 seçimleri sonrasında kurulan tek parti hükümeti bu açıdan önemli bir fırsat yakalamıştır. 59. Hükümetin ülkenin acil sorunlarına çözüm bulması halinde, kendisine duyulan güven artacağı ve bir sonraki seçimlerde yüksek baraja gerek duymadan oy oranını koruyacağı bir gerçektir. Bu açıdan hükümetin de seçmene karşı duyacağı karşılıklı güven ile ülke barajını %7'ye indirmesi toplumsal mutabakat için önemli bir fırsattır.

4. d'Hondt seçim sisteminin düşük barajlı yüzdelerle uygulanması durumunda ülkemizin tekrar koalisyonlarla yönetilmesi ihtimali fazladır. Bu nedenle siyasi partilerin seçim öncesi ittifak yapmaları engellenmemelidir. Böylelikle hem seçim sonrasında seçmen desteğini arkasına almış muhtemel bir koalisyon için kapı açılmış, hem de görüş olarak birbirine yakın partilerin ilerleyen günlerde aynı çatı altında buluşması ihtimali güçlenmiş olacaktır.

5. Seçim çevrelerinin mevcut sistemi korunmalıdır. Bununla birlikte önce her ile bir milletvekili verilmesi daha sonra milletvekilliklerinin seçim çevrelerinin nüfusları oranında paylaştırılması yerine bütün milletvekilliklerinin seçim çevrelerine doğrudan nüfusları oranında dağıtılması daha uygun olacaktır. Böyle bir yaklaşım belki bazı seçim çevrelerinin parlamentoda temsilini engelleyecektir ancak, temsili demokrasinin doğası gereği milletvekillerinin bütün ülkeyi temsil ettiği gözönüne alındığında, parlamentoda eşit sayıda seçmenin eşit sayıda milletvekili tarafından temsil edilmesi bu sayede sağlanabilir.

5. SONUÇ

Devlet yönetimine halkın kendi seçtiği temsilciler vasıtasıyla katılması anlamına gelen demokrasi, artık çağdaş toplumlarda vazgeçilmez bir nitelik almıştır. Çok uzun bir geçmişi olan demokrasi kavramı, çağdaş dünyanın ideal yönetim tarzı olarak kabul edilmektedir. Demokratik rejimlerin ülkeden ülkeye değişen bazı özellikleri bulunmakla birlikte bu rejimin, milli egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasal hayat ve tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin tanınması ve güvence altına alınması gibi bazı asgari unsurları içinde taşıması gerekmektedir.

Egemenliğin halka ait olması her türlü demokrasi anlayışında temel kabul edilmekle birlikte, halkın bu yetkiyi kullanım biçimleri farklı olmaktadır. Tarihi süreç içerisinde bu anlayışa bağlı olarak demokrasinin üç değişik uygulama biçimi görülmüştür. Antik Çağda Eski Yunan sitelerinde uygulanan doğrudan demokraside, halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı görülmektedir. Bu sistemde devlet için gerekli bütün kararlar, yurttaşlar topluluğu tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak alınmaktaydı. Zaman içinde egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı yarı-doğrudan demokrasi ön plana çıkmıştır. Bu sistemde egemenliğin kullanılması esasen halkın seçtiği temsilcilere verilmiş, ancak bazı durumlarda seçmenler de egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılmışlardır. Demokrasinin gelişimiyle birlikte varılan son noktada temsili demokrasi karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemde yönetilenler belli süreler için temsilcilerini seçmekte ve devlet yönetimi için gerekli olan kararlar, millet adına bu temsilciler tarafından alınmaktadır.

Millet ile temsilcileri arasında varolan temsil ilişkisinin hukuki niteliği konusunda bazı teoriler ortaya atılmıştır. Birinci görüşe göre bu vekalet ilişkisi aynen özel hukuktaki vekalet ilişkisi gibidir, yani emredici niteliktedir. Bu görüşe “emredici vekalet teorisi” denmektedir. İkinci görüşe göre ise millet ile milletvekilleri arasındaki ilişki esasen vekalet ilişkisi olmakla birlikte, bu vekalet siyasi niteliktedir ve emredici değildir. Bu görüşe “temsili vekalet teorisi” denmektedir.

Milletin sahip olduğu egemenlik hakkı, ister doğrudan doğruya halk tarafından ister onun adına temsilcileri eliyle kullanılsın, her iki durumda da kişinin iradesini belirtmesine gerek vardır. Temsili rejimlerde bu irade beyanı seçimler yolu ile gerçekleşir. Seçimler, siyasal iktidarı belirlemede önemli rol oynayan, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve siyasal iktidara meşruluk kazandıran, yönetilenlerin kendilerini kimin yöneteceğini belirlemek için geliştirilen demokratik yöntemin adıdır. Günümüz temsili demokrasilerinde halkın yönetimini sağlamanın veya bu amaca yaklaşmanın birinci yolu belirli aralıklarla yapılan özgür ve düzenli seçimlerdir.

Bununla birlikte, seçimlerin demokratik olduğunu söyleyebilmek için bazı kriterlere uygun olması gerekir. Bunlar arasında reşit nüfusun tamamının oy hakkına sahip olması ve seçimlerde fiilen oy kullanma hakkının sağlanması, seçimlerin daha önceden belirlenen aralıklarla düzenli olarak yapılması, meclisteki her sandalyenin mutlaka seçimle belirlenmesi, oy vermenin özgürce ve gizlilik içinde gerçekleşmesi, seçilenlerin kendi dönemleri bitene kadar seçildikleri makamda kalmaları sayılabilir.

Demokratik ülkelerde ve demokratik olmamakla birlikte seçime yer veren siyasi rejimlerde birbirinden farklı çok sayıda seçim sistemleri uygulanmaktadır. Seçim sistemlerinin hangisinin daha iyi olduğu yönünde bir kanaate varmak zordur. Çünkü hiçbir seçim sistemi tarafsız değildir. Bütün seçim sistemleri, seçim sonuçları üzerinde etkili olup, bunlardan birinin tercihi siyasi amaçla yakından ilişkilidir.

Seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki, parlamentoda bir çoğunluğu oluşturarak ülkeyi yönetecek olan hükümeti belirlemektir. Seçim sistemlerinin bu işlevi “istikrar ilkesi” olarak anılmaktadır. Seçim sistemlerinin ikinci işlevi ise toplumdaki değişik görüşlerin aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilebilmelerini sağlamaktır. Bu ilke de “adil temsil” olarak bilinmektedir. Özünde bu iki ilke, birbirinin karşıtı ve ters yönde işleyen ilkelere sahiptir. Dolayısıyla bunlardan birine öncelik ve ağırlık verildiği zaman diğeri zarar görür. Böylelikle gerçekte bu iki ilkeyi bağdaştırmak değil, iki ilkeden de belli ölçüde ödün vererek orta bir yol bulmak daha uygundur. Hangi ilkeden ne ölçüde ödün verilmesi gerektiği ise, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişen siyasal bir tercih meselesidir.

Seçim sistemleri genel olarak, kullanılan oyların parlamentoda en adil biçimde temsil edilmesine imkan veren, eşitliği ve adaleti gerçekleştirmeye çalışan “nispi temsil sistemi” ile, kullanılan oylarla en kolay ve hızlı şekilde bir hükümetin kurulması için çalışan, bu yönüyle fayda ve istikrar ilkelerine önem veren “çoğunluk sistemi” olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Bu iki sistemin birarada uygulandığı karma sistemler ve alt sistemler de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Çoğunluk sisteminde bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliklerinin tümünü kazanır. Bu sistemde amaç bütün siyasi eğilimlerin temsilinden ziyade, güçlü bir hükümetin kurulmasını sağlamaktır. Bu sistemde seçimler, tek turda veya iki turda yapılabileceği gibi, her seçim bölgesinden bir adayın milletvekili seçilmesini öngören tek adlı, (dar bölge) veya daha çok adayın aynı listeden seçilmesini öngören listeli (geniş bölge) biçimlerinde uygulanabilir.

Nispi temsil sistemi, çoğunluk sisteminin temsilde adalet açısından doğurduğu sakıncaları ortadan kaldırmak ve her siyasi partiye seçmenlerden aldıkları oy oranında temsil edilme imkanı sağlamak amacıyla ortaya konulmuştur. Bu sistemde amaç, her partiye aldığı oy oranında milletvekili kazandırmak, böylece her düşünceye parlamentoda temsil hakkı tanımaktır. Nispi temsilin ülkeden ülkeye değişen çeşitli formülleri vardır.

Bu iki sistemin faydalarını ve sakıncalarını karşılaştırdığımızda, öncelikle her iki sistemin de eksik yönlerinin olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluk sisteminin bir ülkede koalisyonlara gerek kalmadan istikrarlı hükümetler kurulmasını sağladığı, seçmenler ile milletvekilleri arasında güçlü bir bağ kurduğu ve katı parti yönetiminin etkisini azalttığı söylenebilir. Nispi temsil sistemi ise, her görüşün gücü oranında parlamentoda temsil edilmesini sağlamaya elverişlidir. Toplumsal uzlaşmaya dayalı, halk tarafından benimsenen hükümetlerin ancak nispi temsil ile yürüdüğü görülmektedir.

Bu iki sistemin her birinin olumlu yanı, diğer sistemin olumsuz ve eksik yanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluk sistemi, güçlü bir hükümetin kurulmasına böylelikle iktidarın iki parti arasında değişmesine imkan tanırken diğer görüşleri yok sayar. Bu ise zamanla toplumsal birlikteliği bozar. Nispi temsil sistemi ise, her görüşü parlamentoda temsil etmeye çalışırken istikrarlı bir hükümetin kurulmasını zorlaştırır. Oyların azınlığını

elde eden bir partinin hükümeti kurduğu görülür. Bu nedenle nispi temsil sisteminin ortaya çıkardığı hükümetlerin demokratik meşruiyeti, çoğunluk sistemine oranla daha tartışmalıdır.

Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerine baktığımızda bu iki sistemin birlikte ve ayrı ayrı uygulandığı çok farklı bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından 1946 yılına kadar geçen sürede tek partili bir siyasi hayat mevcut olup, bu dönemde seçim sistemi siyasi hayatımızda bir sorun olarak görülmemiştir. Çünkü demokratik olmayan, halkın iradesinin önemsenmediği, seçmenin bir görev gibi gidip oyunu verdiği tek partili bir siyasi hayatta, seçim sistemini tartışmak gereksiz ve anlamsızdı.

Türkiye’de 1946 yılında başlayan çok partili hayatla birlikte ilk demokrasi deneyiminin yaşanıyor olması, toplumda demokrasiye olan inancın yeniden artmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. 1950 yılında -bütün unsurlarını içinde barındırmasa da- ilk kez gerçek anlamda yarışmacı demokratik seçimler yapılmıştır. 1950-1960 arası dönemde uygulanan çoğunluk sistemi hem güçlü hükümetler çıkarmış, hem de bu gücün etkisiyle hükümetlerin ölçsüz davranışlar sergilemesine yardımcı olmuştur. Nihayetinde Türkiye’nin bu ilk çok partili dönemi, ilk anti-demokratik müdahaleyle son bulmuştur.

1961 seçimlerinden itibaren Türkiye’de nispi temsil sisteminin uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Önceki dönemin adaletsiz sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla seçim mevzuatı, nispi temsil sistemine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Türkiye’nin seçim barajlarıyla tanışması yine bu dönemde olmuştur. 12 Eylül askeri müdahalesiyle son bulan bu dönem içinde nispi temsilin “seçim çevresi barajlı d’Hondt”, “barajsız d’Hondt” ve “milli bakiye” versiyonlarının uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye’de ilk defa koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Temsilde adalete önem verdiği için benimsenen nispi temsil sisteminin istikrarsız hükümetleri ülkeyi bunalıma götürmüş, bu nedenle 1971 yılında hükümete muhtıra verilmiştir. Yine bu dönemin dikkat çeken bir yönü de, Anayasa Mahkemesi’nin 1969 seçimlerinden önce, barajlı seçim sistemini demokratik bulmayan bir karar almasıdır. Bu karardan sonra Anayasa Mahkemesi’nin seçim sistemi tartışmaları içinde olduğu görülmektedir.

1980 yılında ülkenin tekrar bir ara rejime girmesiyle birlikte çok partili siyasi hayat yeniden şekillenmiştir. Çıkarılan yeni seçim kanunları ile 1980 öncesinin istikrarsız hükümetlerinin tekrar kurulmaması için gerekli tedbirlerin alındığı görülmüştür. Bu amaçla görünürde adil temsile önem veren nispi temsil (d'Hondt) sistemi yeniden benimsenmiş ancak yönetimde istikrarı sağlamak için, hem seçim çevresinde hem de ülke çevresinde yüksek oranlarda barajlar konulmuştur.

1983 seçimlerinin ardından geçilen demokratik hayatla birlikte, yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla, hükümet tarafından seçim mevzuatında tekrar bazı düzenlemelere gidilmiştir. 1987 ve 1991 seçimlerinde “yönetilebilir demokrasi”yi garanti altına almak için nispi temsil sisteminin yanı sıra çoğunluk sistemiyle seçilen kontenjan milletvekilliği uygulaması getirilmiş, seçim sistemi bu şekilde “karma sistem” halini almıştır. Bu dönemde 1995 yılına kadar Anayasa Mahkemesi de dahil olmak üzere seçim sisteminin hep yönetimde istikrar yönünün ön plana çıkarılmasına çalışılmıştır. 1995 seçimleri öncesinde seçim sisteminin iki temel ilkesinin Anayasal bir düzenlemeye kavuşturulmasıyla birlikte, bu sefer temsilde adaletin sağlanması amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1995 seçimleri öncesinde, Anayasa Mahkemesi tarafından seçim çevresi barajı iptal edilmiş, ancak ülke barajına ilişkin bir düzenlemeye gidilmemiştir. Anayasa Mahkemesi, bu tarihten sonraki kararlarında temsilde adalet ilkesine ağırlık vermiş bununla birlikte yine seçim sistemi tartışmaları içinde yer almıştır.

Bu dönem içinde, 1980 sonrası uygulanan nispi temsil sisteminin bir hayli yozlaştırıldığı ve 1950-1960 yılları arasında uygulanan çoğunluk sistemine benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Seçim barajlarının yüksek tutulması aşkın temsil oranlarının çok yüksek olduğu bir parlamenter sistem ortaya koymuştur. Bununla birlikte 1991 seçimlerinin ardından ülkenin yine koalisyon dönemlerine girdiği, erken seçimlerin gelenekselleştiği ve bu şekilde oluşan istikrarsız hükümetler nedeniyle Türkiye'nin birçok sosyo-ekonomik problemlere maruz kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, 2002 yılında yapılan seçimler sonucunda siyasi tablo tümüyle değişmiş ve Mecliste iki partili bir yapılanma oluşmuştur. Seçim sonuçlarının bu şekilde ortaya çıkmasında %10 gibi bir hayli yüksek olan ülke seçim barajının önemli rolü vardır.

Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri incelendiğinde, gerek 1946 yılına kadar devam eden tek partili siyasi hayatta, gerekse 1950 yılından itibaren geçilen çok partili siyasi hayatta, halkın geniş kesimi tarafından kabul edilen, toplumsal mutabakatı sağlamış, kamu vicdanını yaralamayan ve seçim sonrasında üzerinde tartışılmayan bir seçim sisteminin henüz uygulanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte uygulanan her seçim sistemi de amaçlanan hedefi gerçekleştirememiş ve farklı seçim sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu ise seçim sistemlerinin, siyasal hayata etkilerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu açıdan bakıldığında, seçim sistemlerinin siyasi parti sayılarını ve siyasi parti sistemlerini kontrol altında tutmak ve yönlendirmek amacıyla kullanıldığı bir gerçek olmakla birlikte, seçim sistemlerinin siyasi hayatta sanıldığı kadar fazla etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Çok partili Türk siyasi hayatı incelendiğinde, uygulanan değişik seçim sistemlerinin tek başına arzu edilen sonucu ortaya çıkarmadığı ve seçim sistemlerinin bir ülkede yerleşik siyasi hayat içindeki unsurlardan sadece biri olduğu gerçeği görülmüştür.

Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, Türkiye için en uygun seçim sisteminin “ne olması” gerektiğinden çok “ne olmaması” gerektiğine ilişkin bir tespit yapılabilir ki, bu da çoğunluk sistemidir. Çoğunluk sistemi, Türkiye’de görülen dağınık siyasi hayatı güçleri oranında Meclis’te temsil etmekten uzaktır. 1950-1960 arası ortaya çıkardığı adaletsiz sonuçlar da gözönüne alındığında bu sistemin, Türkiye’de yeni siyasi kutuplaşmaları beraberinde getirebileceği, bunun da Avrupa Birliği kapısına gelmiş bir ülkede demokrasi adına olumsuz bir görüntü oluşturacağı ortadadır.

Bu bakımdan Türkiye’de uzun yıllar süren seçim sistemlerinin gelişimi de gözden geçirilerek elde edilen tecrübeler ışığında, bir yandan istikrarlı hükümetlerin kurulabilmesini kolaylaştıracak, diğer yandan farklı siyasi eğilim ve görüşlerin parlamentoda güçleri oranında temsiline imkan veren, nispiyet derecesi yüksek, adil bir seçim sisteminin oluşturulması Türkiye açısından yerinde olacaktır. Bu açıdan Türkiye için en uygun seçim sisteminin nispi temsil sistemi olduğu, ancak bu sistemden beklenen faydanın elde edilmesi için de bazı düzenlenmelere ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’de uygulanan nispi temsil sistemi, adil temsil ilkesine önem vermesi gerekirken içinde barındırdığı yüksek seçim barajı nedeniyle, çoğunluk sistemine benzer sonuçlar vermekte, ülkedeki her görüşün ağırlıkları oranında Meclis’te temsil edilmesini engellemektedir. Bununla birlikte Türkiye geliştirmekte olan bir ülkedir ve geliştirmekte olan bir ülke için istikrar şarttır. Bu nedenle uygulanmakta olan ülke seçim barajı ile devam edilmeli, ancak seçim barajı demokratik ülkelerde olduğu seviyeye çekilmelidir.

Seçmenlerin siyasi hayata daha fazla katılımlarının sağlanması ve demokrasinin tabana yayılması için 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde seçim mevzuatında yer alan “tercihli oy” sistemine geri dönülmesi önerilebilir. Ayrıca siyasi partilerin seçimlerdeki adaylarını belirlerken veya bir konu hakkında tavırlarını ortaya koyarken parti tabanına danışmalarını sağlayacak bir düzenlemeye gidilmesi, demokratik bir yaklaşım olacaktır.

Günümüz çağdaş demokrasilerinde %50 oy oranıyla tek başına iktidara gelmek zor görünmektedir. Bu amaçla Türkiye’de toplumsal mutabakatın sağlanması ve parlamentoda çoğulculuğa yer verilmesi amacıyla, halkın geniş kesimi tarafından benimsenmiş koalisyon hükümetlerinin kurulmasından korkmamak gerekir. Bunun için seçimlerden önce partilerin biraraya gelmesini ve görüş olarak birbirine yakın partilerin birlikte hareket etmesini sağlayacak düzenlemelere gidilebilir. Böylelikle seçim sonucunda kurulacak olası bir koalisyon hükümeti için zaman harcanmamış olunacak ve küçük partilerden kurulu dağınık siyasi hayatın bir ölçüde önüne geçilecektir.

Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, seçim sistemlerinin bir ülkede siyasi hayatın şekillenmesi ve siyasi istikrarın sağlanması hususunda tek ve yeterli etken olmadığı; seçim sistemlerinin bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuksal unsurlarıyla birlikte değerlendirilmesi halinde bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Seçim sistemlerinden beklenen faydanın elde edilebilmesi için de, öncelikle demokrasinin ve demokrasinin bütün kurumlarının, toplum tarafından aynı oranda ve aynı bakış açısıyla benimsenmiş olması gereklidir. Bu nedenle, Türkiye için en uygun seçim sistemi konusundaki temel sorun seçim sistemlerinden hangisinin benimsenmesi gerektiğinden çok, mevcut seçim sistemlerine ve bu sistemler sonucu ortaya çıkacak milli iradeye, güven duyulup duyulmaması hususunda karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de devletin kendi varlık sebebi olan millete ve onun iradesine bakış açısı hala sorunlu gibi gözükmektedir. Türkiye’de kabul edilen her seçim sistemi, seçmen iradesini en aza indirecek, onu sınırları önceden çizilmiş bir alanda özgür bırakacak şekilde düzenlenmektedir. Bu sistemde seçmenin görevi kendisine sunulan parti listelerini onaylamaktan öteye gitmemektedir. Seçim sonucunda ortaya çıkan tablo mutlaka eleştirilmekte ve şartları önceden belli olduğu halde, seçim sisteminin demokratik olmadığı, seçmenin iradesinin Meclis’e yansımadağı gibi yaklaşımlarla siyasi iktidarlar yıpratılmaktadır. Türkiye’nin siyasi açısından bölünmüş yapısı, partiler arası işbirliğı ve diyalog eksikliğı, yıkıcı faaliyet gösteren muhalefet partileri, uluslararası etkenler, objektif olamayan medya ve ekonomik imkansızlıklar gibi hususların biraraya gelmesiyle, siyasi iktidarların kolaylıkla yıkıldığı görülmektedir. Türkiye’nin 81 yılda 59 hükümet değıştirmesi bu açıdan zengin bir deneyime sahip olduğunun ispatıdır.

Tarihsel ve sosyolojik veriler ışığında görülmüştür ki, sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmesini hızlı, dengeli ve sağlıklı bir şekilde yapamayan toplumlarda siyasi rejim ve demokrasi sık sık kesintiye uğramaktadır. Bu ülkelerde yeni Anayasa ve kanunlarla kurulmasına çalışılan demokrasi, toplumun ve kurumların bağrında taşıdığı özüne inilmeyen nedenlerle hastalanmakta ve derdin çaresi çok defa kağıt üzerinde kalan düzenlemelerde ve kurumlarda aranmaktadır. Halbuki temel sorunlar biçimsel ve kanuncu yaklaşımlardan çok sosyal ve siyasal problemlere doğru teşhis koyan ve uygun tedavi yolları gösteren yöntemlerle, yani sosyo-ekonomik ve kültürel tedbirlerle çözülebilir. Bu nedenle Türkiye için hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın, demokrasiye ve halkın iradesine bakış açısı düzelmediğı müddetçe, kağıt üzerinde kalan biçimsel yaklaşımlarla seçim sistemlerinden beklenen faydanın elde edilemeyeceğı ortadadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- AKGÜN, Birol :Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yay., Ankara, 2002.
- ALDIKAÇTI, Orhan :Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İkinci Baskı, İÜ Yay. No:1850, İstanbul, 1973.
- ALTAN, Cemal :1973 Sonrasında Türkiye’de Yapılan Genel Seçimlerin Değişik Seçim Sistemleriyle Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya, 1998.
- ALTIN, Mehmet :Siyasal Hareketler ve Sosyal Yapı, Doğu Matbaası, Ankara, 1961.
- ARMAOĞLU, Fahir :Seçim Sistemleri, Güney Matbaası, Ankara, 1955.
- ATAR, Yavuz :Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1990.
- AYDAL, Doğan :Nasıl Bir Seçim Sistemi, AÜHF Yay., Ankara, 1998.
- BAŞGİL, Ali Fuad :Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri, Hür Fikir Yayma Cemiyeti Neşriyatı No:3, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.
-
- :Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Cilt 1, Fasikül 1, İÜHF Yay., İstanbul, 1960.

BEETHAM, David

BOYLE, Kevin :Demokrasinin Temelleri, Çev.Vahit BIÇAK, Liberte Yay.,
Ankara, 1998.

BERBEROĞLU, Güneş :Siyasi Parti Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir,
1997.

BİLGİÇ, Sadettin :Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları, Boğaziçi Yay.,
İstanbul, 1995.

BİLİR, Faruk :Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi,
Nobel Yay., Ankara, 2001.

COTTERET, Jean Marie

EMERİ, Claude :Siyasal Partiler, Çev. Tanju GÖKÇEL, Gelişim Yay., İstanbul,
1975.

ÇAM, Esat :Siyaset Bilimine Giriş, 4. Basım, Der Yay., İstanbul, 1995.

DİCLELİ, Ayşe Bilge

GÖZAYDIN, İftar :Yurttaş 2000, MESS Yay. No:317, İstanbul, 1999.

DUVERGER, Maurice :Siyasal Rejimler, Sosyal Yay., Kültür Dizisi No:14, İstanbul,
1986.

_____ :Siyasi Partiler, 4.Basım, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi
İstanbul, 1993.

ERDOĞAN, Mustafa :Anayasal Demokrasi, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

EROĞUL, Cem :Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, AÜSBF Yay. No:294,
Ankara, 1970.

- GÖKÇELİ, Raşit
TEKELİ, İlhan :1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme, Karacan Yay., Ankara, 1977.
- GÖZLER, Kemal :Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yay., Bursa, 2001.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref :Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.
- HUNTINGTON, Samuel :Üçüncü Dalga, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Altın Kitaplar, Ankara, 1993.
- KALAYCIOĞLU, Ersin
SARIBAY, Ali Yaşar :Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Beta Yay., İstanbul, 1986.
- KAPANİ, Münci :Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1993.
- KARABRAHİMOĞLU, Sacit :Demokrasimizin Kronolojisi, Say Yay., Ankara, 1972.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer: Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, AÜHF Yay, Ankara, 1970.
- KAYALI, Kurtuluş :Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart, 2.Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2000.
- LİJPART, Arend :Çağdaş Demokrasiler, Çev. Ergun ÖZBUDUN ve Ersin ONULDURAN, Yetkin Yay., Ankara, 1991.
- LIPSON, Leslie :Demokrasinin Felsefesi, Çev. Mustafa ERDOĞAN, Der. Atilla YAYLA, Liberte Yay., Ankara, 1999.

- ÖZBUDUN, Ergun :Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1995.
- _____ :Siyasal Partiler, 2. Baskı, AÜHF Yay. No:409, Ankara, 1977.
- ÖZBUDUN, Ergun
WEINER, Myron :Instituionalizing Competetive Electionsing Developing Societies, Washington, 1987.
- ÖZSOY, Osman :Dünden Bugüne Türkiye'nin Demokrasi Arayışı, 21. Yüzyılın ve AB'nin Eşiğinde Genel Siyasal, Sosyal Tablo, Yedirenk Kitapları İstanbul, 2000.
- _____ :Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, Alfa Yay., İstanbul, 2002.
- POPPER, Karl :Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış, Sosyal ve Siyasal Teori, Der. Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- RAE, Douglas :The Political Consequences of Electoral Laws, Yale University Press, 1967.
- SELÇUK, Sami :Temsilci ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- SEZEN, Saim :Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yay., Ankara, 1994.
- TANİLLİ, Server :Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, İÜHF Yay., İstanbul, 1974.
- TANÖR, Bülent
YÜZBAŞIOĞLU, Necmi:1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001.

- TANÖR, Bülent :Siyasal Tarih (1980-1995) Türkiye Tarihi 5, Cem Yay., İstanbul, 1995.
- TEZİÇ, Erdoğan :Anayasa Hukuku, 5.Bası, Beta Yay., İstanbul, 1998.
- _____ :100 Soruda Siyasal Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TİMUR, Taner :Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yay., Cep Üniversitesi, İstanbul, 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer :Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 2. Baskı, İÜHF Yay., Siyaset İlmi Serisi No:9, İstanbul, 1969.
- TUNCER, Erol
- TÜRK, Hikmet Sami :Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, TESAV Yay. No:6, Ankara, 1995.
- TUNÇ, Hasan :Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı , Nobel Yay., Ankara, 1999.
- TURHAN, Mehmet :Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay. No:9, Diyarbakır, 1989.
- TÜRK, Hikmet Sami :Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, TESAV Yay. No:13, Ankara, 1997.
- _____ :Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, TESAV Yay., Ankara, 1994.
- ÜNAL, Oğuz :Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci, Milliyet Yay., İstanbul, 1994.

ÜSTE, Rabia Bahar :Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları - Bir Alternatif Model, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir, 1999.

YAYLA, Atilla :Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998.

b. Makale ve Bildiriler

ALTINBAŞ, Mustafa :“Seçimlere Gidilirken Sosyal Demokratların Gündemi”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı:135 (1991), ss.12-19.

ARASLI, Oya :“Türkiye’de Seçim Sisteminin Getirdikleri”, Prof. Dr. Bülent Esen’e Armağan, AÜHF Yay. No:47, Ankara, 1977, ss. 21-28.

_____ :“Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı”, **AÜHFD**, Cilt 33, Sayı:1-2 (1972), ss. 3-16.

ARMAĞAN, Servet :“Memleketimizde Siyasi İstikrar, Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, ss. 219-252.

BATUM, Süheyl :“Nasıl Bir Seçim Sitemi”, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yay. No:3, İstanbul, 1994, ss. 21-42.

BEETHAM, Brian :“Demokrasinin Daha İyi Bir Yolu”, Çev. Atilla YAYLA, **Polemik Dergisi**, Sayı: 12 (Mart-Nisan 1994), ss.56-60.

CANIKLIOĞLU
Meltem Dikmen, :“Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, Anayasa Yargısı 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, ss.17-44.

ÇAĞLAR, Bakır :“Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi”, Anayasa Yargısı 7, AYM Yay., Ankara, 1990, ss.56-74.

- ÇANDAR, Cengiz :“Seçim Depremi ve Artçı Şokları”, **Yeni Şafak**, 05.11.2004, s.7.
- DAVER, Bülent :Seçim Sistemleri ve Anayasa Yargısı”, Anayasa Yargısı 5, AYM Yay., Ankara, 1989, ss.10-27.
- DURSUN, Davut :“Siyasette Beyaz Devrim 1950, 1983 ve 2002”, **Yeni Şafak**, 04.11.2002, s. 14.
- ERDOĞAN, Murat :“Seçim Sistemimizde Tercihli Oy: Düzenlenişi ve Etkileri Açısından Bir Değerlendirme”, **Bülten**, Sayı:13 (Aralık 1992) ss. 21-39.
- HASDEMİR, Tuba Arsak:“1980 Sonrası Türkiye’de Seçim Sistemi” Prof. Dr. Gündüz Ökçün’e Armağan, **AÜSBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı:1-2 (Haziran 1992), ss. 260-287.
- KARAYEĞEN, İbrahim
- KORUCU, Bülent :“Sandığın Serüveni”, **Aksiyon**, Sayı:412 (28 Ekim 2002), ss. 78-90.
- KARAYEĞEN, İbrahim :“Seçim Efsaneleri Yıkıldı”, **Aksiyon**, Sayı:444 (14 Ocak 2003), ss. 20-33.
- KAYA, Raşit :“Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Ögeleri” **Doğu Batı**, Sayı: 20 (Güz 2002), ss.169-177.
- KIRCA, Coşkun :“Karar-2 Barajlar”, **Yeni Yüzyıl**, 22.11.1995, s. 12.
- _____ :“Taktikler ve Ahmaklıklar”, **Milliyet**, 04.01.1996, s. 16.
- KORU, Fehmi :“Seçimin Ardından”, **Yeni Şafak**, 04.11.2002, s. 3.

- KUZU, Burhan :“Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, Anayasa Yargısı 16, AYM Yay. No:41, Ankara, 1999, ss. 254-293.
- ODER, Burak :“1983’ten Bu Yana Seçim Sisteminde Yapılan Değişiklikler ve 24 Aralık 1995 Seçimi Sonuçlarının Çeşitli Varsayımlarla Değerlendirilmesi”, **İÜHF Mecmuası**, Cilt LV, Sayı: 4 (1997), ss. 85-107.
- ÖZ, Esat :“Seçimler, Partiler ve Siyaset: Yeniden Yapılan (dır) ma, Kriz ve Parçalanma”, **Liberal Düşünce**, Cilt 2, Sayı:6 (Bahar 1997), ss. 61-77.
- ÖZBUDUN, Ergun :“M. Duverger’in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesindeki Bazı Metodolojik Problemler”, **AÜHFD**, Cilt 21, Sayı: 1-4 (1960), ss.18-46.
- _____ : “Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **Bülten**, (Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı), Sayı:16 (Aralık 1993), ss.3-21.
- ÖZÜERMAN, Tülay :“Seçim Sistemi Arayışlarının Türk Demokrasisine Etkileri”, **Ekonomik Vizyon**, (İzmir Ticaret Odası Dergisi), Sayı:15 (Mayıs-Haziran 1995), ss.48-64.
- TEZİÇ, Erdoğan :“Anayasa Mahkemesinin Seçim Sistemini Belirlemesi”, Yiğit Okur’a Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yay. No:3 (1998), ss. 375-379.
- _____ :“Parlamento Kararı ve Kanun”, Anayasa Yargısı, AYM Yay., Ankara, 1989, ss. 116-138.
- TUNCER, Erol :“24 Aralık 1995 Seçimlerine İlişkin Sayısal ve Genel Bir Değerlendirme” **Sosyal Demokrat Değişim**, Sayı:20 (Mart-Nisan 1996), ss.14-32.

TÜRK, Hikmet Sami :“Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **AÜHFD**, Cilt 36, Sayı:1-4 (1975), ss. 25-53.

_____ :“Nasıl Bir Seçim Sistemi”, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yay. No:3, İstanbul, 1994, ss. 4-46.

UFUKTAN, :“3 Kasım’ın Sonuçları”, **Özgür Politika**, 05.11.2002, s. 16.

YAYLA, Atilla :“3 Kasım ve Demokratik Meşruiyet”, **Zaman**, 20.11.2002, s. 12.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi :“Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi” **İÜHF Mecmuası**, Cilt LV (1996), ss. 103-150.

ZABUNOĞLU, Yahya :“Devlet Kudretinin Sınırlandırılması”, **AÜHFD**, Cilt 24, Sayı: 1-2 (1963), ss. 48-73.

c. Kanun, Tebliğ, Yönetmelik, Tüzük ve Diğerleri

Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, Ana Rapor, Cilt 2, TÜSİAD Yay., İstanbul, 2001,

Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme, CHP Araştırma Bürosu Yay. No:7, Ankara, 1959,

Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşler, AÜSBF Yay., Ankara, 1960,

298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun,

2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982 AY)

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu,

2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu,

2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun,

Resmi Gazete, 31/10/1950, Sy. 7502

Resmi Gazete, 02/05/1961, Sy. 10793

Resmi Gazete, 30/05/1961, Sy. 10815

Resmi Gazete, 22/04/1964, Sy. 11689

Resmi Gazete, 20/02/1965, Sy. 11934

Resmi Gazete, 23/03/1968, Sy. 12880

Resmi Gazete, 30/06/1981, Sy. 17386

Resmi Gazete, 24/04/1983, Sy. 18027

Resmi Gazete, 13/06/1983, Sy. 18076

Resmi Gazete, 18/01/1984, Sy. 18258

Resmi Gazete, 15/04/1986, Sy. 19079

Resmi Gazete, 03/06/1987, Sy. 19476

Resmi Gazete, 11/09/1987, Sy. 19571

Resmi Gazete, 19/10/1987, Sy. 19609

Resmi Gazete, 26/08/1991, Sy. 20972

Resmi Gazete, 01/10/1994, Sy. 22068

Resmi Gazete, 28/10/1995, Sy. 22447

Resmi Gazete, 11/11/1995, Sy. 22460

Resmi Gazete, 21/11/1995, Sy. 22470

Resmi Gazete, 24/11/1995, Sy. 22473

Resmi Gazete, 07/12/1995, Sy. 22486

Resmi Gazete, 10/10/2002, Sy. 24932

Resmi Gazete, 11/03/2003, Sy. 24980

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin YILMAZ, 1978 yılında İstanbul'da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul'da orta öğrenimini Ankara Polis Koleji'nde tamamladı. 1996-1997 eğitim ve öğretim yılında Ankara Polis Akademisi'nde Lisans öğrenimine başladı. 2000 yılında Komiser Yardımcısı olarak mezun oldu. 2001-2002 eğitim ve öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Halen Trabzon İl Emniyet Müdürlüğü'nde çalışmaktadır.

YILMAZ, bekar olup İngilizce bilmektedir.

